ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ / ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η Συμβολή των Μονών στην Ανάπτυξη του Θρησκευτικού και Πολιτιστικού Τουρισμού στην Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ Θ. ΚΑΡΒΟΥΝΗ

(ΑΜ: 01775)

Επιβλέπων Καθηγητής:

Σαμαράς Νικόλαος (Λέκτορας)

Βόλος, Ιούλιος 2023

Στο μπαμπά μου, που με προσέχει από εκεί ψηλά ...

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

Δηλώνω ότι η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε από εμένα και αντιπροσωπεύει κυρίως τις προσωπικές μου απόψεις. Έχει πραγματοποιηθεί η πλήρη αναφορά όλων των πηγών, στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της Διπλωματικής μου Εργασίας και από τις οποίες έγινε η χρήση των δεδομένων και των πληροφοριών. Είμαι υπεύθυνη για την τήρηση του υφιστάμενου κώδικα δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως προς την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων τρίτων και το αδίκημα της λογοκλοπής.

Ονοματεπώνυμο: Αλεξάνδρα Θ. Καρβούνη

Ημερομηνία: 06/07/2023

Υπογραφή:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας είναι «Η Συμβολή των Μονών στην ανάπτυξη του θρησκευτικού και πολιτιστικού τουρισμού στην Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας». Η εργασία, αυτή, πραγματοποιήθηκε με σκοπό την ολοκλήρωση του Προγράμματος Προπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εδώ και πολλά χρόνια, ένα ταξίδι, μία εκδρομή με χαρακτήρα θρησκευτικού ή / και πολιτιστικού περιεχομένου οδηγεί τουρίστες από ή / και εκτός της Ελλάδας να επισκεφτούν διάφορα μέρη της χώρας. Το γεγονός, αυτό, συνεπάγεται στο ότι ο θρησκευτικός και ο πολιτιστικός τουρισμός μπορούν να αποτελέσουν μία μορφή εναλλακτικού τουρισμού, η οποία μπορεί να επιφέρει αρκετά θετικά αποτελέσματα σε διάφορες περιοχές της χώρας μας. Η Ελλάδα αποτελεί μία χώρα με ένα μεγάλο πλήθος θρησκευτικών χώρων και πολιτιστική κληρονομιά, κάτι που μπορεί να λειτουργήσει ως όφελός της, εφόσον αξιοποιηθεί με τον κατάλληλο τρόπο.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο την ανάδειξη της θρησκευτικής κληρονομιάς της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, δίνοντας βάση στις Μονές, που εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή, φανερώνοντας τα θετικά αποτελέσματα του θρησκευτικού και πολιτιστικού τουρισμού. Τέλος, η εργασία θα καταλήξει σε κάποιες προτάσεις για την ανάδειξη και την ορθότερη διαχείριση της θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, με στόχο την αύξηση της τουριστικής προσέλευσης και κατ' επέκταση την τοπική και την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Λέξεις κλειδιά:
Θρησκευτικός τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, θρησκευτική κληρονομιά, Ευρυτανία, μονές, τουριστική προσέλευση

ABSTRACT

«The contribution of monasteries to the development of religious and cultural tourism in Evrytania»

For many years, a religious and cultural tourism trip has been attracting tourists from within and outside Greece to visit various parts of the country. This implies that religious and cultural tourism can be a form of alternative tourism that can bring about several positive results in various areas of our country. Greece is a country with a great number of religious sites and cultural heritage, which can work to its benefit if it is utilized properly.

The purpose of this essay is to highlight the religious heritage of the Regional Unit of Evrytania, focusing on the monasteries located in the wider area, revealing the positive results of religious and cultural tourism. Finally, the work will end with some proposals for the promotion and proper management of the religious and cultural heritage of the Regional Unit of Evrytania, aiming to increase tourist arrivals and, consequently, the local and economic development of the area.

Keywords:
Religious tourism, cultural tourism, religious heritage, Evrytania, monasteries, tourist arrivals

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την παρούσα Διπλωματική Εργασία θα ολοκληρώσω τον κύκλο των προπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Σαμαρά Νικόλαο για τη βοήθεια και την καθοδήγησή του για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, για τη βοήθεια, που μου προσέφερε για την συλλογή των ερωτηματολογίων της πρωτογενούς έρευνας, αλλά και για τη στήριξή της καθ' όλη τη διάρκεια του προπτυχιακού μου προγράμματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ **Σελ.**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ iv

ΠΕΡΙΛΗΨΗ v

ABSTRACT vi

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1

ΜΕΡΟΣ Α': Θεωρητική Προσέγγιση του Θέματος 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ο Τουρισμός: Βασικές Έννοιες 3
2.1 Η έννοια του τουρισμού 3
2.2 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού 7
2.3 Μορφές του τουρισμού 9
2.4 Επιδράσεις του τουρισμού 12
2.5 Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη 14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ο Πολιτιστικός Τουρισμός: Βασικές Έννοιες 15
3.1 Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού 15
3.2 Ο πολιτιστικός τουρίστας 19
3.3 Δραστηριότητες και μορφές πολιτιστικού τουρισμού 22
3.4 Πολιτιστικός τουρισμός και ανάπτυξη 26
3.5 Η Χάρτα του πολιτιστικού τουρισμού 28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ο Θρησκευτικός Τουρισμός: Βασικές Έννοιες 30
4.1 Η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού 30
4.2 Κατηγορίες θρησκευτικού τουρισμού 32
4.3 Ιστορική αναδρομή του θρησκευτικού τουρισμού 34
4.4 Ο θρησκευτικός τουρίστας και ο προσκυνητής 35
4.5 Θρησκευτικά αξιοθέατα 38
4.6 Μοναστήρια 41
4.7 Θρησκευτικός τουρισμός και ανάπτυξη 43
4.8 Διεθνής Εμπειρία 46

ΜΕΡΟΣ Β': Μελέτη Περίπτωσης: Οι Μονές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας 50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Μελέτη περίπτωσης: Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας 50
5.1 Γενικά Χαρακτηριστικά 50
5.1α. Θέση 50
5.1β. Ιστορία 52
5.1γ. Πολιτιστική κληρονομιά 52
5.1δ. Ήθη και έθιμα 54
5.1ε. Φυσικό περιβάλλον 54
ε1. Ανάγλυφο της περιοχής και Φυσικοί πόροι 54
ε2. Κλίμα 58
ε3. Χλωρίδα - Πανίδα 58
ε4. Προστατευόμενες περιοχές 58
5.1στ. Τοπίο 60
5.1ζ. Δημογραφικά στοιχεία 60
5.1η. Απασχόληση στους τομείς παραγωγής 61
5.1θ. Μεταφορικά δίκτυα 63
5.1ι. Υποδομές 64
5.1κ. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού 65
5.2 Η θρησκευτική κληρονομιά της Ευρυτανίας 67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Μεθοδολογία Έρευνας και Αποτελέσματα 85
6.1. Η μέθοδος της έρευνας και της συλλογής δεδομένων 85
1η Έρευνα: Ποιοτική Μέθοδος 86
6.2. Ερωτήσεις και Αποτελέσματα ποιοτικής μεθόδου 86
2η Έρευνα: Ποσοτική Μέθοδος 88
6.3. Ο καθορισμός του πληθυσμού - στόχου της ποσοτικής μεθόδου 88
6.4. Ερευνητικές υποθέσεις και ερευνητικά ερωτήματα 89
6.5. Αποτελέσματα έρευνας 92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Ανάλυση χαρακτηριστικών περιοχής μελέτης 100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Προτάσεις ενίσχυσης και ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού 104

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 110

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α’ 112

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β’ 115

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 122

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ **Σελ.**

Πίνακας 4.1: Πλήθος προσκυνημάτων της Ελλάδας 39
Πίνακας 5.1: Υψόμετρο βουνών Π.Ε. Ευρυτανίας 55
Πίνακας 5.2: Τοπία Ευρυτανίας 60
Πίνακας 5.3: Μόνιμος πληθυσμός Ευρυτανίας (2011) 61
Πίνακας 5.4: Φύλο μόνιμου πληθυσμού Ευρυτανίας (2011) 61
Πίνακας 5.5: Μόνιμος πληθυσμός των δήμων της Ευρυτανίας 61
Πίνακας 5.6: Απασχολούμενοι και Άνεργοι (2011) 61
Πίνακας 5.7: Ποσοστό πληρότητας κλινών των ξενοδοχειακών μονάδων (2019) . . .63
Πίνακας 5.8: Τα Μοναστήρια της Π.Ε. Ευρυτανίας 68
Πίνακας 6.1: Αντιστοιχία ερευνητικών ερωτημάτων με ερωτήσεις 90
Πίνακας 7.1: Ανάλυση SWOT 100

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ **Σελ.**

Γράφημα 4.1: Η ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού 34
Γράφημα 4.2: Τα πέντε στάδια μεταξύ τουρίστα και προσκυνητή 37
Γράφημα 4.3: Λόγοι επίσκεψης μίας περιοχής 46
Γράφημα 6.1: Φύλο 92
Γράφημα 6.2: Ηλικιακή ομάδα 92
Γράφημα 6.3: Εργασιακή απασχόληση 93
Γράφημα 6.4: Επίπεδο εκπαίδευσης 93
Γράφημα 6.5: Συχνότητα επίσκεψης 93
Γράφημα 6.6: Με ποιον ταξίδεψαν 93
Γράφημα 6.7: Κίνητρο ταξιδιού / επίσκεψης 94
Γράφημα 6.8: Περίοδος επίσκεψης 95
Γράφημα 6.9: Χρόνος διαμονής 95
Γράφημα 6.10: Μέρος διαμονής 95
Γράφημα 6.11: Επίσκεψη σε Μονή 96
Γράφημα 6.12: Μέσο ενημέρωσης για Μονές 97
Γράφημα 6.13: Συνδυασμός με Μονές 97

Γράφημα 6.14: Πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι Μονές στην ανάπτυξη της περιοχής 97
Γράφημα 6.15: Πόσο ικανοποιητικά αξιοποιούνται οι Μονές της Ευρυτανίας για την ανάπτυξη του τουρισμού 98
Γράφημα 6.16: Συνδυασμός θρησκευτικού και περιπατητικό τουρισμό 98
Γράφημα 6.17: Είναι επαρκής η προβολή της Ευρυτανίας ως θρησκευτικός προορισμός 99
Γράφημα 6.18: Διαφημιστικό σποτ και τουριστική ανάπτυξη 99

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ Σελ.

Χάρτης 3.1: Κατανομή Μουσείων και Αρχαιολογικών χώρων στην Ελλάδα 25
Χάρτης 4.1: Κατανομή των Μοναστηριών στην Ελλάδα 42
Χάρτης 5.1: Τοποθεσία Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας 50
Χάρτης 5.2: Οι Δήμοι της Ευρυτανίας 51
Χάρτης 5.3: Περιοχές Natura 2000 59
Χάρτης 5.4: Καταφύγια Άγριας Ζωής 59
Χάρτης 5.5: Η θέση των Μονών στην Ευρυτανία 69
Χάρτης 8.1: Μονή του Προυσού - Αλλαντοποιείο Στρεμμένου - Μαύρη Σπηλιά . .105
Χάρτης 8.2: Επέκταση του μονοπατιού 106

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ Σελ.

Εικόνα 3.1: Η τυπολογία των πολιτιστικών τουριστών 21
Εικόνα 4.1: Άγιο Όρος 40
Εικόνα 4.2: Η Ιερουσαλήμ 47
Εικόνα 4.3: Το προσκύνημα της Μέκκα 48
Εικόνα 4.4: Η Βασιλική του Αγίου Πέτρου στο Βατικανό 48
Εικόνα 4.5: Camino de Santiago de Compostela 49
Εικόνα 5.1: Οι Πύργοι του Καραϊσκάκη 53
Εικόνα 5.2: Ποταμός Καρπενησιώτης 56

Εικόνα 5.3: Τεχνητή Λίμνη των Κρεμαστών 57
Εικόνα 5.4: Το Πάντα Βρέχει 57
Εικόνα 5.5: Η Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας ή Παναγίας της Ρούμελης 70
Εικόνα 5.6: Η εικόνα της Παναγίας της Προύσας 71
Εικόνα 5.7: Τα κελιά της Μονής Προσού 72
Εικόνα 5.8: Η Μονή του Ιωάννου Προδρόμου 72
Εικόνα 5.9: Η Μονή Παναγίας Στάνας 73
Εικόνα 5.10: Το Μοναστήρι των Δομιανών 74
Εικόνα 5.11: Η Μονή της Μεταμορφώσεως Σωτήρος Βράχας 75
Εικόνα 5.12: Η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος 75
Εικόνα 5.13: Το Μοναστήρι της Παναγίας Τατάρνας 76
Εικόνα 5.14: Η Μονή Γέννησης της Θεοτόκου 77
Εικόνα 5.15: Η Μονή της Αγίας Παρασκευής 78
Εικόνα 5.16: Το Μοναστήρι της Παναγίας Τροβάτου 79
Εικόνα 5.17: Η Μονή Αγίας Τριάδας Πετραλώνων (ΣΑΪΚΑΣ) 80
Εικόνα 5.18: Η Μονή Μεσαμπελιά 80
Εικόνα 5.19: Το Εκκλησάκι Κουμασίων 81
Εικόνα 5.20: Η Μονή Πελεκητής 82
Εικόνα 5.21: Ένα από τα πατήματα της Παναγίας 83
Εικόνα 5.22: Το εκκλησάκι των Πατημάτων 84
Εικόνα 5.23: Το Πέρασμα της Θεοτόκου 84
Εικόνα 8.1: Σήμανση Μονοπατιών 109

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εδώ και πολλές δεκαετίες, ακόμα και από τα αρχαία χρόνια, τα άτομα έδειχναν την ανάγκη τους να ταξιδεύουν σε διαφορετικές περιοχές, από την περιοχή κατοικίας τους. Όλες αυτές οι μετακινήσεις, αλλά και τα ταξίδια, που πραγματοποιούνταν όλα αυτά τα χρόνια διαδραμάτισαν ένα σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ανθρωπότητας.

Ο θρησκευτικός τουρισμός, δηλαδή η επίσκεψη των ατόμων σε θρησκευτικά μνημεία, μπορεί να επιφέρει αρκετά οικονομικά έσοδα σε διάφορες περιοχές με θρησκευτικό ενδιαφέρον, αν αξιοποιηθεί με τον κατάλληλο τρόπο και έτσι, με αυτό τον τρόπο θα συμβάλλει στην τοπική ανάπτυξη, αλλά και κατ' επέκταση στην εθνική.

Σχετικά με την Ελλάδα, είναι αντιληπτό πως η χώρα διαθέτει έναν πλούτο θρησκευτικών στοιχείων, αλλά και τα απαραίτητα χαρακτηριστικά, τα οποία αν αξιοποιηθούν ορθά θα οδηγήσουν στην ενίσχυση του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα. Συγκεκριμένα, στον ελλαδικό χώρο οι παράγοντες, που ενισχύουν και προωθούν το θρησκευτικό τουρισμό, ποικίλουν.

Ο σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι αρχικά, η διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, αλλά και των θρησκευτικών στοιχείων, που διαθέτει και έπειτα, η διατύπωση κάποιων προτάσεων, που θα συμβάλλουν στην προβολή, στην προώθηση, αλλά και στην ορθότερη αξιοποίηση κάποιων στοιχείων για την προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού τουριστών, αλλά και για την προσφορά της όσο το δυνατόν καλύτερης εμπειρίας προς τους επισκέπτες, με την παράλληλη διατήρηση της θρησκευτικότητας των προσκυνημάτων, που διαθέτει.

Όσον αφορά στη μεθοδολογία της έρευνας, που υλοποιήθηκε στην παρούσα εργασία, τα πρώτα κεφάλαια (Κεφάλαιο 2, έως και Κεφάλαιο 5) βασίζονται στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και στη δευτερογενή έρευνα. Για την ανάλυση των διάφορων εννοιών, που παρουσιάζονται παρακάτω, όπως είναι για παράδειγμα η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού κ.ά., υλοποιήθηκε η συλλογή δεδομένων από διάφορες μελέτες, βιβλία και διαδικτυακούς τόπους. Ενώ, όσον αφορά στην ανάλυση της ευρύτερης περιοχής και των στοιχείων της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας συλλέχτηκαν στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ, από την Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου, αλλά και από διάφορες διαδικτυακές πηγές. Επίσης, υλοποιήθηκε και η πρωτογενής

έρευνα, με τη χρήση συνεντεύξεων, αλλά και ερωτηματολογίων, για τη συλλογή χρήσιμων στοιχείων, σχετικά με την επισκεψιμότητα των Μονών της Ευρυτανίας.

Σχετικά με τη δομή της εργασίας, η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη και αποτελείται συνολικά από οκτώ κεφάλαια, τα οποία αποτελούνται από κάποια υποκεφάλαια, αντίστοιχα. Αναλυτικότερα, το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στην έννοια του τουρισμού, στην ιστορική αναδρομή του, στις μορφές και στις επιδράσεις του, αλλά και στη σχέση του με την περιφερειακή ανάπτυξη. Το τρίτο κεφάλαιο αφορά στην έννοια του πολιτιστικού τουρισμού, στην έννοια του πολιτιστικού τουρίστα, στις δραστηριότητες και στις μορφές του, στη σχέση του με την ανάπτυξη, αλλά και στη Χάρτα του πολιτιστικού τουρισμού. Έπειτα, το τέταρτο κεφάλαιο αφορά στην έννοια του θρησκευτικού τουρισμού, στις κατηγορίες του, στην ιστορική αναδρομή του, στη διαφορά μεταξύ του θρησκευτικού τουρίστα και του προσκυνητή, στα θρησκευτικά αξιοθέατα, στα μοναστήρια, στη σχέση του θρησκευτικού τουρισμού με την ανάπτυξη, αλλά και σε παραδείγματα από τη διεθνή εμπειρία.

Στο επόμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 5) πραγματοποιήθηκε η ανάλυση της περιοχής μελέτης, δηλαδή της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, στην οποία αποτυπώνονται διάφορα γενικά χαρακτηριστικά της περιοχής, δίνοντας έμφαση και στα θρησκευτικά στοιχεία, που διαθέτει. Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ποιοτική, αλλά και η ποσοτική έρευνα, που υλοποιήθηκε για τη συλλογή επιπλέον στοιχείων, αλλά και τα αποτελέσματά τους. Ύστερα από τη συλλογή όλων των χρήσιμων πληροφοριών για την περιοχή μελέτης, στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανάλυση των χαρακτηριστικών της περιοχής μελέτης, δηλαδή μία ανάλυση SWOT, στην οποία παρουσιάζονται συγκεντρωμένα όλα τα δυνατά και τα αδύναμα στοιχειά της περιοχής, αλλά και οι ευκαιρίες και οι απειλές, που μπορεί να υπάρξουν από εξωτερικούς παράγοντες. Τέλος, στα δύο τελευταία κεφάλαια παρουσιάζονται οι προτάσεις για τις μελλοντικές προοπτικές βελτίωσης, σε διάφορους τομείς, αλλά και τα συμπεράσματα.

ΜΕΡΟΣ Α': ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο Τουρισμός: Βασικές Έννοιες

2.1 Η έννοια του τουρισμού

Η έννοια του τουρισμού προσπάθησε να αναλυθεί από αρκετά άτομα. Μία από αυτές, τις πρώτες προσπάθειες υλοποιήθηκε το 1942 από τους καθηγητές Hunziquer και Kraft, οι οποίοι αναφέρουν ότι ο τουρισμός είναι ένας αριθμός σχέσεων και γεγονότων, τα οποία πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού, αλλά και κατά το χρονικό διάστημα της παραμονής των ατόμων σε μία περιοχή, η οποία δεν αποτελεί την κύρια περιοχή διαμονής τους, χωρίς αυτή, η δραστηριότητα να έχει ως σκοπό της το κέρδος. Μέσα από αυτόν τον ορισμό φαίνεται πως οι δύο καθηγητές δεν είχαν λάβει υπόψη τους τα επαγγελματικά ταξίδια, που πραγματοποιούνται και τα οποία έχουν ως σκοπό τους το κέρδος. (Φινάδη, 2012)

Έπειτα από αυτή την προσπάθεια ανάλυσης του όρου «τουρισμός» υπήρξαν και άλλοι ορισμοί. Ένα παράδειγμα είναι μία πιο κοντινή χρονολογικά προσπάθεια, η οποία υλοποιήθηκε το 1991 από τους Mill και Morrison, οι οποίοι αναφέρουν πως ο τουρισμός ενεργοποιείται μέσω του ταξιδιού, καθ' όλη τη διάρκειά του, δηλαδή από την προετοιμασία του ταξιδιού, από την έναρξή του, αλλά και μέχρι την επιστροφή των ατόμων από το ταξίδι. Επίσης, περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο ταξίδι, όπως είναι για παράδειγμα η αλληλεπίδραση των ατόμων με τους ντόπιους κατοίκους, της περιοχής, που επισκέπτονται, αλλά και η αλληλεπίδραση μεταξύ των ίδιων των επισκεπτών. (Φινάδη, 2012)

Με βάση όλους τους ορισμούς, που έχουν αποδοθεί κατά καιρούς στην έννοια του τουρισμού, θα μπορούσε ο τουρισμός να χαρακτηριστεί ως μία δραστηριότητα, η οποία πραγματοποιείται στον ελεύθερο χρόνο των ατόμων και περιλαμβάνει διάφορες δραστηριότητες. Μερικές, από αυτές, τις δραστηριότητες είναι η διαμονή σε μία περιοχή και η κατανάλωση, αλλά και η χρήση διάφορων πόρων, είτε αυτά είναι τα τοπικά προϊόντα, είτε είναι οι υπηρεσίες. Άλλη μία δραστηριότητα είναι η

αλληλεπίδραση με άλλα άτομα, είτε αυτά είναι άλλοι τουρίστες, είτε είναι οι κάτοικοι της περιοχής, που επισκέπτονται. (Φινάδη, 2012)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η έννοια του τουρισμού διαθέτει δύο κύρια χαρακτηριστικά, το δυναμικό και το στατικό. Σχετικά με το πρώτο χαρακτηριστικό, σχετίζεται με την προσωρινή μετακίνηση των ατόμων σε κάποια άλλη περιοχή. Ενώ, το στατικό χαρακτηριστικό σχετίζεται με την παραμονή των ατόμων, σε μία περιοχή, για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. (Χαρταλάμη, 2019)

Το φαινόμενο του τουρισμού υπάρχει εδώ και πάρα πολλά χρόνια, όμως αρχικά απευθυνόταν σε μία μικρή ομάδα ατόμων. Ωστόσο, με το πέρασμα των ετών άρχισε να αφορά όλο και περισσότερα άτομα και εξελίχθηκε με αλματώδη βήματα, οδηγώντας το φαινόμενο, αυτό, να αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους συντελεστές για την ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας. (Ουδάτζη, 2018)

Η έννοια του τουρισμού, η οποία εμφανίστηκε το 19ο αιώνα, χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τη διαδικασία, κατά την οποία τα άτομα ταξιδεύουν κάπου μακριά, για διάφορους λόγους. Τα πρώτα άτομα, που ταξίδεψαν σε περιοχές εκτός της κατοικίας τους ήταν διάφοροι επιστήμονες, αλλά και άτομα, τα οποία ασχολούνταν με το εμπόριο και έτσι, με αυτό τον τρόπο συνδύαζαν τη δουλειά / το επάγγελμά τους με το ταξίδι τους (Ουδατζή, 2018). Όσον αφορά στα ταξίδια, που διαθέτουν θρησκευτικό χαρακτήρα, αποτελούν τα πρώτα ταξίδια, τα οποία διέθεταν αμιγώς χαρακτήρα αναψυχής για τα άτομα, τα οποία τα πραγματοποιούσαν (Τσάρτας, 1996).

Γενικότερα, το φαινόμενο του τουρισμού αποτελεί προνόμιο κυρίως των ατόμων, που διαμένουν σε χώρες, οι οποίες διαθέτουν κοινωνική ευημερία και στις οποίες ο τουρισμός προωθείται ως ένα φαινόμενο, το οποίο έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στα άτομα αναψυχή, αλλά και ψυχαγωγία. Επιπλέον, ο τουρισμός αποτελεί μία δραστηριότητα οικονομικής φύσεως, καθώς μέσω αυτού, του φαινομένου, αναπτύσσονται οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες λειτουργούν ως πηγή εσόδων για την εκάστοτε τουριστική περιοχή, γεγονός, που συμβάλλει στην ενίσχυση του βιοτικού επιπέδου των ατόμων της περιοχής. (Χαρταλάμη, 2019)

Η ενίσχυση του βιοτικού επιπέδου οφείλεται στο γεγονός πως δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας στην περιοχή, κάτι που συμβάλλει στη μείωση της ανεργίας και στην απορρόφηση του εργατικού δυναμικού, σε διάφορους τομείς. Επίσης, οφείλεται στο γεγονός πως βελτιώνονται οι υπάρχουσες ή / και δημιουργούνται νέες υποδομές στην περιοχή. Έτσι, μπορούμε να πούμε πως το φαινόμενο του τουρισμού, το οποίο έχει

ενταχθεί στη ζωή, αλλά και στις ανάγκες των ανθρώπων, με την ορθή αξιοποίησή του μπορεί να οδηγήσει την εκάστοτε περιοχή στην τοπική της ανάπτυξη, αλλά και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς της, μέσα από τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων απέναντι σε άλλες ομοειδείς περιοχές. (Χαρταλάμη, 2019)

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως ο τουρισμός είναι ένα φαινόμενο, το οποίο μπορεί να επιφέρει αρκετές επιπτώσεις σε διάφορους τομείς, οι οποίες μπορεί να είναι είτε θετικές, είτε αρνητικές. Τέτοιου είδους επιπτώσεις υφίστανται και στο επίπεδο των τοπίων, που διαθέτει η χώρα και έτσι, κατά συνέπεια προκύπτει το γεγονός πως το τοπίο συνεχώς μεταβάλλεται ανάλογα με τις μεταβολές του φαινομένου του τουρισμού. Τα τουριστικά τοπία διακρίνονται σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με κάποια κριτήρια, με ένα κριτήριο διάκρισης των τοπίων να είναι αυτό του είδους της δραστηριότητας, που λαμβάνει χώρα σε αυτά. Τα τοπία με βάση το είδος της δραστηριότητας διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες διαμορφώνονται ανάλογα με το χώρο της δραστηριότητας και αυτές οι κατηγορίες είναι το νησιωτικό τοπίο, το παράκτιο τοπίο και το τοπίο της ενδοχώρας. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως στις μέρες μας κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες τοπίων προσελκύει διαφορετικό τύπο τουριστών. (Γκόλτσιου, 2007)

Τα άτομα, που πραγματοποιούν το φαινόμενο του «τουρισμού» είναι οι λεγόμενοι επισκέπτες. Ο επισκέπτης, σύμφωνα με τη συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι ο «τουρίστας», του οποίου το ταξίδι / η επίσκεψη σε μία περιοχή διαρκεί πάνω από μία μέρα. Ενώ, η δεύτερη κατηγορία είναι ο «εκδρομέας», του οποίου το ταξίδι / η επίσκεψη σε μία περιοχή δε διαρκεί πάνω από μία μέρα, δηλαδή δε διαρκεί πάνω από είκοσι τέσσερις ώρες. (Βαρβαρέσος, 2000)

Ωστόσο, υπάρχει και ακόμη μία διάκριση μεταξύ των επισκεπτών, η οποία είναι πιο γενικευμένη. Με βάση αυτή, τη διάκριση, ο επισκέπτης μπορεί να χαρακτηριστεί ως εξής:

1. Ο **αλλοδαπός**, ο οποίος ταξιδεύει σε μία άλλη χώρα, διαφορετική από αυτή, της κατοικίας του, για λιγότερο από μία μέρα.

2. Ο **εκδρομέας**, του οποίου το ταξίδι / η επίσκεψη σε μία περιοχή δε διαρκεί πάνω από μία μέρα, δηλαδή διαρκεί λιγότερο από είκοσι τέσσερις ώρες.

3. Ο **επισκέπτης**, ο οποίος πηγαίνει σε μία άλλη περιοχή, από αυτή της κατοικίας του, χωρίς όμως να έχει ως σκοπό του το οικονομικό κέρδος.

4. Ο **ημεδαπός** τουρίστας, ο οποίος πηγαίνει σε μία περιοχή, η οποία βρίσκεται ογδόντα χιλιόμετρα μακριά από την περιοχή της κατοικίας του, χωρίς να έχει ως στόχο του, ένα ταξίδι, για να εκπληρώσει κάποιους επαγγελματικούς του λόγους.

2.2 Ιστορική αναδρομή του τουρισμού

Οι άνθρωποι από τα παλαιότερα χρόνια, ακόμα και από τα αρχαία χρόνια έδειχναν την ανάγκη τους να ταξιδεύουν σε διαφορετικές περιοχές από την περιοχή, στην οποία κατοικούσαν. Όλες αυτές οι μετακινήσεις, αλλά και τα ταξίδια, που πραγματοποιούνταν όλα αυτά τα χρόνια διαδραμάτισαν ένα σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. (Χαρταλάμη, 2019)

Η ιστορία του τουρισμού μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις περιόδους εξέλιξης. Αρχικά, όσον αφορά στην πρώτη περίοδο, τα άτομα πραγματοποιούσαν ένα ταξίδι για διάφορους προσωπικούς λόγους, όπως ισχύει και στις μέρες μας. Τέτοιοι λόγοι είναι η ανάγκη τους για μία περιπέτεια, η ανάγκη τους για τη ξεκούραση και για την αναψυχή, ή ακόμα και για το επάγγελμά τους κ.ά.. Συγκεκριμένα, στα χρόνια της αρχαιότητας, τα άτομα ταξίδευαν για να παρακολουθήσουν, αλλά και για να συμμετάσχουν σε διάφορους αγώνες, όπως είναι για παράδειγμα τα Πύθια κ.ά.. Επίσης, ταξίδευαν με σκοπό να επισκεφτούν θρησκευτικούς χώρους (π.χ. μαντεία). Μερικά από τα άτομα, που ταξίδεψαν για πρώτη φορά ήταν ο Ηρόδοτος και ο Πλάτωνας, οι οποίοι ενδιαφέρονταν για τον πολιτισμό του εκάστοτε τόπου, που επισκέπτονταν. Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως υπήρξαν και τα ταξίδια, τα οποία υλοποιήθηκαν τα αρχαία χρόνια για σκοπούς αναζήτησης και απόκτησης εμπειριών. Μερικά από αυτά είναι τα ταξίδια, που πραγματοποίησε ο Ηρακλής, με σκοπό να εκπληρώσει τους δώδεκα άθλους του, έπειτα το ταξίδι του Ιάσωνα, αλλά και το ταξίδι του Οδυσσέα. (Χαρταλάμη, 2019)

Τη δεύτερη φάση του τουρισμού αποτελεί η περίοδος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατά την οποία οι περιηγητές χωρίζονται σε κάποιες κατηγορίες και συγκεκριμένα δύο. Η πρώτη κατηγορία είναι οι αρχαιολάτρες, ενώ η δεύτερη είναι οι ορινταλιστές. Έπειτα, η τρίτη φάση είναι η χρονική περίοδος μεταξύ του έτους 1840 και του έτους 1945. Σε αυτή τη χρονική διάρκεια τέθηκαν τα θεμέλια για την επερχόμενη ανάπτυξη του τουρισμού και το φαινόμενο του τουρισμού έπαψε πια να αποτελεί προνόμιο μόνο κάποιων ομάδων ατόμων. Επίσης, σε αυτή τη χρονική περίοδο ξεκίνησε η δημιουργία διάφορων ειδών μουσείων, αλλά και η προώθηση των δραστηριοτήτων με πολιτιστικό χαρακτήρα. Η τέταρτη και τελευταία περίοδος είναι ο εικοστός αιώνας, κατά τον οποίο αναπτύχθηκε η χρήση των μέσων μεταφοράς (π.χ. η αύξηση της χρήσης του αεροπλάνο, του αυτοκίνητο κ.ά.), γεγονός, που οδήγησε στην

εξάπλωση και στην ανάπτυξη του τουρισμού, τόσο σε εθνικό επίπεδο, όσο και σε διεθνές επίπεδο. (Χαρταλάμη, 2019)

Όπως παρατηρείται, το φαινόμενο του τουρισμού διατηρεί κάποια χαρακτηριστικά του, με το πέρασμα των ετών, ωστόσο μεταβάλλεται, ανάλογα με τη ζήτηση, η οποία φαίνεται πως συνεχώς αυξάνεται, με το πέρασμα του χρόνου. Η αυξανόμενη, αυτή, ζήτηση οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως είναι για παράδειγμα η αύξηση του ελεύθερου χρόνου των ανθρώπων, η ύπαρξη των φθηνότερων πακέτων διακοπών, η οικονομική άνθιση κ.ά.. (Χαρταλάμη, 2019)

2.3 Μορφές του τουρισμού

Ο τουρισμός διακρίνεται και σε άλλες κατηγορίες, με βάση κάποια κριτήρια. Ως κριτήριο τη γεωγραφική έκταση, ο τουρισμός χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής (Θεοδώρου, 2018):

1. Ο διεθνής τουρισμός, ο οποίος αφορά στον εισερχόμενο τουρισμό, αλλά και στον εξερχόμενο τουρισμό.
2. Ο εσωτερικός τουρισμός, κατά τον οποίο τα άτομα ταξιδεύουν εντός της χώρας, στην οποία διαμένουν.
3. Ο εθνικός τουρισμός, κατά τον οποίο τα άτομα ταξιδεύουν εκτός της χώρας, στην οποία διαμένουν.

Έχοντας ως κριτήριο την εποχικότητα, ο τουρισμός χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής (Θεοδώρου, 2018):

1. Ο ετήσιος ή μόνιμος τουρισμός, ο οποίος πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια όλου του χρόνου και όχι σε συγκεκριμένους μήνες, όπως για παράδειγμα τους μήνες του καλοκαιριού και του χειμώνα.
2. Ο εποχικός τουρισμός, ο οποίος πραγματοποιείται σε συγκεκριμένους μήνες του χρόνου. Ο κύριος διαχωρισμός του είναι στο χειμερινό και στον καλοκαιρινό τουρισμό. Για παράδειγμα, όσον αφορά στην Ελλάδα, η επίσκεψη στα νησιά προτιμάται τους καλοκαιρινούς μήνες, ενώ η επίσκεψη σε περιοχές, σε μεγάλο υψόμετρο προτιμάται τους χειμερινούς μήνες.

Επιπλέον, έχοντας ως κριτήριο το διαχωρισμό του πλήθους των τουριστών, που επισκέπτονται μία περιοχή, ο τουρισμός χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής (Θεοδώρου, 2018):

1. Ο μαζικός τουρισμός, κατά τον οποίο ταξιδεύουν σε μία περιοχή πολλά άτομα μαζί και έχουν κοινά ενδιαφέροντα.
2. Ο εναλλακτικός τουρισμός, ο οποίος πραγματοποιείται από άτομα, τα οποία δεν προτιμούν το μαζικό τουρισμό. Τα άτομα, σε αυτό το είδος τουρισμού, ταξιδεύουν είτε ατομικά, είτε με παρέα, είτε ακόμα και σε μικρές ομάδες.

Ο τουρισμός χωρίζεται σε κάποιες μορφές, οι οποίες αποτελούν τις ειδικές ή αλλιώς τις εναλλακτικές μορφές του τουρισμού. Αυτές, οι κατηγορίες παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής (Κοκκίνου, 2021):

1. Ο **τουρισμός της υπαίθρου**, ο οποίος είναι μία μορφή τουρισμού, μέσα από την οποία ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με το περιβάλλον της περιοχής. Για την υλοποίηση αυτού, του είδους τουρισμού οργανώνονται κάποιες δραστηριότητες. Μερικές από αυτές τις δραστηριότητες είναι οι εξής:
   α) Ο αγροτουρισμός, στον οποίο συνδυάζεται η αναψυχή και το ταξίδι με την αγροτική παραγωγή.
   β) Ο οινοτουρισμός, στον οποίο συνδυάζεται η αναψυχή και το ταξίδι με την παραγωγή του κρασιού και την αμπελουργία.
   γ) Ο οικοτουρισμός, στον οποίο συνδυάζεται η αναψυχή και το ταξίδι με το οικολογικό ενδιαφέρον, που παρουσιάζουν πολλοί επισκέπτες και υλοποιείται κυρίως, για εκπαιδευτικούς λόγους. Ένα παράδειγμα είναι η επίσκεψη σε κάποια περιοχή, η οποία εντάσσεται στις περιοχές Natura 2000.
   δ) Η πεζοπορία και η ορειβασία, οι οποίες αποτελούν δραστηριότητες, οι οποίες φέρνουν τους επισκέπτες πιο κοντά στο φυσικό περιβάλλον μίας περιοχής.
   ε) Ο γεωτουρισμός, κατά τον οποίο συνδυάζεται η αναψυχή και το ταξίδι με την επαφή με τη γεωκληρονομιά του τόπου. Ένα παράδειγμα είναι η επίσκεψη σε μία περιοχή, η οποία διαθέτει ένα ηφαίστειο (π.χ. η επίσκεψη στο ηφαίστειο της Σαντορίνης).
   στ) Ο αλιευτικός τουρισμός, στον οποίο συνδυάζεται η αναψυχή και το ταξίδι με την αλιεία.

2. Ο **αθλητικός τουρισμός**, ο οποίος είναι μία μορφή τουρισμού, μέσα από την οποία ο επισκέπτης συμμετέχει σε διάφορες αθλητικές δραστηριότητες, όπως είναι για παράδειγμα η συμμετοχή σε rafting.

3. Ο **αεροπορικός τουρισμός**, όπου η ξενάγηση των επισκεπτών πραγματοποιείται με ένα αεροπορικό μέσο, όπως είναι για παράδειγμα με ένα ελικόπτερο.

4. Ο **θαλάσσιος τουρισμός**, όπου οι επισκέπτες πραγματοποιούν διάφορα θαλάσσια σπορ, αλλά και άλλες θαλάσσιες δραστηριότητες, όπως είναι για παράδειγμα οι καταδύσεις.

5. Ο **συνεδριακός τουρισμός**, ο οποίος είναι μία μορφή τουρισμού, μέσα από την οποία ο επισκέπτης συνδυάζει το ταξίδι του και την αναψυχή με την εργασία του. Ο σκοπός αυτής, της διαδικασίας είναι το οικονομικό κέρδος και η επαγγελματική κατάρτιση.

6. Ο **εκπαιδευτικός τουρισμός**, ο οποίος υλοποιείται για την απόκτηση γνώσεων, αλλά και για τον εθελοντισμό.

7. Ο **τουρισμός της γαστρονομίας**, μέσα από τον οποίο τα άτομα γνωρίζουν νέες κουζίνες και δοκιμάζουν τα τοπικά προϊόντα της κάθε περιοχής.

8. Ο **ιαματικός τουρισμός**, ο οποίος σχετίζεται με την υγεία. Τα άτομα επισκέπτονται τις θερμές πηγές, σε διάφορες περιοχές είτε για λόγους θεραπείας, είτε και για τη χαλάρωσή τους.

9. Ο **θρησκευτικός, ή / και ο προσκυνηματικός τουρισμός**. Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού, το οποίο είναι χαρακτηριστικό διάφορων θρησκειών και υφίσταται εδώ και αρκετά χρόνια, ανεξαρτήτως θρησκείας, καθώς αποτελεί ένα φαινόμενο παγκόσμιας εμβέλειας. Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί και ως προσκυνηματικός τουρισμός, δηλαδή τα άτομα επισκέπτονται τόπους θρησκευτικής λατρείας, είτε έχοντας ως στόχο τους να συμμετάσχουν σε θρησκευτικές εκδηλώσεις, είτε για να αποκτήσουν γνώσεις και νέες εμπειρίες. (Αυτό, το είδος τουρισμού θα αναλυθεί εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο.)

10. Ο **πολιτιστικός τουρισμός**, ο οποίος δίνει στα άτομα τη δυνατότητα να αποκτήσουν γνώσεις και νέες εμπειρίες σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά διάφορων περιοχών, μέσω των πολιτιστικών δρώμενων, που πραγματοποιούνται.

2.4 Επιδράσεις του τουρισμού

Είναι λοιπόν αντιληπτό το γεγονός πως η ανάπτυξη του τουρισμού έχει επιδράσεις σε αρκετούς τομείς, όπως είναι για παράδειγμα το περιβάλλον, η κοινωνία κ.ά. και η ανάπτυξή του σε μία περιοχή δεν επηρεάζει μόνο τον τομέα της οικονομίας της εκάστοτε περιοχής και κατ' επέκταση την οικονομία της χώρας. Ωστόσο, αυτές οι επιδράσεις δεν είναι μόνο θετικές, αλλά υπάρχουν και αρνητικές επιδράσεις, λόγω του πολλές φορές, ανεξέλεγκτου τουρισμού.

Όσον αφορά στο κοινωνικό επίπεδο μίας περιοχής, οι επιδράσεις του τουριστικού κύματος είναι οι εξής (Αλτιμήσης, 2020):

1. Η αισθητή διαφορά στα ήθη και στα έθιμα μίας περιοχής, τα οποία διαφοροποιούνται με το πέρασμα του χρόνου, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες και οι επιθυμίες των τουριστών.
2. Η αλλοίωση της συμπεριφοράς των ντόπιων ατόμων μίας περιοχής, όπως είναι για παράδειγμα η νοοτροπία τους, καθώς θέλουν να έχουν καλύτερες σχέσεις με τους επισκέπτες - τουρίστες.
3. Η δημιουργία αλλαγών στις εργασιακές σχέσεις, καθώς ανοίγουν νέες θέσεις εργασίας σε διάφορους τομείς, οι οποίοι σχετίζονται είτε άμεσα, είτε έμμεσα με τον κλάδο του τουρισμού και πολλές φορές τα άτομα μίας περιοχής οδηγούνται στην εγκατάλειψη των αγροτικών κοινωνιών.
4. Τα άτομα της περιοχής μετατρέπονται σε επιχειρηματίες, έχοντας ως στόχο την προώθηση, αλλά και την ανάπτυξη του τόπου τους.

Σχετικά με το οικονομικό επίπεδο μίας περιοχής, οι επιδράσεις του τουριστικού κύματος είναι οι εξής (Κοκκώσης, Τσάρτας, 2001):

1. Δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, γεγονός, που συμβάλλει στην άμβλυνση του φαινομένου της ανεργίας. Έτσι, παρατηρείται πως τα άτομα, που ασχολούνται με τα επαγγέλματα, τα οποία σχετίζονται είτε με άμεσο τρόπο, είτε με έμμεσο τρόπο με τον κλάδο του τουρισμού έχουν μεγαλύτερες απολαβές.
2. Η οικονομική εξασθένιση άλλων τομέων, οι οποίοι δεν αφορούν στον τουρισμό, καθώς τα άτομα αρχίζουν και δίνουν βάση κυρίως σε τουριστικά επαγγέλματα.

Όσον αφορά στο περιβάλλον μίας περιοχής, οι επιδράσεις του τουριστικού κύματος είναι οι εξής (Κοκκώσης, Τσάρτας, 2001):

1. Πραγματοποιείται η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, όμως πολλές φορές σε στάδιο υπερκατανάλωσης και κατάχρησής τους.
2. Η ρύπανση και η μόλυνση του περιβάλλοντος από τις τουριστικές υποδομές και από τον ανεξέλεγκτο τουρισμό.
3. Πολλές φορές ο ανεξέλεγκτος τουρισμός οδηγεί στην καταστροφή της φυσικής κληρονομιάς, όπως για παράδειγμα υφίσταται η ρύπανση των υδάτων και η καταστροφή των δασικών περιοχών.

Σχετικά με το πολιτισμικό επίπεδο μίας περιοχής, οι επιδράσεις του τουριστικού κύματος είναι οι εξής (Αλτιμήσης, 2020):

1. Η δημιουργία επιχειρήσεων και η ανάπτυξη δραστηριοτήτων, οι οποίες σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, αλλά και την ανάδειξή της, με σκοπό το οικονομικό κέρδος.
2. Χάνεται το νόημα των εθίμων και των παραδόσεων μίας περιοχής, καθώς επαναλαμβάνονται σε διάφορες χρονικές περιόδους, για χάρη των τουριστών.
3. Η αύξηση της τιμής των προϊόντων, αλλά και των υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα είναι η αύξηση της τιμής του ενοικίου ενός διαμερίσματος, γεγονός όμως, που επιβαρύνει και τους ντόπιους κατοίκους της περιοχής.
4. Η προώθηση των παραδοσιακών προϊόντων (προϊόντα ΠΟΠ) της περιοχής και η αύξηση της ζήτησής τους.

Σύμφωνα με αυτά, που αναφέρθηκαν παραπάνω, παρατηρείται πως οι επιδράσεις της ανάπτυξης του τουρισμού σε μία περιοχή είναι αρκετές και εκτός από θετικές, μπορεί να είναι και αρνητικές. Συμπερασματικά, η πιο κύρια θετική επίδραση της ανάπτυξης του τουρισμού σε μία περιοχή είναι οι νέες θέσεις εργασίας, που ανοίγουν, γεγονός, που συμβάλλει στη άμβλυνση του φαινομένου της ανεργίας και στην ενίσχυση του βιοτικού επιπέδου των ατόμων, της εκάστοτε περιοχής. Από την άλλη μεριά, η κύρια αρνητική επίδραση της ανάπτυξης του τουρισμού σε μία περιοχή είναι η κατάχρηση και η υπερκατανάλωση των φυσικών πόρων της περιοχής, με κύριο στόχο την αύξηση του οικονομικού κέρδους από τους τουρίστες, που επισκέπτονται την περιοχή.

2.5 Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη

Η αξιοποίηση του τουρισμού σε μία περιοχή μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη αυτής, της περιοχής. Σε αυτή τη διαδικασία συμβάλλει η ύπαρξη των τουριστικών πόρων στην εκάστοτε περιοχή, καθώς με την ύπαρξή τους δημιουργούν ένα εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη του τουρισμού. Οι τουριστικοί πόροι διακρίνονται σε κάποιες κατηγορίες. Οι κατηγορίες των τουριστικών πόρων παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής (Ζοπουνίδη, Σίσκο, 2006):

- Οι φυσικοί πόροι, οι οποίοι ενδυναμώνουν την ελκυστικότητα των περιοχών, που τους διαθέτουν. Οι φυσικοί πόροι μίας περιοχής μπορεί να είναι τα δάση της, τα πάρκα της, η θάλασσα και οι παραλίες της, οι λίμνες της και τα διάφορα τοπία, τα οποία έλκουν το ενδιαφέρον των τουριστών.
- Οι πολιτιστικοί πόροι, οι οποίοι έχουν δημιουργηθεί από τους ανθρώπους. Αυτοί, οι πόροι αποτελούν ένα βασικό κίνητρο για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού, για ένα μεγάλο αριθμό ατόμων.
- Οι υποδομές και οι υπηρεσίες, οι οποίες σχετίζονται με τον τουρισμό και τις περισσότερες φορές συνδυάζονται με τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους.
- Οι ειδικές τουριστικές υποδομές, οι οποίες είναι σύνθετοι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι και μέσα από αυτές προωθούνται οι ειδικές μορφές τουρισμού, όπως είναι για παράδειγμα ο ιαματικός τουρισμός (π.χ. τα Λουτρά Υπάτης στη Φθιώτιδα).

Ο τουρισμός και η περιφερειακή ανάπτυξη φαίνεται πως σχετίζονται, καθώς ο τουρισμός μπορεί να επιφέρει αρκετά οφέλη σε μία περιοχή και να οδηγήσει κατ' επέκταση στην ανάπτυξή της. Αναλυτικότερα, ο τουρισμός οδηγεί στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, καθώς υπάρχει μεγαλύτερη εμπορική δραστηριότητα, για την κάλυψη των αναγκών των τουριστών. Έτσι, λόγω της εισροής των τουριστών σε μία περιοχή αυξάνεται η οικονομική εισροή και ενισχύεται η επιχειρηματικότητα στον κλάδο του τουρισμού, αλλά και στους υπόλοιπους κλάδους, όπως είναι για παράδειγμα ο κλάδος της βιομηχανίας κ.ά.. Εκτός από την πλευρά των υλικών αγαθών, ο τουρισμός συνεισφέρει στην επαφή των τουριστών με άλλους τουρίστες, αλλά και ντόπιους κατοίκους, δηλαδή συνεισφέρει στην επαφή των ατόμων με διαφορετικούς πολιτισμούς και κουλτούρες, οδηγώντας κατ' επέκταση στην παγκόσμια κατανόηση μεταξύ των ατόμων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο Πολιτιστικός Τουρισμός: Βασικές Έννοιες

3.1 Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού, το οποίο υπάρχει εδώ και αρκετά χρόνια, ακόμα και από την αρχαιότητα. Μπορούμε να πούμε, πως κατά τα αρχαία χρόνια, ο τουρισμός ήταν κατά βάση πολιτιστικός. Πολλοί αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί, όπως ήταν ο Ηρόδοτος, ταξίδεψαν σε αρκετές περιοχές για να λάβουν γνώσεις για διάφορους πολιτισμούς, έτσι ώστε να συγγράψουν τα έργα τους. Ένα κύριο στοιχείο του πολιτιστικού τουρισμού είναι η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς μίας περιοχής, αλλά και των αλλαγών της μέσα από το πέρασμα του χρόνου. (Μοίρα, 2009)

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως ο πολιτιστικός τουρισμός έχει χαρακτηριστεί με διάφορους όρους. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, αυτό το είδος τουρισμού περιλαμβάνει τις μετακινήσεις των ατόμων από τον έναν τόπο στον άλλο, έτσι ώστε να αποκτήσουν γνώσεις, αλλά και εμπειρίες πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Σύμφωνα με τον ΕΟΤ, ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί το σύνολο των πολιτιστικών δρώμενων, που έχουν προγραμματιστεί και αποτελούν το κύριο κίνητρο για την υλοποίηση του ταξιδιού. (Θεοδώρου, 2018)

Επίσης, ο πολιτιστικός τουρισμός περιέχει πολλές πτυχές προς ανάδειξη. Αυτές, οι πτυχές είναι οι αρχαιολογικοί χώροι, τα αρχαιολογικά και τα θρησκευτικά μνημεία, οι τόποι ιστορικού ενδιαφέροντος, τα ήθη και τα έθιμα των περιοχών, τα πολιτιστικά δρώμενα, που πραγματοποιούνται, οι διάφορες εκδηλώσεις, αλλά και τα φεστιβάλ.

Ο πολιτιστικός τουρισμός μπορούμε να πούμε πως διαθέτει αρκετά θετικά χαρακτηριστικά, αλλά και κάποια αρνητικά χαρακτηριστικά. Όσον αφορά στα θετικά χαρακτηριστικά, το κυριότερο πλεονέκτημά του είναι ότι δίνει στα άτομα τη δυνατότητα να αποκτήσουν γνώσεις, αλλά και νέες εμπειρίες από διάφορες περιοχές, μέσω διάφορων πολιτιστικών δρώμενων. Άλλο ένα θετικό χαρακτηριστικό είναι ότι αυτό, το είδος τουρισμού μπορεί να συνεισφέρει στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων και κατ' επέκταση στην άνθιση της οικονομίας της εκάστοτε περιοχής, καθώς θα

δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και με αυτό τον τρόπο το βιοτικό επίπεδο των ατόμων θα βελτιωθεί σε σημαντικό βαθμό. Επίσης, συνεισφέρει στην ανάδειξη και στην ανάπτυξη των μικρότερων περιοχών, εκτός των αστικών κέντρων, μέσω έργων με πολιτιστικό ενδιαφέρον στις περιοχές αυτές. Επιπροσθέτως, άλλο ένα θετικό είναι πως τα φυσικά στοιχεία της περιοχής δεν επηρεάζονται με αρνητικό τρόπο από τα πολιτιστικά στοιχεία, που διαθέτει. (Μοίρα, 2009)

Σχετικά με τα αρνητικά χαρακτηριστικά του πολιτιστικού τουρισμού, ένα μειονέκτημά του είναι πως δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα για τη συντήρηση των τόπων πολιτισμού, όπως είναι για παράδειγμα τα μνημεία (Καραχάλης, 2007). Στην ίδια κατάσταση βρίσκονται και οι επισκέπτες, οι οποίοι πολλές φορές δεν έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν το χρηματικό ποσό, που τους ζητείται από τις πολιτιστικές δραστηριότητες, κάτι που οδηγεί στην πλήξη των πολιτιστικών προορισμών. Επίσης, η μεγάλη συσσώρευση των τουριστών, σε μία περιοχή μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφές των στοιχείων του πολιτισμού της περιοχής.

Ο πολιτιστικός τουρισμός διακρίνεται σε δύο κατηγορίες, με βάση το χώρο, στον οποίο πραγματοποιείται. Η πρώτη κατηγορία είναι ο αστικός πολιτιστικός τουρισμός και η δεύτερη κατηγορία είναι ο αγροτικός πολιτιστικός τουρισμός. Όσον αφορά στην πρώτη κατηγορία, ο τουρισμός πραγματοποιείται σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπως είναι για παράδειγμα η Αθήνα, το Παρίσι κ.ά.. Αυτές, οι πόλεις διαθέτουν πολλά πολιτιστικά στοιχεία, αλλά και υποδομές, όπως είναι για παράδειγμα τα μουσεία διάφορων ειδών (π.χ. τα λαογραφικά μουσεία), τα θέατρα, τα μοναστήρια κ.ά.. Σε αυτή την κατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού, συνήθως πραγματοποιείται ο μαζικός τουρισμός. (Θεοδώρου, 2018)

Όσον αφορά στη δεύτερη κατηγορία, ο τουρισμός πραγματοποιείται σε περιοχές, οι οποίες δε βρίσκονται κοντά στις μεγάλες πόλεις, αλλά αποτελούν μικρότερες περιοχές, όπως είναι ένα χωριό, όπως είναι για παράδειγμα το Λιτόχωρο κ.ά.. Σε αυτή την κατηγορία, οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να δουν τον τρόπο ζωής των κατοίκων, να βιώσουν τη καθημερινότητά τους και να γνωρίσουν τα ήθη και τα έθιμα του τόπου, που επισκέπτονται. (Θεοδώρου, 2018)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο πολιτισμός έχει άμεση, αλλά και αναπτυσσόμενη σχέση με τον τουρισμό. Το φαινόμενο, αυτό, προκύπτει λόγω κάποιων παραγόντων, οι οποίοι έχουν σχέση με τη ζήτηση και την προσφορά. Όσον αφορά στη ζήτηση, μερικοί από τους παράγοντες είναι η παγκοσμιοποίηση, που υφίσταται και η έμφαση, που δίνεται στον άυλο πολιτισμό. Άλλος ένας παράγοντας είναι η ανάγκη, που έχουν τα άτομα να βιώνουν διάφορες εμπειρίες πολιτιστικού ενδιαφέροντος, χωρίς να αποτελούν μία απλή ξενάγηση σε μνημεία, σε αρχαιολογικούς χώρους, σε μουσεία κ.ά.. Επίσης, άλλοι παράγοντες είναι η αύξηση του μέσου όρου της ηλικίας του πληθυσμού των ανεπτυγμένων περιοχών, αλλά και η αυξημένη κινητικότητα. (OECD, 2009)

Όσον αφορά στην προσφορά, μερικοί από τους παράγοντες, που υποδηλώνουν τη σχέση μεταξύ του τουρισμού και του πολιτισμού είναι η εύκολη πρόσβαση μέσω της τεχνολογίας, σε πληροφορίες σχετικές με τον τουρισμό και τον πολιτισμό. Άλλος ένας παράγοντας είναι πως ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ένα είδος ποιοτικού τουρισμού, η άνθιση του οποίου οδηγεί στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Τέλος, κάποιοι παράγοντες είναι η ανάγκη για την ανάδειξη της εικόνας των εθνών, αλλά και η ανάγκη για τη δημιουργία μίας νέας ταυτότητάς τους. (OECD, 2009)

Αυτή, η σχέση μεταξύ του τουρισμού και του πολιτισμού είναι αμοιβαία και επιφέρει αρκετά οφέλη για μία περιοχή. Σχετικά με τα πολιτιστικά στοιχεία μίας περιοχής αναφέρονται ως ένα απαραίτητο τουριστικό προϊόν για την ανάδειξη της περιοχής και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα της. Από την άλλη μεριά, ο τουρισμός συμβάλλει στην ενίσχυση των πολιτισμικών στοιχείων μίας περιοχής και κατ' επέκταση στην άνθιση της οικονομίας της κάθε περιοχής και κατ' επέκταση της οικονομίας της χώρας. (Μουστάκα, 2019)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η ιστορία του πολιτιστικού τουρισμού φαίνεται ότι ξεκίνησε από τη Βρετανία, τον 16^{ο} αιώνα και συγκεκριμένα στο Grand Tour και συνεχίστηκε κατά κύριο λόγο στην περιοχή της Ιταλίας, κατά τη χρονική διάρκεια του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα. Η ιστορία της ανάπτυξης αυτού, του φαινομένου παρατηρείται πως είναι μακρά και ειδικότερα υφίσταται σε όλη την έκταση της Ευρώπης. Άλλοι, όπως ο Mikos von Rohrscheidt αναφέρουν πως η ιστορία του πολιτιστικού τουρισμού ξεκίνησε από τα αρχαία, ακόμα, χρόνια και συγκεκριμένα στην αρχαία Ελλάδα και Ρώμη, όπου πραγματοποιούνταν ταξίδια με θρησκευτικό

χαρακτήρα. Γι' αυτό το λόγο, αυτό, το είδος του τουρισμού θεωρείται ένα από τα πρώτα είδη τουρισμού. (Μουστάκα, 2019)

Στην Ελλάδα, πολλές φορές, η έννοια του πολιτισμού συμπίπτει με την έννοια της κουλτούρας. Με την έννοια «κουλτούρα» εννοούμε την εκπαίδευση, την παιδεία, τα ήθη, τα έθιμα και τις τέχνες, που διαθέτει η κάθε περιοχή. Από την άλλη μεριά, με την έννοια «πολιτισμός» εννοούμε τα στοιχεία, που χαρακτηρίζουν μία περιοχή και συμπεριλαμβάνει τις αξίες και τις συνήθειες των ατόμων ενός τόπου, αλλά και την πολιτιστική κληρονομιά, που διαθέτει. (Σκόνδρας, Ivanaj, 2021)

Όταν λέμε πολιτιστική κληρονομιά, αναφερόμαστε σε μία έννοια, η οποία περιλαμβάνει τον υλικό και τον άυλο πολιτισμό μίας περιοχής. Σχετικά με τον υλικό πολιτισμό αναφερόμαστε στα μνημεία, στους αρχαιολογικούς χώρους, σε διάφορα κτίρια, αλλά ακόμα και σε έργα τέχνης, αλλά και σε βιβλία. Ενώ, σχετικά με τον άυλο πολιτισμό μίας περιοχής αναφερόμαστε στα ήθη και στα έθιμα της, στις παραδόσεις της, στη λαογραφία της, αλλά και στη φυσική της κληρονομιά. (Σκόνδρας, Ivanaj, 2021)

Η πολιτιστική κληρονομιά διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες εντοπίζονται σε όλες τις περιοχές και τις περισσότερες φορές, αυτές, οι κατηγορίες συνδυάζονται μεταξύ τους. Αυτές, λοιπόν, οι κατηγορίες είναι οι εξής (Σκόνδρας, Ivanaj, 2021):

1. Ο υλικός πολιτισμός, ο οποίος αποτελεί το σύνολο των απτών στοιχείων μίας περιοχής, όπως είναι για παράδειγμα οι αρχαιολογικοί χώροι και άλλα κτίρια και από την άλλη μεριά, τα βιβλία, τα έγγραφα και άλλα στοιχεία, που έχουν διασωθεί από τα παλαιότερα χρόνια και είναι σημαντικά για την ιστορία μίας περιοχής.
2. Ο άυλος πολιτισμός, ο οποίος σχετίζεται με τις εκφράσεις της ζωής, οι οποίες κληρονομούνται από γενιά σε γενιά, με το πέρασμα των ετών, όπως είναι για παράδειγμα τα ήθη και τα έθιμα μίας περιοχής, που διατηρούνται εδώ και πολλά χρόνια. Η διατήρηση του άυλου πολιτισμού θεωρείται ως μία πιο δύσκολη διαδικασία, συγκριτικά με τη διατήρηση του υλικού πολιτισμού.
3. Η φυσική κληρονομιά, η οποία αφορά στο φυσικό περιβάλλον μίας περιοχής. Αυτή, η κατηγορία βοηθά στην άνθιση του τουρισμού σε μία περιοχή, καθώς η φυσική κληρονομιά προσελκύει το ενδιαφέρον των τουριστών.

3.2 Ο πολιτιστικός τουρίστας

Ένας πολιτιστικός τουρίστας, σε ένα ταξίδι του, έχει ως κίνητρο να αποκτήσει γνώσεις και νέες εμπειρίες, οι οποίες έχουν σχέση με τον πολιτισμό και την ιστορία της εκάστοτε περιοχής. Επίσης, ένας πολιτιστικός τουρίστας έχει την οικονομική δυνατότητα να καλύψει τις υποχρεώσεις του απέναντι στα πολιτιστικά δρώμενα, με την κύρια οικονομική υποχρέωσή τους να είναι η πληρωμή της εισόδου, όπως ισχύει για παράδειγμα σε διάφορους αρχαιολογικούς χώρους, σε μουσεία, σε φεστιβάλ, σε διάφορες εκδηλώσεις κ.ά.. Άλλο ένα στοιχείο, που διακατέχει έναν πολιτιστικό τουρίστα είναι η ηλικία του. Ένας πολιτιστικός τουρίστας είναι κυρίως άτομο μεγαλύτερης ηλικίας, με ενδιαφέροντα για τον πολιτισμό, καθώς τα νεότερα άτομα δεν ενδιαφέρονται τόσο για τον πολιτισμό, αλλά επιλέγουν περιοχές, στις οποίες προωθείται περισσότερο η διασκέδαση και όχι η απόκτηση γνώσεων.

Σύμφωνα με το Mousavi, ο πολιτιστικός τουρίστας χωρίζεται σε δύο γενικότερες κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι ο γενικός πολιτιστικός τουρίστας, ο οποίος επισκέπτεται διάφορες περιοχές, έχοντας αυτή, τη διαδικασία ως «χόμπι», μέσα από την οποία λαμβάνει διάφορες γνώσεις. Η δεύτερη κατηγορία είναι μία πιο ειδική κατηγορία του γενικού πολιτιστικού τουρίστα, αυτή, η κατηγορία είναι ο ειδικός πολιτιστικός τουρίστας, ο οποίος επισκέπτεται μία περιοχή πολλές φορές, έτσι ώστε να εξειδικεύσει τη γνώση του πάνω στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της εκάστοτε περιοχής. (Mousavi, Doratli, Mousavi, Moradiahari, 2016)

Επιπροσθέτως, οι McKercher και Du Cros δημιούργησαν μία τυπολογία για τους πολιτιστικούς τουρίστες. Για τη δημιουργία αυτής, της τυπολογίας εξετάστηκε το πόσο σημαντικός είναι ο πολιτισμός ως κίνητρο για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού, αλλά και το πόσο βιωματικές εμπειρίες αποκτούνται από αυτό, το ταξίδι. Σύμφωνα με αυτή την τυπολογία, που δημιουργήθηκε, οι πολιτιστικοί τουρίστες διακρίνονται σε κάποιες, πιο λεπτομερείς, κατηγορίες, οι οποίες παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής (McKercher, Du Cros, 2002):

1. Ο σκόπιμος ή αλλιώς ο ενσυνείδητος τουρίστας, ο οποίος έχει ως κύριο σκοπό του ταξιδιού του να βιώσει τον πολιτιστικό τουρισμό, μέσα από διάφορες δραστηριότητες, που οργανώνονται και στις οποίες μπορεί να συμμετάσχει.

2. Ο παρατηρητής αξιοθέατων ή αλλιώς ο πολιτιστικός τουρίστας, ο οποίος δε βιώνει με τον ίδιο τρόπο την πολιτιστική εμπειρία, όπως τη βιώνει ο σκόπιμος τουρίστας, αλλά και αυτός πραγματοποιεί ένα ταξίδι με κύριο σκοπό του ταξιδιού του να βιώσει τον πολιτιστικό τουρισμό.

3. Ο τυχαίος ή αλλιώς ο πολυπολιτισμικός τουρίστας, ο οποίος δεν έχει ως σκοπό του ταξιδιού του την ανακάλυψη των πολιτιστικών χαρακτηριστικών μίας περιοχής, αλλά στο τέλος του ταξιδιού του καταλήγει να έχει αποκτήσει ένα πλήθος πολιτιστικών εμπειριών.

4. Ο συνηθισμένος ή αλλιώς ο τυπικός τουρίστας, ο οποίος δεν αναζητά την πολιτιστική εμπειρία από ένα ταξίδι του και γι' αυτό το λόγο οι γνώσεις, που αποκτά σχετικά με τον πολιτισμό μίας περιοχής, που επισκέπτεται είναι ελάχιστες έως και μηδαμινές.

5. Ο συμπτωματικός ή αλλιώς ο περιστασιακός τουρίστας, ο οποίος δεν έχει ως σκοπό του ταξιδιού του να βιώσει τον πολιτιστικό τουρισμό και να γνωρίσει την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, αλλά συμμετέχει σε δρώμενα με πολιτιστικό ενδιαφέρον, από τα οποία αποκτά επιφανειακές εμπειρίες.

Στην παρακάτω εικόνα (Εικόνα 3.1) παρουσιάζονται οι τύποι των πολιτιστικών τουριστών, οι οποίοι παρουσιάστηκαν παραπάνω, σύμφωνα με τους McKercher και Du Cros και οι οποίοι είναι πέντε.

Εικόνα 3.1: Η τυπολογία των πολιτιστικών τουριστών

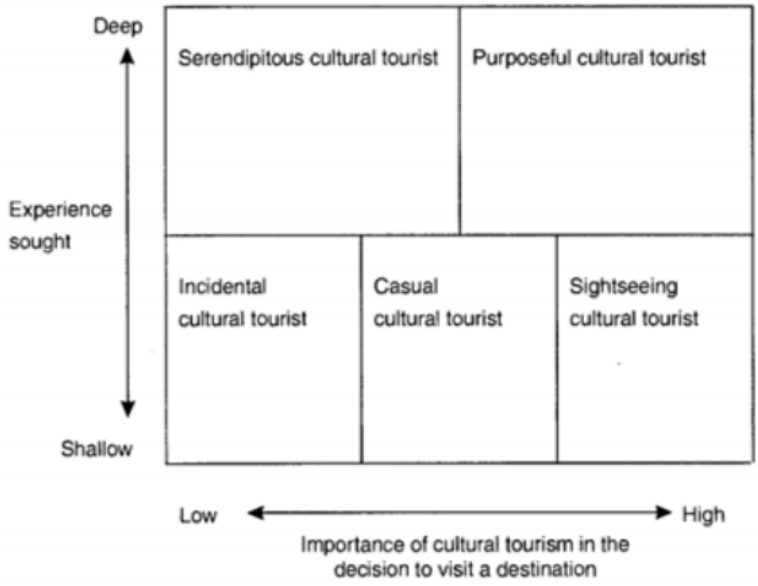

Πηγή: McKercher, Du Cros (2002)

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως οι πολιτιστικοί τουρίστες οδηγούν στην ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού σε μία περιοχή και κατ' επέκταση του τουρισμού στη χώρα. Οι πολιτιστικοί τουρίστες συμβάλουν στην αναβάθμιση και στην ανάδειξη των πολιτιστικών στοιχείων μίας περιοχής και στην ανάπτυξη της εκάστοτε περιοχής σε διάφορους τομείς, είτε αυτοί είναι σε τοπικό επίπεδο, είτε σε περιφερειακό επίπεδο, είτε σε εθνικό επίπεδο, είτε ακόμα και σε διεθνές επίπεδο. Επίσης, συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη της εκάστοτε περιοχής, από τις δραστηριότητες και τις διάφορες αγορές, που πραγματοποιούνται από τους τουρίστες. (Κοκκίνου, 2021)

Επιπροσθέτως, η συμβολή των πολιτιστικών τουριστών είναι αντιληπτή από το γεγονός ότι δημιουργούνται νέες επιχειρήσεις, με σκοπό να προωθηθούν και να πωληθούν τα προϊόντα, που παράγει η κάθε περιοχή τουριστικού ενδιαφέροντος και κατ' επέκταση να οδηγηθεί η περιοχή σε οικονομική άνθιση. Επιπλέον, σημαντική είναι η συμβολή τους στην τουριστική προβολή της εκάστοτε περιοχής σε όλη τη χώρα, αλλά και κατ' επέκταση και σε άλλες χώρες του εξωτερικού. Τέλος, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μέσω της τουριστικής προβολής, η περιοχή πολιτιστικού ενδιαφέροντος εκσυγχρονίζεται μέσα από τις νέες τεχνολογίες και ενισχύεται το αίσθημα υπερηφάνειας, που νιώθουν οι κάτοικοι της περιοχής. (Κοκκίνου, 2021)

3.3 Δραστηριότητες και μορφές πολιτιστικού τουρισμού

Ο τουρίστας, ο οποίος ενδιαφέρεται για την απόκτηση νέων βιωμάτων και νέων εμπειριών με πολιτιστικό ενδιαφέρον συμμετέχει σε πολλές δραστηριότητες, με κύριο στόχο την απόκτηση γνώσεων, σχετικών με τον πολιτισμό των περιοχών, που επισκέπτεται. Μερικές από τις δραστηριότητες πολιτιστικού ενδιαφέροντος, στις οποίες συμμετέχουν οι τουρίστες είναι οι εξής (Μουστάκα, 2019):

- Οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και σε μνημεία.
- Οι επισκέψεις σε ναούς, σε εκκλησίες και σε μοναστήρια.
- Οι επισκέψεις σε διάφορους τύπους μουσείων, όπως είναι για παράδειγμα τα λαογραφικά μουσεία κ.ά..
- Η επίσκεψη σε περιοχές παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Η συμμετοχή σε διάφορα φεστιβάλ, όπως είναι για παράδειγμα τα μουσικά φεστιβάλ, τα φεστιβάλ φαγητού κ.ά..

Γενικότερα, οι κατηγορίες, που διακρίνουν τις πολιτιστικές δραστηριότητες είναι οι εξής (Κοκκίνου, 2021):

1. Οι επισκέψεις, με στόχο την απόκτηση γνώσεων και εμπειριών, σχετικών με τον υλικό και τον άυλο πολιτισμό. Μερικά παραδείγματα είναι οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, σε μνημεία, σε μουσεία, σε εκκλησίες κ.ά..
2. Οι πολιτισμικές θεματικές διαδρομές, οι οποίες πραγματοποιούνται για εκπαιδευτικούς λόγους, αλλά και για την αναψυχή και πραγματοποιούνται σε διάφορων ειδών αξιοθέατα.
3. Τα φεστιβάλ και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα οποία προσφέρουν στους τουρίστες πολλές βιωματικές εμπειρίες.

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί ένα πολυσύνθετο είδος τουρισμού, το οποίο περιέχει αρκετές μορφές τουρισμού. Μερικές από αυτές, τις μορφές τουρισμού, που εμπεριέχονται στον πολιτιστικό τουρισμό είναι ο θρησκευτικός τουρισμός, ο αρχαιολογικός τουρισμός, ο γαστρονομικός τουρισμός κ.ά..

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το νόμο 4582 / 2018, οι ειδικότερες μορφές του πολιτιστικού τουρισμού είναι οι εξής (Κοκκίνου, 2021):

- Ο τουρισμός των πόλεων, κατά τον οποίο ο τουρίστας γνωρίζει τον πολιτισμό, την ιστορία, αλλά και τον τρόπο ζωής των κατοίκων μίας περιοχής, μέσα από διάφορες

δραστηριότητες. Αυτό, το είδος τουρισμού απευθύνεται σε τουρίστες «με εμπειρία», που ενδιαφέρονται αποκλειστικά για τον πολιτισμό της περιοχής.

- Ο τουρισμός της τρίτης ηλικίας, όπου τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας πραγματοποιούν ένα ταξίδι, στο οποίο συνδυάζουν την απόκτηση εμπειριών πολιτιστικού ενδιαφέροντος με την αναψυχή.
- Ο γαμήλιος τουρισμός, όπου τα άτομα επισκέπτονται μία περιοχή, στην οποία θα πραγματοποιηθεί ένας γάμος.
- Ο κινηματογραφικός τουρισμός, όπου τα άτομα πραγματοποιούν ένα ταξίδι σε μία περιοχή, η οποία σχετίζεται με κάποια κινηματογραφική ταινία.
- Ο θρησκευτικός και ο προσκυνηματικός τουρισμός, όπου οι τουρίστες πραγματοποιούν ένα ταξίδι, έτσι ώστε να γνωρίσουν τη θρησκευτική κληρονομιά μίας περιοχής, αλλά και για να τελέσουν ένα θρησκευτικό τους καθήκον, όπως είναι για παράδειγμα ένα τάμα, που επιθυμούν να εκπληρώσουν.
- Ο γαστρονομικός τουρισμός, στον οποίο τα άτομα γνωρίζουν και δοκιμάζουν νέες κουζίνες, αλλά και τα τοπικά προϊόντα της κάθε περιοχής.
- Τα πολιτιστικά δίκτυα, όπως είναι για παράδειγμα ένα δίκτυο από μουσεία. Τα πολιτιστικά δίκτυα αποτελούν ένα τουριστικό προϊόν, το οποίο βοηθά στην ενίσχυση της ταυτότητας μίας περιοχής, συνδέοντας διάφορα πολιτιστικά δρώμενα, που βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία μίας περιοχής, μεταξύ τους.

Σύμφωνα με τον Csapo, ο πολιτιστικός τουρισμός διακρίνεται σε επτά κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι ο τουρισμός κληρονομιάς, στον οποίο περιλαμβάνονται οι αρχαιολογικοί χώροι, η άυλη κληρονομιά και οι χώροι πολιτισμού, όπως είναι για παράδειγμα τα μουσεία, τα θέατρα κ.ά.. Η δεύτερη κατηγορία είναι οι διαδρομές πολιτιστικού χαρακτήρα, οι οποίες μπορεί να έχουν κάποια θεματική, όπως για παράδειγμα να σχετίζονται με τη γαστρονομία, με τα καλλιτεχνικά κ.ά.. Η τρίτη κατηγορία είναι οι εκδρομές πολιτιστικού χαρακτήρα, η τέταρτη είναι ο εθνοτικός τουρισμός, ο οποίος σχετίζεται με τις παραδόσεις και η πέμπτη κατηγορία είναι τα φεστιβάλ και οι εκδηλώσεις. Τέλος, η έκτη κατηγορία είναι ο τουρισμός, ο οποίος σχετίζεται με τη θρησκεία, αλλά και με το προσκύνημα και η έβδομη κατηγορία είναι ο δημιουργικός τουρισμός, ο οποίος σχετίζεται με τις τέχνες, τον τύπο, τον κινηματογράφο κ.ά.. (Κουρτέση, 2021)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί το γεγονός πως όταν κάποιος ακούει τη λέξη «πολιτιστικός τουρισμός», το πρώτο πράγμα, που σκέφτεται είναι τα μουσεία, καθώς αποτελούν ένα χώρο, στον οποίο ο καθένας μπορεί να εντοπίσει ότι τον ενδιαφέρει, σχετικά με την ιστορία και τα στοιχεία ενός τόπου. Υπάρχουν αρκετά είδη μουσείων και γι' αυτό καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος στοιχείων και πληροφοριών, δηλαδή μπορεί να διαθέτουν στοιχεία για τους αρχαιολογικούς χώρους, για την ιστορία, αλλά ακόμα και για τη θρησκεία. Γι' αυτό το λόγο μπορούμε να πούμε πως τα μουσεία έχουν και αυτά σχέση με το θρησκευτικό τουρισμό. Επίσης, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως και αρκετές μονές διαθέτουν και ένα τμήμα, το οποίο λειτουργεί ως μουσείο.

Τα μουσεία χαρακτηρίζονται ως χώροι, οι οποίοι είναι γεμάτοι με ιστορικούς και πολιτιστικούς θησαυρούς. Για έναν πολιτιστικό τουρίστα, το σημαντικότερο από τα στοιχεία ενός ταξιδιού με πολιτιστικό ενδιαφέρον είναι η επίσκεψή του σε ένα μουσείο, έτσι ώστε να αποκτήσει εμπεριστατωμένες γνώσεις για την ιστορία και τον πολιτισμό μίας περιοχής και κατ' επέκταση όλης της χώρας. Σύμφωνα με το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, το μουσείο χαρακτηρίζεται ως ένας οργανισμός, ο οποίος είναι διαθέσιμος για το κοινό, ο οποίος χωρίς κέρδος παρουσιάζει τον υλικό και τον άυλο πολιτισμό της ανθρωπότητας (Αντώνογλου, 2017).

Επιπροσθέτως, τα μουσεία χαρακτηρίζονται ως ένας σημαντικός και διαχρονικός θεσμός, διαθέσιμος για όλους, των οποίων η λειτουργία είναι πολύ σημαντική. Ο θεσμός του μουσείου δεν έχει ως στόχο το κέρδος, αλλά ο κύριος ρόλος του είναι η μετάδοση της γνώσης σχετικά με το παρελθόν, η ανάδειξη, αλλά και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, ο θεσμός, αυτός, αποσκοπεί στην επαφή των ανθρώπων με την ιστορία τους, στην άντληση των πληροφοριών, στην ανάλυσή τους, αλλά και στην αξιολόγησή τους. Ακόμη, αποτελεί ένα χώρο οργανωμένο για την υποδοχή των επισκεπτών και συμβάλλει στην απόκτηση μίας αξέχαστης μουσειακής εμπειρίας. (Χίου, 2006)

Επιπλέον, τα μουσεία είναι διαδεδομένοι και γνωστοί χώροι, οι οποίοι προσελκύουν μεγάλο αριθμό τουριστών, είτε αυτοί είναι άτομα, που διαμένουν εντός της χώρας μας, είτε είναι τουρίστες, που έρχονται από διάφορα μέρη του εξωτερικού. Ακόμη, αποτελούν τους φορείς, οι οποίοι διαφυλάσσουν τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και την ιστορία της κάθε περιοχής και κατ' επέκταση ολόκληρης της χώρας. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η συνδρομή των μουσείων είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.

Τα τελευταία χρόνια, η ανάπτυξη των μουσείων φαίνεται πως είναι αλματώδης και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αρκετά άτομα αρχίζουν να στρέφονται προς τον πολιτιστικό τουρισμό. Τα μουσεία, ανάλογα με το είδος των εκθεμάτων και τις δραστηριότητές τους διακρίνονται σε κάποιες κατηγορίες. Αυτές, οι κατηγορίες των μουσείων είναι οι εξής (Νάκου, 2001):

- Τα παραδοσιακά μουσεία, τα οποία χρονολογούνται τον 18ο και τον 19ο αιώνα και διαθέτουν εκθέματα εθνικής ιστορίας, στα οποία δίνεται έμφαση στην ιστορία τους. Επίσης, αυτού, του είδους τα μουσεία αποτελούν τους φύλακες της κληρονομιάς του έθνους και σε αυτά κυριαρχούν τα στοιχεία για το παρελθόν.
- Τα μοντέρνα μουσεία, τα οποία προβάλλουν τα εκθέματά τους, σε συνδυασμό με το κοινωνικό τους περιβάλλον. Έτσι, με αυτό τον τρόπο οι επισκέπτες λαμβάνουν περισσότερες πληροφορίες και με μεγαλύτερη επεξήγηση. Επίσης, σε αυτού, του είδους τα μουσεία κυριαρχούν τα στοιχεία του παρελθόντος σε συνδυασμό με τα στοιχεία του παρόντος.
- Τα μεταμοντέρνα μουσεία, τα οποία δίνουν βάση στο κοινό τους και αναδεικνύουν τα εκθέματά τους ανοιχτά και ανάλογα με τις ξεχωριστές προσδοκίες του κοινού. Επίσης, σε αυτού του είδους τα μουσεία κυριαρχούν τα στοιχεία του παρόντος.

Χάρτης 3.1: Κατανομή Μουσείων και Αρχαιολογικών χώρων στην Ελλάδα

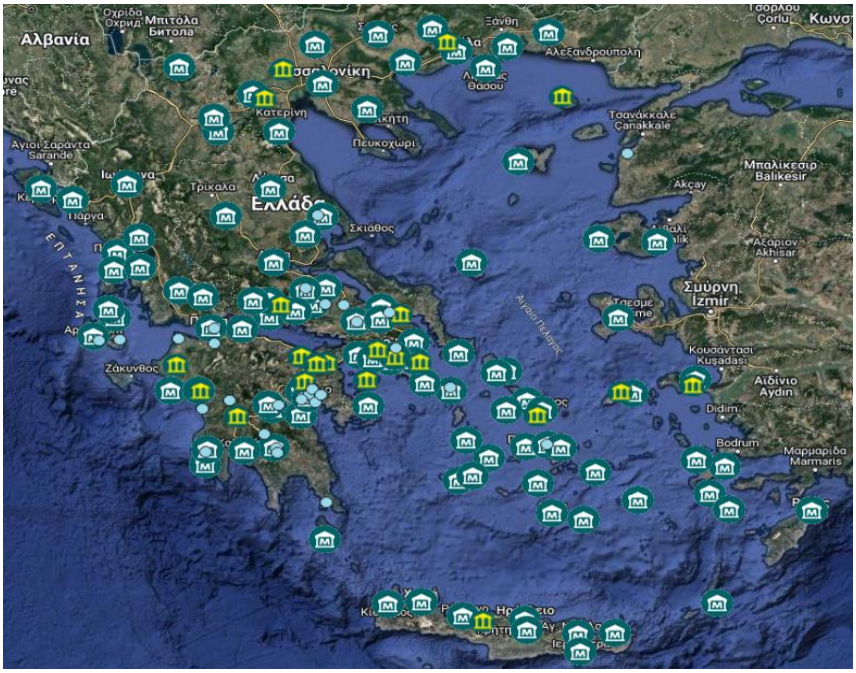

Πηγή: https://sites.google.com/site/kanellopoulosian/arx-inter

3.4 Πολιτιστικός τουρισμός και ανάπτυξη

Στα πλαίσια του πολιτιστικού τουρισμού αξιοποιείται η κληρονομιά του πολιτισμού των περιοχών, για την αύξηση της τουριστικής εισροής σε μία περιοχή. Άρα, μπορούμε να πούμε πως η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα μέσο για την οικονομική άνθιση μίας περιοχής. Η ορθή αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να προσφέρει πολλά οφέλη, είτε αυτά είναι οικονομικά οφέλη, είτε κοινωνικά οφέλη, είτε εκπαιδευτικά οφέλη, είτε πολιτισμικά οφέλη. (Φιδάνη, 2012)

Αναλυτικότερα, η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν είτε άμεση, είτε έμμεση συσχέτιση με την κάλυψη των αναγκών των τουριστών. Αυτή, η δημιουργία νέων επενδύσεων θα ενδυναμώσει την εκάστοτε περιοχή και θα συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής της περιόδου. Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο πολιτιστικός τουρισμός έχει καθοριστική συμβολή στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και κατ' επέκταση στη μείωση της ανεργίας και με αυτό τον τρόπο το βιοτικό επίπεδο των ατόμων θα βελτιωθεί. (Φιδάνη, 2012)

Σύμφωνα με τους Bums, Sancho και Smith η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς με σκοπό την άνθιση του τουρισμού, οδηγεί στην ανάπτυξη του τουρισμού σε περιοχές, όπου υπάρχουν ιδιαίτεροι φυσικοί πόροι. Επίσης, μέσω του πολιτιστικού τουρισμού αυξάνεται η ζήτηση για τα προϊόντα και κυρίως για τα αγροτικά προϊόντα, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την τοπική οικονομία της εκάστοτε περιοχής. (Φιδάνη, 2012)

Από την πτυχή της εκπαίδευσης, η ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού, θα οδηγήσει στην αύξηση των εκπαιδευτικών εκδρομών σε περιοχές πολιτιστικού ενδιαφέροντος για την ενίσχυση των γνώσεων και την απόκτηση καινούριων βιωμάτων. Επίσης, συνεισφέρει στην ανάδειξη, αλλά και στην ανάπτυξη των μικρότερων περιοχών, εκτός των αστικών κέντρων, μέσω της υλοποίησης έργων πολιτιστικού ενδιαφέροντος στις περιοχές, αυτές.

Πιο αναλυτικά, παρατηρείται πως σημαντική είναι η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη, σε διάφορους τομείς. Οι τομείς, αυτοί, είναι ο οικονομικός, ο πολιτιστικός, ο κοινωνικός, ο περιβαλλοντικός και ο πολιτιστικός τομέας. Συγκεκριμένα, στον οικονομικό τομέα, ο πολιτιστικός τουρισμός, όπως προαναφέρθηκε δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και ενισχύει το φαινόμενο της

απασχόλησης, οπότε αυξάνεται το εισόδημα των κατοίκων, που ασχολούνται με τα επαγγέλματα σχετικά με τον τουρισμό, και κατ' επέκταση συμβάλλει στην άμβλυνση του φαινομένου της ανεργίας. Όσον αφορά στον πολιτικό τομέα, οι κάτοικοι της εκάστοτε περιοχής αρχίζουν να συμμετέχουν όλο και περισσότερο στα κοινά, που διοργανώνονται και επίσης, διασφαλίζεται ο σεβασμός απέναντι σε ολόκληρη την κοινωνία, απέναντι στους φυσικούς πόρους, που διαθέτει, αλλά και στη διαχείρισή τους. (Μουστάκα, 2019)

Σχετικά με τον κοινωνικό τομέα, ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει στην ενίσχυση του βιοτικού επιπέδου των ατόμων, στην ενίσχυση της συνοχής της κοινωνίας και στον ορθότερο τρόπο διαχείρισης της κοινότητας. Επιπλέον, σχετικά με τον περιβαλλοντικό τομέα υφίσταται η προστασία, αλλά και η πιο ικανοποιητική διαχείριση των φυσικών πόρων και επίσης, τα άτομα ευαισθητοποιούνται σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Τέλος, σχετικά με τον πολιτιστικό τομέα παρατηρείται πως τα άτομα ευαισθητοποιούνται σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά και συγκεκριμένα, με την προστασία και τη διατήρησή της. (Μουστάκα, 2019)

3.5 Η Χάρτα του πολιτιστικού τουρισμού

Τα τελευταία χρόνια η προώθηση και η διαφύλαξη της κληρονομιάς του πολιτισμού μίας περιοχής αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση της πολιτισμικής κληρονομιάς της. Έτσι, προτάθηκε η Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού από τη Διεθνή Οργάνωση Προστασίας Μνημείων και Τόπων (ICOMOS). Η Χάρτα έχει ως στόχο να μειώσει τις επιπτώσεις και να αμβλύνει τους κινδύνους, που μπορεί να προκληθούν από το αυξανόμενο τουριστικό φαινόμενο σε βάρος της πολιτιστικής κληρονομιάς μίας περιοχής. Επιπροσθέτως, λειτουργεί ως ένας τρόπος προβολής του «κώδικα συμπεριφοράς» των επισκεπτών απέναντι στην κληρονομιά του πολιτισμού μίας τουριστικά αναπτυσσόμενης, ή / και ανεπτυγμένης περιοχής. (Φιδάνη, 2012)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η νέα μορφή της Χάρτας χωρίζεται σε δύο μέρη, με το πρώτο μέρος να είναι οι γενικές αρχές και το δεύτερο μέρος να είναι τα έξι άρθρα της. Στο πρώτο μέρος της Χάρτας αναφέρεται πως ο κύριος στόχος της διαφύλαξης ενός τόπου με πολιτιστική κληρονομιά συνίσταται στην προώθηση των κύριων και των διάφορων χαρακτηριστικών (π.χ. των φυσικών χαρακτηριστικών) του τόπου. Από την άλλη μεριά, το δεύτερο μέρος της Χάρτας βασίζεται σε κάποια κριτήρια αξιολόγησης, τα οποία μπορεί να αναφέρονται είτε στα χαρακτηριστικά, που έχει ο τόπος, όπως είναι για παράδειγμα οι υποδομές, που διαθέτει η περιοχή, είτε στη σημασία της περιοχής, όπως είναι για παράδειγμα η ιστορία και ο πολιτισμός της περιοχής. Επίσης, τα κριτήρια αξιολόγησης μπορεί να αναφέρονται στη διατήρηση, όπως είναι για παράδειγμα τα μέτρα προστασίας, στον τουρισμό, όπως είναι για παράδειγμα οι μεταφορικές υποδομές, αλλά και στις σχέσεις, που υφίστανται μεταξύ αυτών των δύο, όπως είναι για παράδειγμα οι αρνητικές συνέπειες, που μπορεί να επιφέρει ο τουρισμός σε μία περιοχή. (Φιδάνη, 2012)

Οι αρχές, που διαθέτει η Χάρτα έχουν κάποιους στόχους. Οι στόχοι, αυτοί σχετίζονται με τη διευκόλυνση της διαχείρισης, αλλά και της διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς των περιοχών, αλλά σχετίζονται και με την ενθάρρυνση των δραστηριοτήτων, που προβάλλουν τον τρόπο διαχείρισης του τουρισμού, με σεβασμό προς την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής. Επίσης, έχουν σχέση με την ανάπτυξη κάποιων στρατηγικών και στόχων, που σχετίζονται με την ανάδειξη των

χώρων και των δραστηριοτήτων με πολιτιστικό χαρακτήρα, στα πλαίσια της προστασίας τους και της διαχρονικής διατήρησής τους. (Ουδατζή, 2018)

Αυτές, οι αρχές, που υιοθέτησε η νέα Χάρτα είναι συνολικά έξι. Οι έξι, αυτές, αρχές παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής (Φιδάνη, 2012):

1. Να δίνεται η δυνατότητα στα άτομα να καταλάβουν τη σημασία μίας περιοχής, αλλά και των πολιτιστικών στοιχείων, που διαθέτει.

2. Η πραγματοποίηση μίας σχέσης μεταξύ του τουρισμού και του πολιτισμού, που υφίστανται σε μία περιοχή, η οποία όμως να είναι βιώσιμη και για τις γενιές του τώρα, αλλά και γι' αυτές στο μέλλον.

3. Τα άτομα, μετά την επίσκεψή τους να μπορέσουν να αποκτήσουν μία βιωματική και σημαντική, γι' αυτούς, εμπειρία.

4. Να συμμετέχει και να εμπλέκεται και η κοινότητα, σε διάφορους τομείς, όπως είναι για παράδειγμα στον τρόπο διατήρησης των αγαθών πολιτιστικού χαρακτήρα της περιοχής, αλλά και του φαινομένου του τουρισμού, σε αυτή.

5. Να οδηγηθεί η κοινότητα στην ανάπτυξη των οφελών της σε διάφορους τομείς, μέσα από τον τουρισμό και τη διαχρονική συνέχισή του.

6. Να αναδειχθεί και να προωθηθεί η κληρονομιά, όπως είναι η πολιτιστική, μίας περιοχής, μέσα από τα προγράμματα προώθησης, τα οποία είναι καίριας σημασίας να προστατεύονται.

Η Χάρτα του πολιτιστικού τουρισμού έχει ως στόχο να εφαρμοστούν και τα έξι άρθρα ή αλλιώς αρχές της, σε όσο το δυνατόν πιο πολλές χώρες γίνεται. Για να εφαρμοστεί η Χάρτα με επιτυχία είναι σημαντικό στην εκάστοτε περιοχή να προσαρμόζονται με κατάλληλο τρόπο οι αρχές / τα άρθρα της, με βάση τις συνθήκες, που υπάρχουν στην περιοχή, σε συνδυασμό με τους φορείς, που σχετίζονται με τον πολιτισμό, αλλά και τον τουρισμό. (Φιδάνη, 2012)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο Θρησκευτικός Τουρισμός: Βασικές Έννοιες

4.1 Η έννοια του θρησκευτικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού, το οποίο είναι χαρακτηριστικό διάφορων θρησκειών και κυρίως των κυρίαρχων θρησκειών, όπως είναι για παράδειγμα ο Χριστιανισμός, ο Βουδισμός και ο Ινδουισμός. Αυτό, το είδος τουρισμού υφίσταται εδώ και αρκετά χρόνια, ανεξαρτήτως θρησκείας, καθώς αποτελεί ένα φαινόμενο παγκόσμιας εμβέλειας. Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί και ως προσκυνηματικός τουρισμός, δηλαδή τα άτομα επισκέπτονται τόπους θρησκευτικής λατρείας, είτε έχοντας ως στόχο να συμμετάσχουν σε θρησκευτικές εκδηλώσεις, είτε για να αποκτήσουν γνώσεις και νέες εμπειρίες. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο θρησκευτικός τουρισμός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα μέρος του πολιτιστικού τουρισμού, ως μία υποενότητά του, κάτι, που ισχύει και σε πολλούς δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς, όπου οι περιοχές θρησκευτικού χαρακτήρα έχουν ταυτόχρονα και πολιτιστικό ενδιαφέρον. (Rinschede, 1992)

Όπως όλοι οι τύποι τουρισμού, έτσι και ο θρησκευτικός τουρισμός διαθέτει δύο στοιχεία, ένα δυναμικό και ένα στατικό. Το δυναμικό του στοιχείο είναι η διαδρομή, το ταξίδι, ενώ το στατικό του χαρακτηριστικό είναι η διαμονή για ένα χρονικό διάστημα σε μία περιοχή, διαφορετική από αυτή, της κατοικίας των τουριστών. Στη σημερινή εποχή φαίνεται πως υφίσταται ένας συνδυασμός μεταξύ του θρησκευτικού τουρισμού και των διακοπών. Αναλυτικότερα, όταν πραγματοποιούνται μαζικές εκδρομές προσκυνηματικού - θρησκευτικού χαρακτήρα, τις περισσότερες φορές το πρόγραμμα διαθέτει μία μέρα, η οποία είναι κενή / ελεύθερη προς αξιοποίηση από τους συμμετέχοντες, με οποιοδήποτε τρόπο, αυτοί επιθυμούν. (Rinschede, 1992)

Εκτός από τον πολιτιστικό τουρισμό, ο θρησκευτικός τουρισμός συνδέεται και με τον κοινωνικό τουρισμό, αλλά και με τον ομαδικό τουρισμό, όπου τα άτομα ταξιδεύουν με ανθρώπους της ίδιας ηλικίας, έχοντας τα ίδια ενδιαφέροντα. Επίσης, σχετίζεται και με πολιτικές πτυχές, καθώς κάποιοι τόποι θρησκευτικού ενδιαφέροντος αποτελούν ταυτόχρονα και εθνικά μνημεία. (Rinschede, 1992)

Ωστόσο, σε κάποιες θρησκείες, ο θρησκευτικός τουρισμός δεν είναι αποδεκτός, όπως ισχύει στο Ισλάμ. Υπάρχουν όμως και άλλοι, που ανέχονται το θρησκευτικό τουρισμό, χωρίς να τον αρνούνται, αλλά ούτε να το δέχονται, όπως ισχύει για τους Ρωμαιοκαθολικούς.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, η παράδοση του θρησκευτικού τουρισμού είναι αρκετά μεγάλη και γι' αυτό το λόγο η χώρα μας αποτελεί τον ιδανικό τόπο για την ανάπτυξη, αλλά και την εξέλιξη, αυτού, του είδους τουρισμού, καθώς διαθέτει πολλούς θρησκευτικούς τόπους, ιερά μνημεία, μονές, ναούς και διάφορα είδη εκκλησιών. Επιπροσθέτως, η Ελλάδα έχει ένα ισχυρό πλεονέκτημα, το οποίο είναι η γεωγραφική της θέση και το κλίμα της, γεγονός, που προσελκύει κάθε χρόνο μεγάλο αριθμό τουριστών, αλλά και η ιδιαίτερη τοπογραφία ορισμένων περιοχών της. Επίσης, εκτός από το πλήθος των θρησκευτικών στοιχείων, η Ελλάδα διαθέτει και πλήθος πολιτιστικών στοιχείων, καθώς διαφυλάσσονται τα ήθη και τα έθιμα του κάθε τόπου, αλλά και πολλά αρχαία μνημεία. (Χαρταλάμη, 2019)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η Ελλάδα διαθέτει αρκετά θετικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι σημαντικό να εκμεταλλευτούν με ορθό τρόπο, έτσι ώστε η χώρα και τα χαρακτηριστικά της να προβληθούν και σε μεγαλύτερο βαθμό στις χώρες του εξωτερικού. Τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά, που διαθέτει η χώρα μας αποτελούν και ταυτόχρονα πλεονεκτήματα. Ένα από αυτά είναι πως τα άτομα, που έχουν ως κίνητρο τα θρησκευτικά στοιχεία της χώρας, την επισκέπτονται όλη τη διάρκεια του έτους και κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Επίσης, άλλο ένα πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι το γεγονός πως η πλειοψηφία των περιοχών χαρακτηρίζεται από θρησκευτικά στοιχεία και τα αξιοθέατα θρησκευτικού χαρακτήρα είναι χωροθετημένα σε διάφορα σημεία, γεγονός, που μετατρέπει τις περιοχές σε ελκυστικές και βοηθά στην τοπική ανάπτυξη της εκάστοτε περιοχής και κατ' επέκταση συμβάλλει στην περιφερειακή ανάπτυξη. (Χαρταλάμη, 2019)

Ωστόσο, υπάρχουν και κάποια μειονεκτικά στοιχεία, τα οποία αφορούν στο θρησκευτικό τουρισμό, στην Ελλάδα. Ένα από αυτά είναι το γεγονός πως δεν αξιοποιούνται επαρκώς και ικανοποιητικά τα πολιτιστικά στοιχεία της χώρας, τα οποία παράλληλα σχετίζονται και με τη θρησκεία, όπως είναι για παράδειγμα τα θρησκευτικά μνημεία. Άλλο ένα μειονεκτικό χαρακτηριστικό είναι πως τα άτομα, τα οποία ενδιαφέρονται για το θρησκευτικό και γενικότερα για τον πολιτιστικό τουρισμό είναι άτομα, που ανήκουν σε μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα. (Χαρταλάμη, 2019)

4.2 Κατηγορίες θρησκευτικού τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μία έννοια, η οποία αποτελεί παράλληλα τον προσκυνηματικό τουρισμό, αλλά και τον πολιτιστικό τουρισμό. Τα δύο, αυτά, είδη τουρισμού διαφέρουν μεταξύ τους στο γεγονός πως για το πρώτο είδος (προσκυνηματικός τουρισμός), κύριο χαρακτηριστικό είναι το θρησκευτικό στοιχείο, ενώ για το δεύτερο είδος (πολιτιστικός τουρισμός), οι θρησκευτικοί χώροι διαθέτουν πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία προσελκύουν τους επισκέπτες. (Γαβριήλ, 2021)

Ο θρησκευτικός τουρισμός χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, έχοντας ως κριτήριο το χρόνο διαμονής στην περιοχή επίσκεψης, με θρησκευτικό ενδιαφέρον. Οι δύο, αυτές, κατηγορίες είναι οι εξής (Rinschede, 1992):

1. Ο βραχυπρόθεσμος ή αλλιώς βραχυχρόνιος θρησκευτικός τουρισμούς, ο οποίος αποτελεί ένα είδος τουρισμού, χωρίς την ύπαρξη διανυκτέρευσης και ο οποίος πραγματοποιείται σε κοντινές αποστάσεις, από την περιοχή κατοικίας, του κάθε ατόμου. Αυτό, το είδος θρησκευτικού τουρισμού πραγματοποιείται από τα άτομα, που έχουν ως στόχο να συμμετάσχουν σε μία εκδήλωση με θρησκευτικό χαρακτήρα και η οποία υλοποιείται σε τοπικό επίπεδο, ή σε περιφερειακό επίπεδο, ή ακόμα και σε διαπεριφερειακό επίπεδο.
2. Ο μακροπρόθεσμος ή αλλιώς ο μακροχρόνιος θρησκευτικός τουρισμός, ο οποίος αποτελεί ένα είδος τουρισμού, που πραγματοποιείται για μία ή / και για περισσότερες μέρες, ή ακόμα και για εβδομάδες, σε θρησκευτικούς τόπους, οι οποίοι βρίσκονται σε διάφορες περιοχές της χώρας, αλλά κατ' επέκταση και σε άλλες χώρες. Αυτό, το είδος θρησκευτικού τουρισμού πραγματοποιείται από τα άτομα, τα οποία έχουν ως στόχο να επισκεφτούν θρησκευτικά κέντρα, τα οποία έχουν εθνική, αλλά και διεθνή εμβέλεια.

Επίσης, ο θρησκευτικός τουρισμός χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες, έχοντας ως κριτήριο το κίνητρο, το οποίο οδηγεί το άτομο να πραγματοποιήσει το ταξίδι του. Αυτές οι κατηγορίες είναι οι εξής (Τσερώτα, 2008):

1. Ο προσκυνηματικός τουρισμός, ο οποίος αποτελεί ένα είδος θρησκευτικού τουρισμού, στο οποίο ο επισκέπτης έχει ένα συγκεκριμένο στόχο, ο οποίος δεν είναι άλλος από το προσκύνημα, χωρίς να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τον πολιτισμό της περιοχής, που επισκέπτεται.

2. Ο ειδικός προσκυνηματικός τουρισμός, ο οποίος συμπίπτει με τον προσκυνηματικό τουρισμού, δηλαδή στόχος του επισκέπτη είναι το προσκύνημα, χωρίς να τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα το πολιτιστικό κομμάτι της περιοχής, που επισκέπτεται. Το μόνο, που διαφέρει σε αυτό το είδος τουρισμού είναι το κίνητρο, το οποίο είναι ένα γεγονός. Το γεγονός, αυτό, για παράδειγμα μπορεί να είναι η εκπλήρωση ενός τάματος, ή ακόμα και ένας γάμος.
3. Ο θρησκευτικός τουρισμός πολιτιστικού ενδιαφέροντος, κατά τον οποίο, το κίνητρο του ταξιδιού δεν είναι αποκλειστικά θρησκευτικό. Ο επισκέπτης, εδώ, ενδιαφέρεται περισσότερο για το πολιτιστικό κομμάτι ενός τόπου με θρησκευτικό ενδιαφέρον έχοντας ως στόχο την απόκτηση γνώσεων σχετικά με αυτόν τον τόπο.

Εκτός από αυτούς τους δύο διαχωρισμούς του θρησκευτικού τουρισμού, ανάλογα δηλαδή με το χρόνο διαμονής σε μία περιοχή και ανάλογα με το κίνητρο του ταξιδιού υφίστανται και άλλες διακρίσεις. Μια από αυτές τις διακρίσεις είναι ο διαχωρισμός με βάση τον αριθμό των ατόμων, που πραγματοποιούν ένα ταξίδι προς έναν προορισμό θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Βάσει αυτού έχουμε δύο κατηγορίες, η πρώτη κατηγορία είναι ο ατομικός θρησκευτικός τουρισμός, δηλαδή το άτομο πορεύεται μόνο του στο ταξίδι και η δεύτερη κατηγορία είναι ο ομαδικός θρησκευτικός τουρισμός, όπου πολλά άτομα μαζί, σα μία ομάδα πραγματοποιούν το ταξίδι. (Τσερώτα, 2008)

Άλλη μία διάκριση του θρησκευτικού τουρισμού γίνεται με βάση τον προορισμό του ταξιδιού και υπάρχουν δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία είναι ο εξωτερικός θρησκευτικός τουρισμός, όπου ο προορισμός του ταξιδιού βρίσκεται έξω από την περιοχή, όπου διαμένει το άτομο, δηλαδή τον τόπο αναχώρησής του. Ένα παράδειγμα σχετικό με αυτή την κατηγορία είναι η επίσκεψη των Αγίων Τόπων, έχοντας ως τόπο αναχώρησης την Αθήνα. Ενώ, η δεύτερη κατηγορία είναι ο εσωτερικός θρησκευτικός τουρισμός, όπου τα άτομα μετακινούνται μέσα στη χώρα διαμονής τους, έχοντας θρησκευτικά κίνητρα. (Τσερώτα, 2008)

4.3 Ιστορική αναδρομή του θρησκευτικού τουρισμού

Τα θρησκευτικά στοιχεία μίας περιοχής αποτελούσαν κίνητρο, για την υλοποίηση ενός ταξιδιού, από τα παλαιότερα χρόνια, δηλαδή από τότε, που υφίσταται η θρησκεία και γι' αυτό το λόγο ο θρησκευτικός τουρισμός θεωρείται ένα από τα παλαιότερα είδη του τουρισμού. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο τουρισμός με θρησκευτικό χαρακτήρα δεν αποτελεί «προνόμιο» μόνο του χριστιανισμού, αλλά αποτελεί ένα φαινόμενο παγκόσμιας εμβέλειας. (Χαρταλάμη, 2019)

Στο παρακάτω γράφημα (Γράφημα 4.1) παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη του τουρισμού με θρησκευτικό χαρακτήρα, με το πέρασμα των χρόνων, από τα αρχαία, ακόμα χρόνια έως και τις μέρες μας.

Γράφημα 4.1: Η ιστορική εξέλιξη του θρησκευτικού τουρισμού

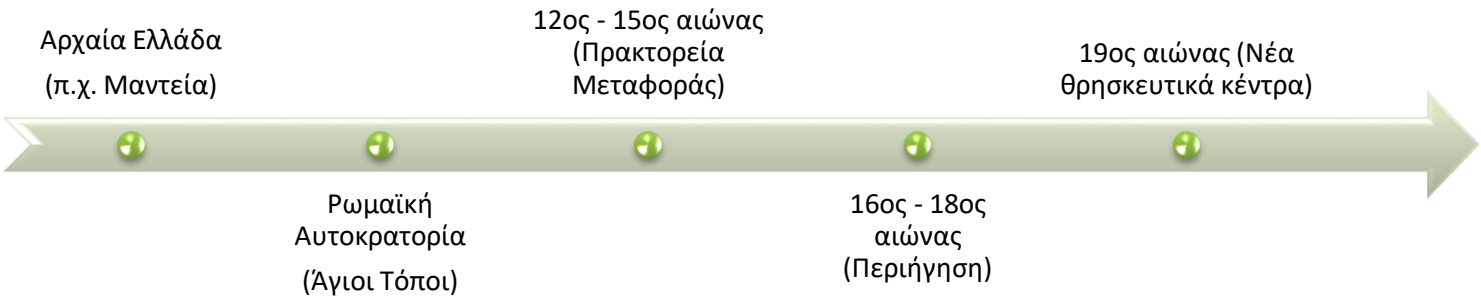

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση τη Χαρταλάμη, 2019

Αναλυτικότερα, στα αρχαία χρόνια και συγκεκριμένα στην αρχαία Αίγυπτο, οι περισσότερες περιοχές με επισκεψιμότητα αποτελούσαν θρησκευτικά κέντρα, τα οποία προσέλκυαν πλήθος προσκυνητών. Επίσης, στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν αρκετοί θρησκευτικοί χώροι, μνημεία και ναοί, τα οποία αποτελούσαν χώρους προσκυνήματος, στους οποίους πραγματοποιούνταν διάφορες θρησκευτικές και ιερές εκδηλώσεις. (Χαρταλάμη, 2019)

Η κλασική Ρώμη ώθησε τα άτομα στην πραγματοποίηση ταξιδιών, τα οποία εντείνονταν με την ανάπτυξη των υποδομών, με το πέρασμα των ετών. Κατά τη μεσαιωνική εποχή, το ενδιαφέρον για τον προσκυνηματικό τουρισμό αυξήθηκε και συγκεκριμένα από τον 12ο αιώνα ξεκίνησαν να πραγματοποιούνται ταξίδια σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα στη Γαλλία. Έπειτα, μέχρι τον 19ο αιώνα, ο τουρισμός ενισχύθηκε σημαντικά μέσα από τα εκπαιδευτικά ταξίδια σε διάφορες περιοχές. (Γκούνη, 2020)

4.4 Ο θρησκευτικός τουρίστας και ο προσκυνητής

Η επιστημονική κοινότητα ενδιαφέρεται, εδώ και πάρα πολλά χρόνια, για τις διαφορές και τη διάκριση ανάμεσα σε ένα θρησκευτικό τουρίστα και σε έναν προσκυνητή. Το ενδιαφέρον, αυτό εντείνεται με το πέρασμα των ετών, διότι οι ανάγκες των ατόμων, αλλά και η συμπεριφορά, που διαθέτουν διαμορφώνονται με βάση το χώρο, στον οποίο δραστηριοποιούνται τα άτομα, είτε αυτός ο χώρος είναι θρησκευτικός, είτε είναι κοσμικός. (Χαρταλάμη, 2019)

Ο θρησκευτικός τουρίστας και ο προσκυνητής είναι δύο όροι, οι οποίοι χαρακτηρίζουν τον επισκέπτη ενός τόπου θρησκευτικής λατρείας, έχοντας όμως διαφορετική έννοια μεταξύ τους. Αυτό, που διαχωρίζει το θρησκευτικό τουρίστα από τον προσκυνητή είναι το κίνητρο του ταξιδιού. Συγκεκριμένα, ο πρώτος έχει ως στόχο τη γνώση, ενώ ο δεύτερος πραγματοποιεί ένα ταξίδι, τέτοιου είδους, λόγω του θρησκευτικού του αισθήματος. Εκτός από αυτή τη διάκριση, υπάρχει και ακόμα μία, αυτή μεταξύ της θρησκευτικότητας και της πενυματικότητας των επισκεπτών. Αναλυτικότερα, η έννοια «θρησκευτικότητα» αποτελεί την αιτία για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού σε τόπους θρησκευτικού ενδιαφέροντος, ενώ η έννοια «πνευματικότητα» συνδέεται με τις πνευματικές αναζητήσεις του κάθε ατόμου, ανεξαρτήτως της θρησκείας του (Καμαρέτσου, 2021).

Επιπροσθέτως, άλλη μία διάκριση, που υπάρχει μεταξύ του θρησκευτικού τουρίστα και του προσκυνητή είναι ότι ο πρώτος έχει ως στόχο να αποκτήσει γνώσεις σχετικά με τον τόπο θρησκευτικού ενδιαφέροντος, που έχει επισκεπτεί, αλλά και να αποκτήσει νέες εμπειρίες. Αντίθετα, ο προσκυνητής μέσα από το ταξίδι του έχει ως στόχο να εκπληρώσει τις θρησκευτικές του επιδιώξεις, όπως είναι για παράδειγμα ένα τάμα, που θέλει να εκπληρώσει (Μοίρα, 2008). Επίσης, άλλη μία διαφορά μεταξύ τους είναι πως οι προσκυνητές τις περισσότερες φορές διαμένουν στο τόπο του θρησκευτικού ενδιαφέροντος, προσφέροντας ως αντάλλαγμα διάφορες υπηρεσίες, σε αντίθεση με τους άλλους τουρίστες, οι οποίοι διαμένουν σε υπηρεσίες τουρισμού, όπως είναι για παράδειγμα τα ξενοδοχεία (Yakunin, Yamashev, Anuchin, Adaevskaya & Ovsyannikova, 2016).

Σύμφωνα με το Vukonic (1996), ο θρησκευτικός τουρίστας όταν πραγματοποιήσει τις θρησκευτικές του ανάγκες, λειτουργεί ως ένας απλός τουρίστας, δηλαδή θα διαμείνει σε ένα ξενοδοχείο, θα επισκεφτεί διάφορα μέρη, θα κάνει διάφορες δραστηριότητες κ.ά.. Έτσι, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο θρησκευτικός τουρίστας είναι και προσκυνητής, αλλά και τουρίστας ταυτόχρονα, όπως αναφέρουν και οι Turner και Terner. (Μοίρα, 2004)

Σύμφωνα με τον Robichaud, ο θρησκευτικός τουρίστας είναι ένα είδος επισκέπτη, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκεται ανάμεσα στον προσκυνητή, αλλά και στον τουρίστα. Το ταξίδι, που υλοποιεί ένας θρησκευτικός τουρίστας χαρακτηρίζεται ως προσκύνημα, όμως το άτομο μέσα από αυτό το ταξίδι «ξεφεύγει» από το στόχο του, που είναι το προσκύνημα και μετατρέπεται σε έναν απλό τουρίστα, ο οποίος επιλέγει τις ανέσεις του, να διαμένει σε διάφορα ξενοδοχεία, να επισκέπτεται κοσμοπολίτικες περιοχές κ.ά.. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά μειώνουν την πνευματικότητα από το προσκύνημα και αυξάνουν το τουριστικό στοιχείο. (Robichaud, 1999)

Σύμφωνα με τον Jackowski, ο προσκυνητής υλοποιεί ένα ταξίδι με κίνητρο το θρησκευτικό αίσθημα, ενώ ο θρησκευτικός τουρίστας πραγματοποιεί ένα ταξίδι με κίνητρο την ανάγκη απόκτησης νέων γνώσεων. Συγκεκριμένα, ένας προσκυνητής στο ταξίδι του εκτελεί ιεροτελεστίες θρησκευτικού χαρακτήρα και προσεύχεται, ενώ από την άλλη μεριά δεν ενδιαφέρεται για τα πολιτιστικά και τα ιστορικά στοιχεία της περιοχής, που επισκέπτεται. Αντίθετα, ο θρησκευτικός τουρίστας στο ταξίδι του συμμετάσχει σε μερικές ιεροτελεστίες θρησκευτικού χαρακτήρα και ενδιαφέρεται για την απόκτηση καινούριων γνώσεων, αλλά και εμπειριών. (Jackowski, 2000)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μεταξύ του προσκυνητή και του τουρίστα υπάρχουν πέντε στάδια, τα οποία αποτυπώνονται από τη Smith. Αναλυτικότερα, το πρώτο στάδιο (θέση «Α») είναι ο προσκυνητής, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως ευσεβής και το θρησκευτικό του κίνητρο είναι ισχυρό, καθώς επισκέπτεται μία περιοχή για να επιτελέσει ένα ευσεβές προσκύνημα, χωρίς να ενδιαφέρεται για τα κοσμικά. Έπειτα, το δεύτερο στάδιο (θέση «Β») είναι ο προσκυνητής, του οποίου το βασικό κίνητρο για το ταξίδι του είναι η πίστη του και ο οποίος ενδιαφέρεται περισσότερο για το προσκύνημα, παρά για τον τουρισμό. (Smith, 1992)

Στη συνέχεια, το τρίτο στάδιο (θέση «Γ») είναι ο προσκυνητής, ο οποίος για την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού έχει ως κίνητρό του την πίστη, αλλά ταυτόχρονα και τον πολιτισμό της περιοχής, που επισκέπτεται και επίσης, ταξιδεύει περισσότερο για την αναζήτηση της γνώσης. Έπειτα, στις δύο επόμενες θέσεις (θέση «Δ» και θέση

«Ε»), τα άτομα ενδιαφέρονται περισσότερο για τον τουρισμό και συγκεκριμένα ως τέταρτη διάσταση (θέση «Δ») θεωρείται ο ταξιδιώτης, ο οποίο έχει ως κίνητρό του, τον πολιτισμό, αλλά και την ανάγκη του να γνωρίσει τα θρησκευτικά στοιχεία της περιοχής. Τέλος, η πέμπτη διάσταση (θέση «Ε») είναι ο ταξιδιώτης, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως κοσμικός τουρίστας, καθώς δεν έχει καθόλου ως κίνητρό του τα θρησκευτικά στοιχεία της περιοχής, που επισκέπτεται, αλλά έχει ως κίνητρό του μόνο τον τουρισμό. (Smith, 1992)

Τα πέντε, αυτά, στάδια, που προαναφέρθηκαν και τα οποία αποτυπώθηκαν από τη Smith, παρουσιάζονται στο παρακάτω γράφημα (Γράφημα 4.2).

Γράφημα 4.2: Τα πέντε στάδια μεταξύ τουρίστα και προσκυνητή

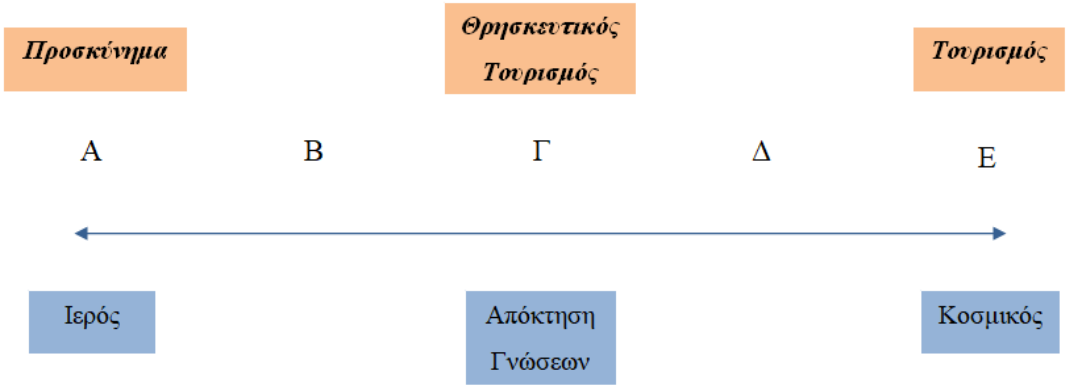

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την Smith, 1992

Σύμφωνα με την Smith, αλλά και όπως φαίνεται και στο παραπάνω γράφημα (Γράφημα 4.2), οι δύο έννοιες, δηλαδή ο προσκυνητής και ο τουρίστας βρίσκονται πάνω σε μία συνεχόμενη ταξινόμηση, η οποία περνά από κάποια στάδια και η αφετηρία της είναι το «ευσεβές προσκύνημα», που βασίζεται στην πίστη, ενώ το τελευταίο στάδιο είναι ο τουρισμός, ο οποίος όμως είναι κοσμικός, αυστηρά. Έτσι, παρατηρείται πως ένας θρησκευτικός τουρίστας μετακινείται μεταξύ κάποιων σταδίων, τα οποία βρίσκονται ανάμεσα στο κοσμικό, αλλά και στο ιερό και ανάλογα με τα χαρακτηριστικά, που διαθέτει το κάθε άτομο κατατάσσεται αναλόγως και σε διαφορετική κατηγορία. Τα στάδια «Α» έως «Ε» αποτελούν τις θέσεις, οι οποίες έχουν σχέση με τα κίνητρα των ατόμων, που επισκέπτονται μία περιοχή, τα οποία μεταβάλλονται ανάλογα με τα ενδιαφέροντα, που έχει το κάθε άτομο.

4.5 Θρησκευτικά αξιοθέατα

Σε όλο τον κόσμο υπάρχει μία ποικιλία από θρησκευτικά αξιοθέατα, τα οποία επισκέπτονται πληθώρα ατόμων. Τα θρησκευτικά αξιοθέατα χωρίζονται σε κάποιες κατηγορίες, μερικές από τις βασικές κατηγορίες παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής (Καμαρέτσου, 2021):

- Τα θρησκευτικά κτίρια / συγκροτήματα, τα οποία μπορεί να διαθέτουν και αρχαιολογικό ενδιαφέρον και στις περισσότερες περιπτώσεις χαρακτηρίζονται ως προστατευόμενα από την UNESCO, ως μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι στην Κωνσταντινούπολη, ο ναός της Αγίας Σοφιάς.
- Τα προσκυνήματα, τα οποία είναι αρκετά σε πλήθος (Πίνακας 4.1) και βρίσκονται σε διάφορα σημεία της Ελλάδας και τα οποία επισκέπτονται κάθε χρόνο αρκετά άτομα για να προσκυνήσουν και να εκπληρώσουν ένα ιερό τους «καθήκον», όπως είναι για παράδειγμα ένα τάμα.
- Τα αρχαιολογικά μνημεία, που διαθέτουν ιερότητα, αλλά έχουν χάσει τα θρησκευτικά τους χαρακτηριστικά και λειτουργούν πια ως ένα αξιοθέατο για τους τουρίστες. Ένα παράδειγμα αποτελεί ο ναός του Παρθενώνα στην Αθήνα. Αυτή, η κατηγορία φαίνεται πως έχει μεγαλύτερη σχέση με τον πολιτιστικό τουρισμό και όχι με το θρησκευτικό τουρισμό.
- Οι προορισμοί θρησκευτικού χαρακτήρα και η θρησκευτική λειτουργία, όπως είναι για παράδειγμα τα μοναστήρια, τα οποία υπάρχουν σε πληθώρα στην Ελλάδα.
- Οι τόποι ταφής, με ένα παράδειγμα τις κατακόμβες, που υπάρχουν στη περιοχή της Ρώμης.
- Οι πόλεις, οι οποίες είναι κυρίως ιερές και στις οποίες υπάρχει μεγάλος αριθμός θρησκευτικών μνημείων. Ένα παράδειγμα είναι αυτό της Μέκκα.
- Οι περιοχές, που διαθέτουν ενεργειακή δραστηριότητα, με παράδειγμα τις Γραμμές Νάζκα, οι οποίες βρίσκονται στο Περού και αξιοθέατα κοσμικού προσκυνήματος, όπως είναι για παράδειγμα το μαυσωλείο του Λένιν.
- Τα πολιτιστικά στοιχεία, τα οποία εμπεριέχουν και τα θρησκευτικά στοιχεία, όπως είναι για παράδειγμα τα θρησκευτικά πανηγύρια, που οργανώνονται.

Η διαδικασία της κατηγοριοποίησης των αξιοθέατων με θρησκευτικό χαρακτήρα δε μπορεί να θεωρηθεί ως μία εύκολη διαδικασία, διότι το κάθε «αξιοθέατο» μπορεί να διαθέτει διάφορα χαρακτηριστικά, τα οποία το εντάσσουν σε διαφορετικές κατηγορίες. Όσον αφορά στην Ελλάδα, ο θρησκευτικός πλούτος της χώρας είναι μεγάλος, όσο και το τουριστικό της προϊόν. Έτσι, αυτό συνεπάγεται πως υπάρχουν αρκετές προοπτικές για την ανάπτυξη και για τη βελτίωση του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα. (Καμαρέτσου, 2021)

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 4.1) παρουσιάζεται το πλήθος των προσκυνημάτων της χώρας μας σε κάθε νομό της.

Πίνακας 4.1: Πλήθος προσκυνημάτων της Ελλάδας

ΝΟΜΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΩΝ	ΝΟΜΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΩΝ	ΝΟΜΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΩΝ
Αιτωλ/νίας	25	Θεσπρωτίας	11	Μαγνησίας	25
Αργολίδος	14	Θεσ/νίκης	25	Μεσσηνίας	20
Αρκαδίας	33	Ιωαννίνων	17	Ξάνθης	4
Άρτας	17	Καβάλας	12	Πέλλας	8
Αττικής	69	Καρδίτσας	8	Πιερίας	6
Αχαΐας	28	Καστοριάς	5	Πρεβέζης	5
Βοιωτίας	26	Κέρκυρας	24	Ρεθύμνης	13
Γρεβενών	2	Κεφαλονιάς	14	Ροδόπης	1
Δράμας	2	Κιλκίς	3	Σάμου	30
Δωδ/νήσου	67	Κοζάνης	11	Σερρών	17
Έβρου	7	Κορινθίας	43	Τρικάλων	14
Ευβοίας	18	Κυκλάδων	41	Φθιώτιδος	19
Ευρυτανίας	8	Λακωνίας	16	Φλωρίνης	5
Ζακύνθου	9	Λαρίσης	19	Φωκίδος	7
Ηλείας	29	Λασιθίου	10	Χαλκιδικής	8
Ημαθίας	13	Λέσβου	14	Χανίων	11
Ηρακλείου	27	Λευκάδος	7	Χίου	22

Πηγή: Δερεζόγλου, 2020

Ένα από τα σημαντικότερα θρησκευτικά αξιοθέατα της Ελλάδας είναι το Άγιο Όρος, το οποίο είναι αυτοδιοίκητο και θεωρείται ως τοπίο με διεθνή σημασία. Το Άγιο Όρος αντιπροσωπεύει την ορθοδοξία και αποτελείται από πολλές μονές και συγκεκριμένα είκοσι στον αριθμό. Μεγάλος αριθμός επισκεπτών με θρησκευτικά κίνητρα, κάθε χρόνο, επισκέπτεται τις μονές του Άγιου Όρους για προσευχή και για περισυλλογή. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως το Άγιο Όρος εκτός από το πλήθος των θρησκευτικών στοιχείων διαθέτει και αρκετά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως είναι για παράδειγμα τα κειμήλια των μονών, τα αρχιτεκτονήματά τους κ.ά.. Επίσης, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως συνδυάζονται τα θρησκευτικά στοιχεία, αλλά και τα πολιτιστικά στοιχεία με το τοπίο και το φυσικό κάλλος. (Χαρταλάμη, 2019)

Εικόνα 4.1: Άγιο Όρος

Πηγή: https://www.dogma.gr/diafora/agio-oros-ypsilotero-simeio-tis-gis/34170/

Άλλα σημαντικά θρησκευτικά αξιοθέατα, τα οποία διαθέτουν μεγάλη θρησκευτική κληρονομιά, η οποία τις περισσότερες φορές συνδυάζεται με το φυσικό περιβάλλον είναι τα Μετέωρα, τα οποία αποτελούν Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και η Παναγία της Τήνου. Αυτά, τα θρησκευτικά αξιοθέατα, τα επισκέπτονται πάρα πολλοί επισκέπτες κάθε χρόνο, με σκοπό να τα προσκυνήσουν, να προσευχηθούν και να πραγματοποιήσουν έναν ιερό σκοπό, όπως είναι για παράδειγμα ένα τάμα.

4.6 Μοναστήρια

Τα μοναστήρια αποτελούν σημαντικούς θρησκευτικούς τόπους, ωστόσο δεν παύουν να αποτελούν και τουριστικούς προορισμούς με πολιτιστική, αλλά και οικονομική σημασία. Δηλαδή, το κίνητρο της επίσκεψης σε ένα μοναστήρι ποικίλει ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε επισκέπτη, καθώς κάποιος μπορεί να επισκεφτεί ένα μοναστήρι για θρησκευτικούς λόγους και κάποιος άλλος για να αποκτήσει γνώσεις σχετικές, είτε με τον πολιτισμό, είτε με την αρχιτεκτονική του κτίσματος κ.ά..

Ετυμολογικά, η λέξη μοναστήρι προέρχεται από τη λέξη «μοναστήριον», το οποίο προέρχεται από τη λέξη «μονάζειν», η οποία σημαίνει ότι κάποιος ζει μόνος του. Ο όρος, αυτός χρησιμοποιείται από τη θρησκευτική κοινότητα και ανάλογα με τη θρησκεία ο όρος διαφοροποιείται, όπως για παράδειγμα στο Βουδισμό τα μοναστήρια ονομάζονται «βιχάρα». (el.wikipedia.org)

Τα μοναστήρια είναι χτισμένα σε σημεία με φυσικό πλούτο, μακριά από τις πυκνοκατοικημένες περιοχές, στοιχείο, που κεντρίζει το ενδιαφέρον των επισκεπτών. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως τα μοναστήρια ποικίλουν στο μέγεθος, καθώς υπάρχουν μικρά μοναστήρια, στα οποία μπορεί να διαμένουν το πολύ τρεις μοναχοί ή μοναχές, αλλά υπάρχουν και μοναστήρια με μεγάλο μέγεθος, με πάρα πολλούς μοναχούς ή μοναχές. Άλλη μία διάκριση μεταξύ των μοναστηριών είναι το γεγονός ότι χωρίζονται σε ανδρικές και σε γυναικείες μονές. Επίσης, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως τα περισσότερα μοναστήρια φιλοξενούν επισκέπτες, οι οποίοι θέλουν να διαμείνουν στις εγκαταστάσεις του μοναστηριού και όχι σε κάποιο κατάλυμα, όπως για παράδειγμα σε ένα ξενοδοχείο, της εκάστοτε περιοχής. (Τσερώτα, 2008)

Σχετικά με τη διαμονή ενός επισκέπτη σε ένα μοναστήρι, η διαμονή πραγματοποιείται στα κελιά, που διαθέτει το μοναστήρι και πολλές φορές σε ένα κελί μπορεί να μείνουν παραπάνω από ένα άτομα, τα οποία όμως μπορεί να μη γνωρίζονται μεταξύ τους. Το κρεβάτι και το φαγητό είναι το αντίστοιχο με αυτό των μοναχών, δηλαδή όλα είναι λιτά, όπως αρμόζει εξάλλου σε ένα μοναστήρι. Μέσα από τη διαμονή του, ο επισκέπτης έρχεται πιο κοντά με τη θρησκεία του. Μερικά από τα πιο γνωστά μοναστήρια, τα οποία δέχονται άτομα για φιλοξενία είναι τα μοναστήρια του Άγιου Όρους, το μοναστήρι της Ευαγγελίστριας στο Παλιό Τρίκερι, η Μονή Παναγιάς Σουμελά στο Βέρμιο, το μοναστήρι της Παναγιάς Προυσώτισσας στον Προυσό και το μοναστήρι της Υπαπαντής στα Κήπια της Καβάλας κ.ά.. (Τσερώτα, 2008)

Όσον αφορά στην Ελλάδα, υπάρχουν περισσότερα από διακόσια τριάντα μοναστήρια, αλλά και ένα από τα μεγαλύτερα μοναστικά κέντρα της Ορθοδοξίας, το οποίο είναι το Άγιο Όρος, που διαθέτει είκοσι μοναστήρια. (el.wikipedia.org)

Στον παρακάτω χάρτη (Χάρτης 4.1) παρουσιάζονται οι τοποθεσίες της Ελλάδας, στις οποίες υπάρχουν μοναστήρια.

Χάρτης 4.1: Κατανομή των Μοναστηριών στην Ελλάδα

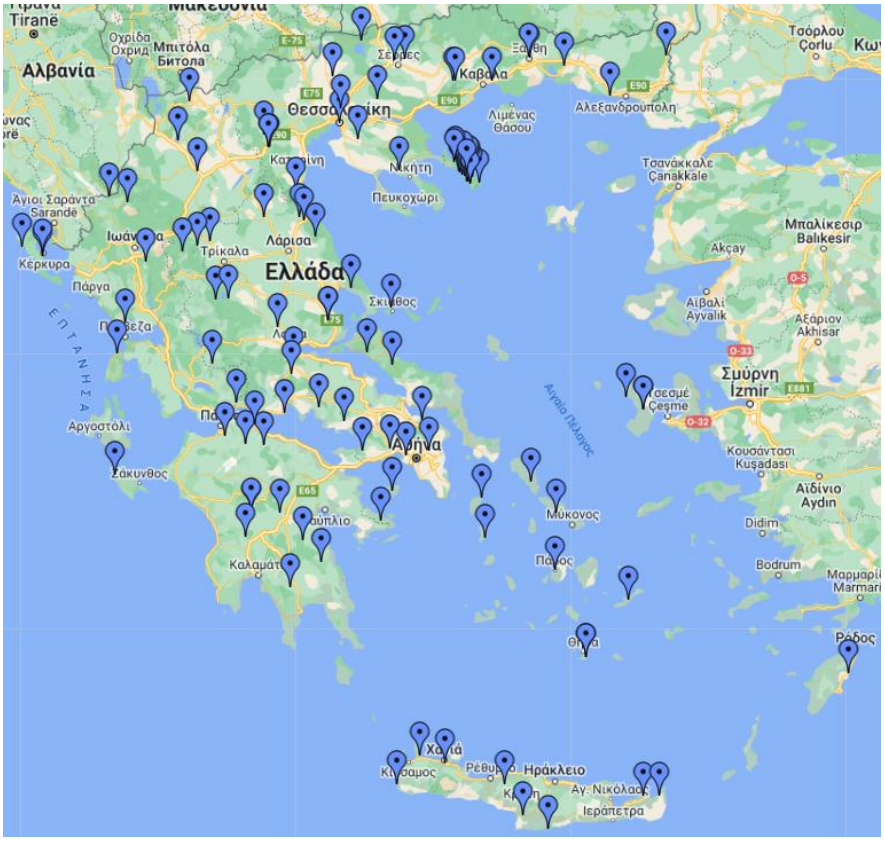

Πηγή:
https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1vy6gdwHbycflTmqsByyHPT31B9Q&ll=38.47725897589585%2C26.12082657693815&z=7

4.7 Θρησκευτικός τουρισμός και ανάπτυξη

Η αφορμή για την αύξηση των επισκέψεων σε διάφορους προορισμούς με θρησκευτικό ενδιαφέρον φαίνεται πως ξεκίνησε δύο χιλιάδες χρόνια μετά τη γέννηση του Ιησού. Ένας από τους πιο γνωστούς προορισμούς με θρησκευτικό ενδιαφέρον για το Χριστιανισμό είναι οι Άγιοι Τόποι. Άλλος ένας πολύ σημαντικός παράγοντας της αύξησης των θρησκευτικών επισκέψεων είναι η βελτίωση των μεταφορικών υποδομών, γεγονός, που διευκολύνει τη μεταφορά των επισκεπτών από το ένα μέρος σε ένα άλλο. Επιπροσθέτως, υπάρχουν και κάποιες μελέτες, οι οποίες αναφέρουν πως η αύξηση της επιθυμίας για το θρησκευτικό τουρισμό υφίσταται λόγω των κοινωνικών, αλλά και των ψυχολογικών αιτιών. Συγκεκριμένα, τα άτομα έχουν την ανάγκη να γνωρίσουν και να έρθουν πιο κοντά με τις ρίζες τους, από τις οποίες έχουν απομακρυνθεί.

Όσον αφορά στις περιοχές της Ελλάδας, στην ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού σε αυτές τις περιοχές συμβάλλουν αρκετοί παράγοντες, με έναν από τους σημαντικότερους να είναι το εύρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, δηλαδή ο μεγάλος αριθμός των διάφορων ιστορικών και αρχιτεκτονικών μνημείων, τα οποία ανήκουν σε διαφορετικές εποχές. Η πολιτιστική κληρονομιά κεντρίζει το ενδιαφέρον των περισσότερων επισκεπτών, σε περιοχές με θρησκευτικό ενδιαφέρον και όχι μόνο. Άλλος ένας σημαντικός παράγοντας, που ευνοεί την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα είναι το κλίμα, σε συνδυασμό και με τη γεωγραφική θέση της χώρας, δηλαδή τα φυσικά, αλλά και τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, τα οποία συμβάλλουν σε μία ευχάριστη διαμονή των επισκεπτών και καθιστούν το ταξίδι τους πιο προσιτό. (Λαχλάλι, 2012)

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να επιφέρει αρκετά οικονομικά έσοδα σε διάφορες περιοχές με θρησκευτικό ενδιαφέρον, αν αξιοποιηθεί με τον κατάλληλο τρόπο και έτσι, με αυτό τον τρόπο θα συμβάλλει στην τοπική ανάπτυξη, αλλά και κατ' επέκταση στην εθνική ανάπτυξη. Έτσι, αυτό, το είδος του τουρισμού είναι αποδεκτό, αλλά και επιθυμητό, λόγω των οικονομικών εσόδων, που μπορεί να επιφέρει σε μία περιοχή.

Σχετικά με την Ελλάδα, είναι αντιληπτό πως η χώρα διαθέτει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά, τα οποία αν αξιοποιηθούν ορθά θα οδηγήσουν στην ενίσχυση του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα. Συγκεκριμένα, στον ελλαδικό χώρο οι παράγοντες, που ενισχύουν και που προωθούν το θρησκευτικό τουρισμό, ποικίλουν.

Κάποιοι από, αυτούς, τους παράγοντες είναι το κλίμα της χώρας, αλλά και η γεωγραφική της θέση, τα οποία προσελκύουν πλήθος τουριστών και συμβάλλουν στην ευκολότερη πρόσβασή τους, αλλά και στην πιο ευχάριστη διαμονή τους. Επιπροσθέτως, η Ελλάδα ως μία χώρα με μεγάλη πολιτιστική ιστορία διαθέτει πλήθος μνημείων, διάφορων ειδών και κυρίως θρησκευτικού χαρακτήρα σε διάφορες περιοχές της χώρας. Αναλυτικότερα, υπάρχουν διάφορα είδη εκκλησιών, όπως είναι για παράδειγμα οι βυζαντινές εκκλησίες, ναοί, μοναστήρια και γενικότερα διάφορα προσκυνήματα, τα οποία επισκέπτονται εκατοντάδες τουρίστες, κάθε χρόνο. Ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα έχει ως ναυαρχίδα του το Άγιο Όρος, το οποίο επισκέπτονται πάρα πολλά άτομα, κάθε χρόνο και έπειτα, ακολουθούν τα Μετέωρα και ύστερα η Τήνος. (Καμαρέτσου, 2021)

Τα οφέλη, που επιφέρει ο θρησκευτικός τουρισμός σε μία περιοχή, τη μετατρέπουν σε μία ανταγωνιστική και ταυτόχρονα ελκυστική περιοχή. Έτσι, κατ' επέκταση η εκάστοτε περιοχή δείχνει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τη βελτιστοποίηση των υποδομών της, είτε αυτές οι υποδομές είναι κτιριακές, είτε είναι μεταφορικές, έτσι ώστε να γίνει προσβάσιμη για όλους, δηλαδή και για τους κατοίκους της, αλλά και για τους τουρίστες, που την επισκέπτονται. Επιπλέον, η περιοχή αρχίζει να δείχνει ενδιαφέρον και για άλλα διάφορα ζητήματα, που την απασχολούν, όπως είναι για παράδειγμα το περιβάλλον, η συντήρηση των μνημείων με θρησκευτικό χαρακτήρα κ.ά.. Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού και γενικότερα όλων των ειδών του τουρισμού οδηγεί στην άμβλυνση του φαινομένου της ανεργίας, καθώς «ανοίγουν» νέες θέσεις εργασίας, οι οποίες σχετίζονται με τα τουριστικά, κυρίως, επαγγέλματα. (Χαρταλάμη, 2019)

Αναλυτικότερα, ο τουρισμός σε τοπικό επίπεδο, αλλά κατ' επέκταση και σε εθνικό επίπεδο μπορεί να επιφέρει διάφορες αλλαγές, οι οποίες είναι κοινωνικές, αλλά και οικονομικές. Οι μεταβολές, αυτές, οι οποίες έχουν προκληθεί από το φαινόμενο του τουρισμού είναι οι εξής (Πολύζος, 2017):

α) Η συναλλαγματική εισροή, καθώς η επίσκεψη σε μία περιοχή, από άτομα κυρίως από άλλες χώρες, μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της συναλλαγματικής εισροής στην εκάστοτε περιοχή και κατ' επέκταση στην τοπική της ανάπτυξη.

β) Η απασχόληση αυξάνεται, καθώς δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας, οπότε προσλαμβάνονται άνεργα άτομα, σε θέσεις, οι οποίες έχουν σχέση είτε άμεσα, είτε έμμεσα με τα τουριστικά επαγγέλματα, τα οποία εξυπηρετούν τις ανάγκες και τις επιθυμίες των τουριστών της εκάστοτε περιοχής.

γ) Η αύξηση του εισοδήματος των ατόμων, καθώς τα άτομα, που εργάζονται σε θέσεις, οι οποίες σχετίζονται είτε άμεσα, είτε έμμεσα με τα τουριστικά επαγγέλματα, τα οποία καλύπτουν τις ανάγκες των τουριστών, όπως είναι για παράδειγμα η διαμονή, η διασκέδαση κ.ά. έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση του εισοδήματός τους.

δ) Τα έσοδα του κράτους, αλλά και των Μονών αυξάνονται, διότι με την επίσκεψη των ατόμων από άλλες περιοχές, αλλά και από άλλες χώρες ενισχύονται τα έσοδα, που λαμβάνει το κράτος, η τοπική κοινωνία, αλλά και τα θρησκευτικά μνημεία και οι μονές της περιοχής.

ε) Το οφέλη σχετικά με τον πολιτισμό, καθώς με τη μετακίνηση των ατόμων σε μία περιοχή, εκτός από την περιοχή, στην οποία κατοικούν οδηγεί στην ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων μεταξύ των ατόμων. Δηλαδή, τα άτομα έρχονται σε επαφή με τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και γενικότερα με τον πολιτισμό της περιοχής, που επισκέπτονται και αποκτούν γνώσεις, αλλά και νέες εμπειρίες.

4.8 Διεθνής Εμπειρία

Στις περιοχές, οι οποίες θεωρούνται ως ιεροί τόποι υφίσταται αυξημένη τουριστική εισροή, είτε από άτομα του εξωτερικού, είτε από άτομα από την ίδια τη χώρα και τα οποία έχουν ως κίνητρό τους, κυρίως, τους θρησκευτικούς σκοπούς. Το φαινόμενο, αυτό, φαίνεται πως υπάρχει εδώ και πάρα πολλά χρόνια σε διάφορες χώρες, οι οποίες διαθέτουν θρησκευτικά στοιχεία. Επίσης, τα τελευταία χρόνια ο θρησκευτικός τουρισμός έχει αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό και ειδικά τα τελευταία χρόνια, όπου έχει σταματήσει να χαρακτηρίζεται από την εποχικότητα και αναφέρεται σε πολλές ομάδες ατόμων - τουριστών. (Γαλαντερίδου, 2021)

Τα άτομα πραγματοποιούν ένα ταξίδι, μία επίσκεψη σε μία περιοχή για διάφορους λόγους και για διάφορους σκοπούς. Στο παρακάτω γράφημα (Γράφημα 4.3) φαίνονται οι λόγοι επίσκεψης μίας περιοχής, οι οποίοι αναφέρονται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού και οι οποίοι καταγράφηκαν κατά το έτος 2019. Όπως παρατηρείται ο κύριος λόγος, που τα άτομα πραγματοποιούν ένα ταξίδι σε μία περιοχή, έκτος της περιοχής της κατοικίας τους είναι η αναψυχή και γενικότερα οι διακοπές και αμέσως μετά ακολουθούν τα θρησκευτικά κίνητρα. (Γαλαντερίδου, 2021)

Γράφημα 4.3: Λόγοι επίσκεψης μίας περιοχής

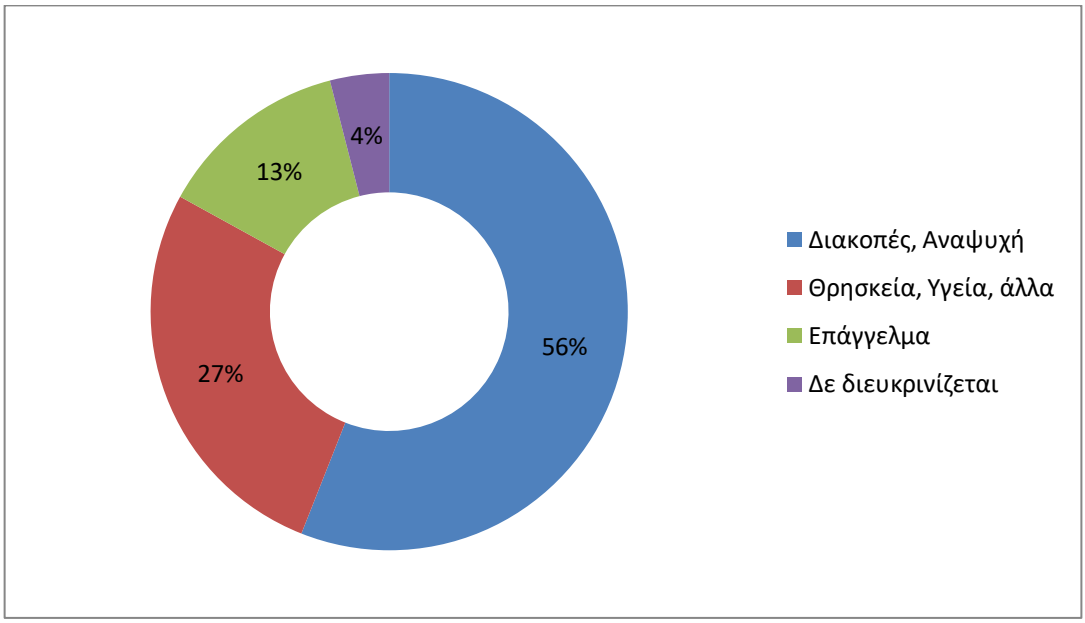

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την πηγή Γαλαντερίδου, 2021

Ένα παράδειγμα διεθνούς εμπειρίας, το οποίο σχετίζεται με το θρησκευτικό τουρισμό είναι η Ιερουσαλήμ, η οποία είναι η ιερή πόλη τριών θρησκειών και αποτελεί ένα μοναδικό σταυροδρόμι των θρησκειών. Οι θρησκείες, που έχουν ως ιερή τους πόλη την Ιερουσαλήμ είναι ο Χριστιανισμός. ο Ιουδαϊσμός και ο Ισλαμισμός. Κάθε χρόνο εκατομμύρια άτομα επισκέπτονται την περιοχή του Ισραήλ και συγκεκριμένα την παλαιά πόλη, η οποία θεωρείται ως ένας ιερός χώρος. Επιπλέον, στην ευρύτερη περιοχή και συγκεκριμένα εντός της χριστιανικής συνοικίας, τα άτομα μπορούν να επισκεπτούν τα μέρη, τα οποία συνδέονται με το Χριστό. (Χαρταλάμη, 2019)

Εικόνα 4.2: Η Ιερουσαλήμ

Πηγή: https://www.diaxroniko.eu/2022/04/ierousalim-o-ieros-topos-trion-thriskeion.html

Άλλο ένα παράδειγμα διεθνούς εμπειρίας είναι η Μέκκα, η οποία βρίσκεται στα δυτικά της Σαουδικής Αραβίας. Η περιοχή, αυτή, αποτελεί το κέντρο του Ισλαμισμού και επίσης, αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα προσκυνήματος για τους μουσουλμάνους. Κάθε χρόνο, στις 24 Αυγούστου, αλλά και κατά τη διάρκεια όλου του έτους, εκατομμύρια άτομα από διάφορα μέρη του κόσμου επισκέπτονται τη Μέκκα για να προσκυνήσουν, έστω και για μία φορά κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η μουσουλμανική θρησκεία διαθέτει μία αυστηρότητα και γι' αυτό το λόγο δεν είναι αποδεκτός ο τουρισμούς, με την ευρύτερη έννοιά του, στην περιοχή, αυτή. Έτσι, στη Μέκκα παρατηρείται πως κυριαρχεί το προσκύνημα και το θρησκευτικό στοιχείο. (Χαρταλάμη, 2019)

Εικόνα 4.3: Το προσκύνημα της Μέκκα

Πηγή: https://www.news.gr/kosmos/alles-hores/article/100770/to-megalo-proskynhma-ths-mekkas.html

Άλλο ένα παράδειγμα διεθνούς εμπειρίας είναι το Βατικανό, το οποίο βρίσκεται στη Ρώμη και αποτελεί το κέντρο της Καθολικής Εκκλησίας και παράλληλα αποτελεί ένα σημαντικό κέντρο του πολιτισμού. Τα σημαντικότερα κτίσματα είναι η Βασιλική του Αγίου Πέτρου, η οποία περιέχει πλήθος έργων διάφορων σημαντικών καλλιτεχνών, τα μουσεία του Βατικανού, η πινακοθήκη, αλλά και η βιβλιοθήκη, στην οποία υπάρχουν πολλά βιβλία, αλλά και αρχαία χειρόγραφα. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως πλήθος ατόμων επισκέπτεται το Βατικανό, έχοντας ως κίνητρό τους τα θρησκευτικά, αλλά και τα πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής.

Εικόνα 4.4: Η Βασιλική του Αγίου Πέτρου στο Βατικανό

Πηγή: https://www.rome-info.gr/2015/04/vatikano-romi.html

Τέλος, άξιο αναφοράς είναι ένα ακόμα σημαντικό - αλλά διαφορετικό - παράδειγμα διεθνούς εμπειρίας, το οποίο είναι ο δρόμος του Αγίου Ιακώβου στην Ισπανία, ή αλλιώς όπως και είναι γνωστό το Camino de Santiago de Compostela, το οποίο είναι η πιο διάσημη διαδρομή για τους προσκυνητές στην Ευρώπη, η οποία συμβάλλει στην επαφή των ανθρώπων με τη φύση, με τον πολιτισμό και με την αρχιτεκτονική κληρονομιά, που διαθέτει η περιοχή της Ισπανία. Η πιο γνωστή διαδρομή, την οποία επιλέγουν να ακολουθήσουν οι περισσότεροι επισκέπτες είναι αυτή, η οποία έχει έκταση οκτακόσια χιλιόμετρα και η αφετηρία της είναι στη νότια Γαλλία και συγκεκριμένα στο St. Jean Pied de Port και ο τερματισμός της είναι στα βορειο - δυτικά της Ισπανία και συγκεκριμένα στο Santiago de Compostela, η οποία αποτελεί μία περιοχή, στην οποία βρίσκονται τα οστά του Αποστόλου Ιακώβου. (Νικήτας, 2017)

Εικόνα 4.5: Camino de Santiago de Compostela

Πηγή: Πρωτόπαπας, 2022

ΜΕΡΟΣ Β': ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΟΙ ΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Μελέτη περίπτωσης: Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας

5.1 Γενικά χαρακτηριστικά

5.1α. Θέση

Η Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας, με πρωτεύουσα το Καρπενήσι είναι χωροθετημένη στο μέσο του κορμού της χώρας μας και συγκεκριμένα εντάσσεται στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας. Στα νοτιοδυτικά του νομού βρίσκεται η Περιφερειακή Ενότητα Αιτωλοακαρνανίας, στα βόρεια η ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας εφάπτεται με την Άρτα, αλλά και με την Καρδίτσα και στα δυτικά του νομού είναι χωροθετημένη η Περιφερειακή Ενότητα της Φθιώτιδας. Η έκταση της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας συνολικά ισούται με 1.870 τετραγωνικά χιλιόμετρα, περίπου. Ο συνολικός αριθμός των ατόμων, που διαμένουν στην Περιφερειακή Ενότητα της Ευρυτανίας, σύμφωνα με την απογραφή, που υλοποιήθηκε το έτος 2011 είναι συνολικά 20.081 άτομα. (el.wikipedia.org) (Καμαρέτσου, 2021)

Χάρτης 5.1: Τοποθεσία Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Η Περιφερειακή Ενότητα της Ευρυτανίας είναι ο πιο ορεινός νομός της χώρας, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του βρίσκεται σε πάνω από χίλια μέτρα υψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας. Ο μεγαλύτερος αριθμός των οικισμών της Ευρυτανίας βρίσκεται σε ύψος πάνω από οκτακόσια μέτρα. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως στην περιοχή δεν υπάρχει σε καμία πλευρά της παράκτιο μέτωπο. (Καμαρέτσου, 2021)

Ο νομός της Ευρυτανίας, σύμφωνα με το πρόγραμμα Καλλικράτης, χωρίζεται σε δύο δήμους, όπως φαίνεται και στον παρακάτω χάρτη (Χάρτης 5.2). Ο ένας είναι ο δήμος Καρπενησίου, ο οποίος έχει ως έδρα του την περιοχή του Καρπενησίου και ο οποίος αρχικά αποτελούταν από το δήμο Καρπενησίου, το δήμο Φουρνά, το δήμο Προυσού, το δήμο Δομνίτσας και το δήμο Κτημενίων, οι οποίοι έχουν καταργηθεί. Ο άλλος δήμος είναι ο δήμος Αγράφων, ο οποίος έχει ως έδρα του την περιοχή του Κερασοχωρίου και ο οποίος αρχικά αποτελούταν από το δήμο Φραγκίστας, το δήμο Βίνιανης, το δήμο Ασπροποτάμου, το δήμο Απεραντίων και το δήμο Αγράφων, οι οποίοι και αυτοί επίσης, έχουν καταργηθεί. (kallikratis.org)

Χάρτης 5.2: Οι Δήμοι της Ευρυτανίας

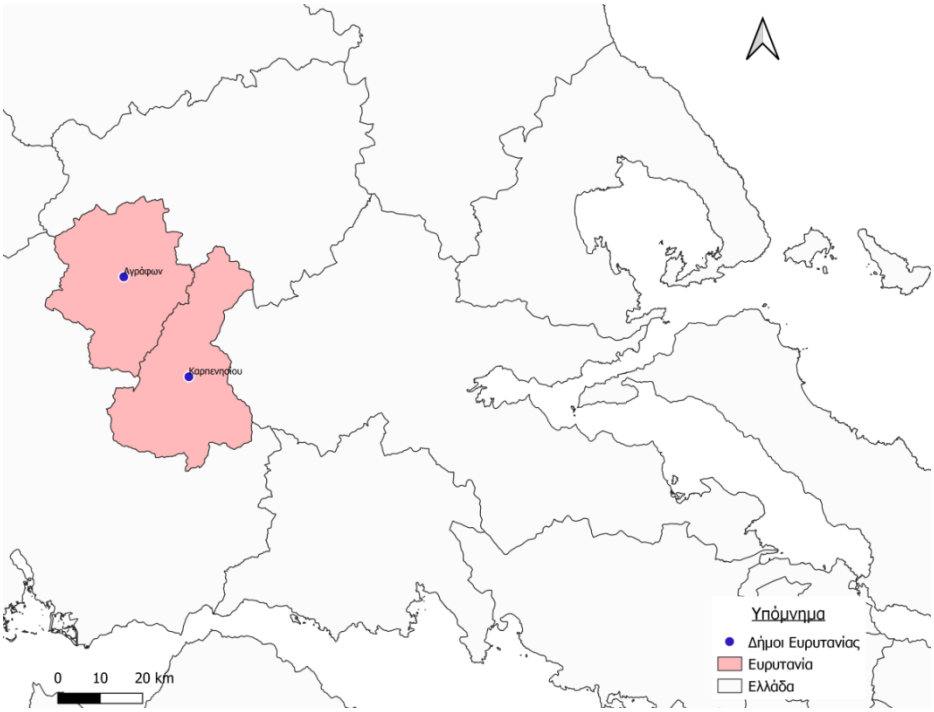

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

5.1β. Ιστορία

Η Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας είναι γνωστή από τα αρχαία, ακόμα, χρόνια. Η ονομασία της προέρχεται από το βασιλιά Εύρυτο, από την περιοχή της Οιχιαλίας, ο οποίος αποτέλεσε τον ήρωα της Ευρυτανίας. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός, πως η Ευρυτανία, όλα αυτά τα χρόνια έχει διαδραματίσει διάφορους σημαντικούς ρόλους, όπως είναι για παράδειγμα ο αντιστασιακός, αλλά και ο πολεμικός της ρόλος. Συγκεκριμένα, στην Ευρυτανία, κατά την περίοδο του Βυζαντίου το εμπόριο γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη, ενώ το διάστημα της τουρκοκρατίας και την περίοδο της κατοχής από τους Γερμανούς λειτούργησε ως κέντρο αντίστασης. (Παπανικολαΐδης, 2018)

Κατά το έτος 1393, οι Οθωμανοί κατέλαβαν την περιοχή της Ευρυτανίας. Από εκείνη, την εποχή έχουν διασωθεί διάφορα στοιχεία, τα οποία είναι σχετικά με την ιστορία του τόπου. Έπειτα, κατά τον 17ο αιώνα στην περιοχή της Πρωτεύουσας της Ευρυτανίας δημιουργήθηκε η Σχολή των Ανώτερων Γραμμάτων, ενώ τον 18ο αιώνα ιδρύθηκε στην περιοχή του Φουρνά η Σχολή των Αγράφων. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως η ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας αντιμετώπισε, κατά τη χρονική περίοδο του 17ου και του 18ου αιώνα, έντονη πολεμική δραστηριότητα και συγκεκριμένα η Πρωτεύουσα λεηλατήθηκε επαναλαμβανόμενες φορές, μέσα σε αυτά τα χρόνια. Στη συνέχεια, κατά το έτος 1823 πραγματοποιήθηκε στην περιοχή του Κεφαλόβρυσου μία μάχη, στην οποία συμμετείχε και έχασε τη ζωή του ο ήρωας Μάρκος Μπότσαρης. Επίσης, κατά το έτος 1944 πολλές περιοχές της Ευρυτανίας και συγκεκριμένα η περιοχή του Καρπενησίου λεηλατήθηκαν από τους Γερμανούς. (Καμαρέτσου, 2021)

5.1γ. Πολιτιστική κληρονομιά

Σχετικά με τους πολιτιστικούς πόρους του νομού υπάρχουν διάφορων ειδών μουσεία στην περιοχή, όπως είναι για παράδειγμα το Μουσείο του Καρπενησίου και το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης, τα οποία διασφαλίζουν τον πολιτισμό της περιοχής. Επίσης, υπάρχουν αρκετές Εκκλησίες, αλλά και Μοναστήρια, που αποτελούν θρησκευτικά στοιχεία, τα οποία υπάγονται και στους πολιτιστικούς πόρους. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως διάφορα πολιτιστικά στοιχεία εντοπίζονται διάσπαρτα μέσα στη φύση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι δύο πύργοι του Καραϊσκάκη, ο ανατολικός και ο δυτικός πύργος, για τους οποίους δεν είναι γνωστή η

χρονολογία, κατά την οποία κατασκευάστηκαν και οι οποίοι λειτούργησαν ως ορμητήριο, αλλά και ως καταφύγιο των αγωνιστών.

Εικόνα 5.1: Οι Πύργοι του Καραϊσκάκη

Πηγή: https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=karaiskakwst

Η Ευρυτανία χαρακτηρίζεται ως ένας τόπος με πλήθος ιστορικών μνημείων. Ένα από αυτά είναι το μνημείο, που απευθύνεται στο Μ. Μπότσαρη, το οποίο εντοπίζεται στο Κεφαλόβρυσο. Επιπλέον, στην περιοχή του Μεγάλου Χωριού υπάρχει το λαογραφικό μουσείο, στο οποίο βρίσκονται διάφορα παραδοσιακά εκθέματα, όπως είναι για παράδειγμα οι παραδοσιακές φορεσιές. Εκτός από την περιοχή του Μεγάλου Χωριού, υπάρχει και ένα λαογραφικό μουσείο στην περιοχή του Μικρού Χωριού, όπου εντοπίζονται διάφορα στοιχεία από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και από την τουρκοκρατία. (Παπανικολαΐδης, 2018)

Επιπροσθέτως, σημαντικό στοιχείο της Ευρυτανίας, το οποίο προβάλλει σε μεγάλο βαθμό τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής είναι το Κέντρο Ιστορίας Πολιτισμού, το οποίο αποτελεί ένα διαδραστικό μουσείο. Ο ρόλος, αυτού, του διαδραστικού μουσείου είναι να φέρει τους επισκέπτες σε επαφή με την ιστορία και τον πολιτισμό της περιοχής. Συγκεκριμένα, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να επισκεφτεί το Ναό της Επισκοπής, ο οποίος βρίσκεται στο βυθό της Λίμνης των Κρεμαστών, αλλά και να αποκτήσει γνώσεις σχετικά με τις μάχες, που πραγματοποιήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή. (visitkarpenissi.gr)

Επιπλέον σημαντικό είναι να αναφερθεί πως στην ευρύτερη περιοχή φυλάσσονται διάφορα θρησκευτικά στοιχεία, τα οποία προέρχονται από τις μονές. Ένα παράδειγμα είναι η Μονή της Ζωοδόχου Πηγής, η οποία ιδρύθηκε το έτος 1734 από τον ιερομόναχο Διονύσιο από τη Φουρνά, ωστόσο η μονή δεν υπάρχει στις μέρες μας, διότι καταστράφηκε λόγω μίας κατολίσθησης, που συνέβη στην περιοχή, έχοντας ως αποτέλεσμα να καταστραφούν και όλα όσα περιείχε, όπως είναι για παράδειγμα οι εικόνες της, τα βιβλία, τα χειρόγραφα κ.ά.. Όλα όσα διασώθηκαν μεταφέρθηκαν στο Ναό Μεταμορφωθέντος Χριστού, στο κέντρο της περιοχής Φουρνά, όπου και φυλάσσονται, μέχρι και σήμερα. (map.imkarpenisiou.gr)

5.1δ. Ήθη και έθιμα

Σε διάφορες περιοχές της Ευρυτανίας δραστηριοποιούνται διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες., οι οποίες συμβάλλουν στην ανάδειξη των ηθών και των εθίμων της περιοχής. Μία από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, που πραγματοποιούνται στην Ευρυτανία είναι οι «Γιορτές του Δάσους», κατά τις οποίες από τα μέσα του Ιουλίου, έως και τα τέλη του Αυγούστου, στην περιοχή του Καρπενησίου και στα χωριά, τα οποία βρίσκονται γύρω από την Πρωτεύουσα πραγματοποιούνται διάφορες εκδηλώσεις, όπως είναι η γιορτή του Μούρου, η γιορτή της πέστροφας κ.ά.. Επιπροσθέτως, κάθε χρόνο πραγματοποιούνται αγώνες σε ανώμαλο δρόμο, οι οποίοι ονομάζονται Μποτσάρεια. Ακόμη, από την Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας δε λείπουν τα πανηγύρια και τα γλέντια, στα οποία συμμετέχουν και οι κάτοικοι της περιοχής, αλλά και οι επισκέπτες από άλλες περιοχές της χώρας, αλλά και του εξωτερικού. (Παπανικολαΐδης, 2018)

5.1ε. Φυσικό περιβάλλον

ε1) Ανάγλυφο της περιοχής και Φυσικοί πόροι

Η Ευρυτανία θεωρείται ως μία Περιφερειακή Ενότητα με αρκετούς φυσικούς πόρους. Η πλειοψηφία των περιοχών, που διαθέτει είναι παρθένες και δεν έχουν επηρεαστεί από την ατμοσφαιρική ρύπανση, που υφίσταται. Συγκεκριμένα, στην Ευρυτανία εντοπίζονται αρκετά βουνά, ποτάμια, σπηλιές, φαράγγια και μία λίμνη (wondergreece.gr). Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η Περιφερειακή Ενότητα

Ευρυτανίας κηρύχθηκε ανάμεσα στις πέντε πιο καθαρές περιοχές περιβαλλοντικά, σε όλο τον κόσμο, από την UNESCO, κατά το έτος 1991. (Καμαρέτσου, 2021)

Η Ευρυτανία βρίσκεται μεταξύ των βουνών Χελιδόνα, Καλιακούδα και Βελούχι, τα οποία δημιουργούν τη μορφολογία της περιοχής, η οποία είναι ιδιαίτερη και συμβάλλει στην προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 5.1) φαίνονται τα βουνά του νομού Ευρυτανίας, τα οποία είναι έξι στο σύνολο τους και παρουσιάζεται και το υψόμετρό τους, σε φθίνουσα σειρά, κατά υψόμετρο.

Πίνακας 5.1: Υψόμετρο βουνών Π.Ε. Ευρυτανίας

Βουνά	Υψόμετρο (μέτρα)
1) Τυμφρηστός / Βελούχι	2.318
2) Άγραφα	2.154
3) Καλιακούδα	2.105
4) Χελιδόνα	1.975
5) Παναιτωλικό	1.927
6) Γραμμένη Οξυά	1.925

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία, με βάση την πηγή Καμαρέτσου, 2021

Επίσης, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως την Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας διασχίζουν ποτάμια, τα οποία περνούν και από διάφορους άλλους νομούς. Ένας από τους ποταμούς, που διασχίζει την περιοχή της Ευρυτανίας είναι ο Αχελώος ποταμός, ο οποίος έχει έκταση 220 χιλιόμετρα και η αφετηρία του είναι η Πίνδος. Επιπλέον, ο παραπόταμος του Αχελώου είναι ο ποταμός Αγραφιώτης, ο οποίος ξεκινάει και αυτός από την Πίνδο. Άλλος ένας ποταμός, που διασχίζει την Ευρυτανία είναι ο Ταυρωπός, ο οποίος ξεκινάει από την Καρδίτσα και η έκτασή του ανέρχεται στα 78 χιλιόμετρα. Επιπροσθέτως, ένας «ντόπιος» ποταμός είναι ο Καρπενησιώτης, ο οποίος ξεκινά από το όρος Τυμφρηστό και το μήκος του είναι 15 χιλιόμετρα. Ο ποταμός Καρπενησιώτης

ενώνεται με τον ποταμό Κρικελοπόταμο και μαζί σχηματίζουν τον ποταμό Τρικεριώτη. (wondergreece.gr)

Στην παρακάτω εικόνα (Εικόνα 5.2) αναπαρίσταται ο «ντόπιος» ποταμός της Ευρυτανίας, ο οποίος βρίσκεται μέσα στα έλατα και στα πλατάνια, κάτι που αποδεικνύει το φυσικό κάλλος της περιοχής και την ύπαρξη των παρθένων τόπων.

Εικόνα 5.2: Ποταμός Καρπενησιώτης

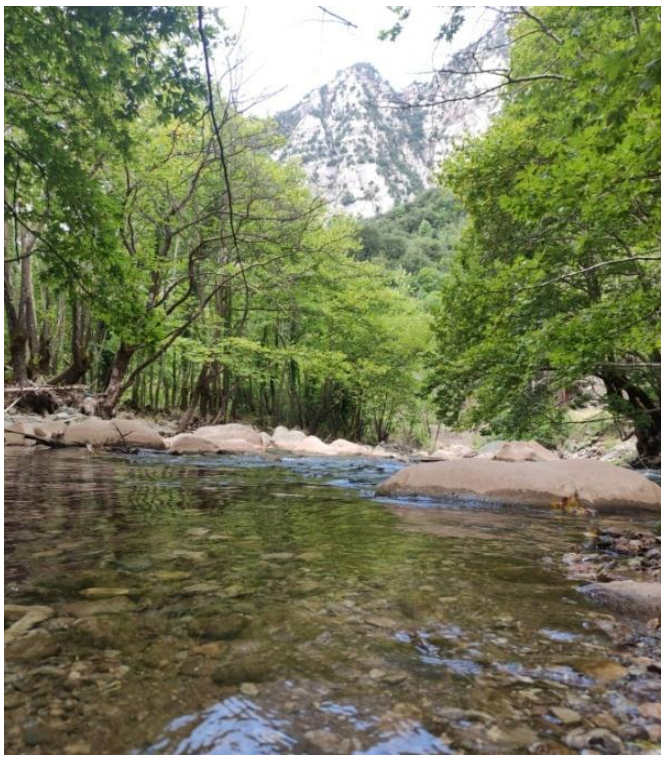

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Επιπλέον, το φυσικό κάλλος της περιοχής διακρίνεται και από την ύπαρξη τριών σπηλιών. Η Σπηλιά Κατσαντώνη, η οποία βρίσκεται στα Άγραφα και πήρε το όνομά της από τον ήρωα Κατσαντώνη, ο οποίος κυνηγήθηκε από τους Τούρκους. Το Σπήλαιο Μεσοκώμης, το οποίο βρίσκεται στην περιοχή Μεσοκώμη και διαθέτει σταλακτίτες και σταλαγμίτες. Επίσης, η Μαύρη Σπηλιά, η οποία βρίσκεται στην περιοχή του Προυσό και λειτούργησε ως καταφύγιο των κυνηγημένων από τους Τούρκους. (wondergreece.gr)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως για τη συγκράτηση των υδάτων των ποταμών της περιοχής, το 1965 κατασκευάστηκε το φράγμα των Κρεμαστών, το οποίο οδήγησε στη δημιουργία της τεχνητής λίμνης των Κρεμαστών (Εικόνα 5.3). (Καμαρέτσου, 2021)

Εικόνα 5.3: Τεχνητή Λίμνη των Κρεμαστών

Πηγή: http://www.wondergreece.gr

Επιπροσθέτως, το πλούσιο φυσικό κάλλος του νομού παρατηρείται και από τα φαράγγια, που βρίσκονται σε διάφορες περιοχές της Ευρυτανίας. Το πιο γνωστό φαράγγι είναι το ονομαζόμενο «Πάντα Βρέχει» (Εικόνα 5.4), όπου υπάρχει πάντα μία μόνιμη βροχή και στο οποίο πραγματοποιούνται διάφορες δραστηριότητες και κυρίως αθλητικές.

Εικόνα 5.4: Το Πάντα Βρέχει

Πηγή: http://www.wondergreece.gr

ε2) Κλίμα

Όσον αφορά στο κλίμα της περιοχής, είναι ηπειρωτικό μεσογειακό ορεινό κλίμα. Τους μήνες του χειμώνα η θερμοκρασία είναι πολύ χαμηλή και το χιόνι σε κάποια σημεία του νομού διατηρείται για πολλούς μήνες και κάποιες φορές, έως και τους εαρινούς μήνες. Επίσης, στην περιοχή υπάρχουν έντονες βροχοπτώσεις, οι οποίες συμβάλλουν στην ύπαρξη πυκνών δασών, αλλά και στη δημιουργία των ποταμών Αχελώου, Τρικεριώτη και άλλων ποταμών της περιοχής. (Καμαρέτσου, 2021)

ε3) Χλωρίδα - Πανίδα

Η ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας φαίνεται πως παρουσιάζει διάφορες ζώνες βλάστησης. Η μία από αυτές τις ζώνες είναι η Μεσομεσογειακή διάπλαση, στην οποία αναπτύσσονται διάφορα είδη πλατύφυλλων, όπως είναι για παράδειγμα το Πουρνάρι, το Χρυσόξυλο, η Κληματίδα κ.ά.. Η δεύτερη ζώνη είναι η Υπομεσογειακή διάπλαση, στην οποία υπάρχουν διάφορα είδη δασών, όπως είναι για παράδειγμα η Φλαμουριά, ο Γαύρος κ.ά.. Η τρίτη ζώνη είναι οι διαπλάσεις Θερμοφίλων, στις οποίες αναπτύσσονται φυλλοβόλα δάση, όπως είναι οι Δρύες και η Καστανιά. Η τέταρτη ζώνη είναι η Ορομεσογειακή διάπλαση, στην οποία εντοπίζονται η Οξυά και η Υβριδογενή Ελάτη. Τέλος, άλλη μία ζώνη είναι αυτή, της Ανωδασικής βλάστησης, στην οποία αναπτύσσονται ημίθαμνοι, οι οποίοι είναι ακανθώδεις. (Γκορόγιας, 2022)

Εκτός από την πλούσια χλωρίδα της ευρύτερης περιοχής της Ευρυτανίας υπάρχει και πλούσια πανίδα και εντοπίζονται διάφορα είδη ζώων. Συγκεκριμένα, υπάρχουν διάφορα θηλαστικά ζώα, όπως είναι η καφέ αρκούδα, το πετροκούναβο, το δενδροκούναβο κ.ά.. Επίσης, υπάρχουν διάφορα ζώα, τα οποία ανήκουν στην ορνιθοπανίδα, όπως είναι για παράδειγμα η ορεινή πέρδικα, η κίσσα, ο φιδαετός κ.ά., αλλά και στην ιχθυοπανίδα, όπως είναι το στρωσίδι, ο κυπρίνος και η ιονική πέστροφα. (Γκορόγιας, 2022)

ε4) Προστατευόμενες περιοχές

Στον παρακάτω χάρτη (Χάρτης 5.3) παρουσιάζονται οι προστατευόμενες περιοχές, περιοχές Natura 2000 της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, οι οποίες συγκεκριμένα είναι πέντε στο σύνολό τους και είναι οι εξής:

1. Ένα τμήμα της Κοιλάδας του Αχελώου,
2. Τα Άγραφα,

3. Τα όρη των Αγράφων,
4. Η περιοχή της λίμνης Ταυρωπού,
5. Το όρος Τυμφρηστός

Χάρτης 5.3: Περιοχές Natura 2000

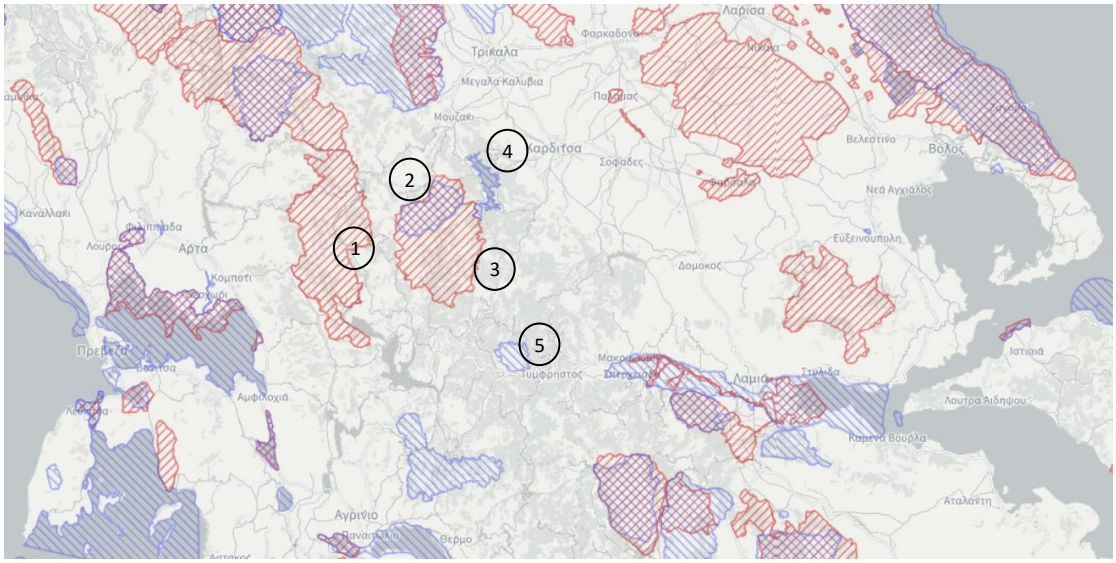

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την Ιστοσελίδα https://natura2000.eea.europa.eu/

Στον παρακάτω χάρτη (Χάρτης 5.4) παρουσιάζονται τα καταφύγια της άγριας ζωής, τα οποία εντοπίζονται στην Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας, τα οποία φαίνεται πως είναι αρκετά. Ένα παράδειγμα καταφυγίου άγριας ζωής στην περιοχή και συγκεκριμένα στο δήμο των Αγράφων είναι το Τσούκα Σάκκα - Ασπρόρεμα.

Χάρτης 5.4: Καταφύγια Άγριας Ζωής

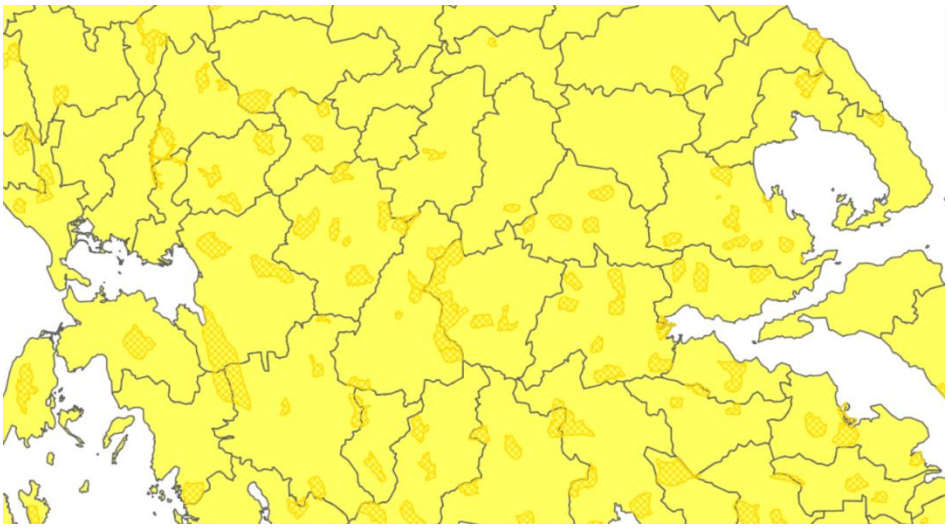

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την Ιστοσελίδα http://geodata.gov.gr/

5.1στ. Τοπίο

Σύμφωνα με το Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο της Στερεάς Ελλάδας, στο οποίο εντάσσεται η Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας παρατηρείται πως στην ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας υπάρχει ένα τοπίο, το οποίο διαθέτει εθνική εμβέλεια. Αυτό, το τοπίο είναι το εξής: «Νότια Πίνδος - Άγραφα - Λίμνη των Κρεμαστών». Επίσης, στην περιοχή δεν εντοπίζεται κάποιο τοπίο διεθνούς αξίας, ενώ εντοπίζεται μόνο ένα τοπίο περιφερειακής αξίας, το οποίο είναι η Κοιλάδα του Καρπενησιώτη.

Πίνακας 5.2: Τοπία Ευρυτανίας

Τοπία	Διεθνούς Αξίας	Εθνικής Αξίας	Περιφερειακής Αξίας	Υποβαθμισμένο Τοπίο
	-	Νότια Πίνδος - Άγραφα - Λίμνη των Κρεμαστών	Κοιλάδα του Καρπενησιώτη	-
Σύνολο	0	1	1	0

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση το ΠΧΠ Στερεάς Ελλάδας

5.1ζ. Δημογραφικά στοιχεία

Ο πληθυσμός της Ευρυτανίας, τα τελευταία χρόνια φαίνεται πως έχει πτωτική τάση, καθώς από 20.600 περίπου κατοίκους το έτος 2010, το έτος 2019 έφτασε να διαμένουν στην περιοχή 18.800, περίπου, κάτοικοι. Επίσης, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο νομός ανήκει στις περιοχές, οι οποίες διαθέτουν πληθυσμό, που χαρακτηρίζεται ως γηραιότερος, καθώς ο μέσος όρος ηλικίας των ατόμων είναι τα 53,3 έτη. (Λεωνή, 2021)

Επίσης, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή (έτος 2011) παρατηρείται πως το σύνολο του μόνιμου πληθυσμού της Ευρυτανίας αποτελεί το 3,67 % του συνολικού μόνιμου πληθυσμού της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακα 5.3). Επιπροσθέτως, για το έτος 2011 φαίνεται πως ο μόνιμος πληθυσμός της Ευρυτανίας έχει περίπου ίσο αριθμό αντρών και γυναικών (Πίνακας 5.4), με λίγο μεγαλύτερο αριθμό, αυτό, των αντρών.

Πίνακας 5.3: Μόνιμος πληθυσμός Ευρυτανίας (2011)

Τόπος μόνιμής διαμονής	Σύνολο μόνιμου πληθυσμού
Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας	547.390
Π.Ε. Ευρυτανίας	20.081
	3,67 %

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την ΕΛΣΤΑΤ

Πίνακας 5.4: Φύλο μόνιμου πληθυσμού Ευρυτανίας (2011)

Τόπος μόνιμης διαμονής	Άρρενες	Θήλεις	Σύνολο
Π.Ε. Ευρυτανίας	10.191	9.890	20.081

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την ΕΛΣΤΑΤ

Όσον αφορά στο κάθε δήμο της Περιφέρειας Ευρυτανίας φαίνεται πως το μεγαλύτερο ποσοστό μόνιμου πληθυσμού (65,2 %) κατέχει ο δήμος του Καρπενησίου και συγκεκριμένα διαθέτει πάνω από το μισό του συνολικού πληθυσμού της Περιφερειακής Ενότητας.

Πίνακας 5.5: Μόνιμος πληθυσμός των δήμων της Ευρυτανίας

Τόπος μόνιμης διαμονής	Σύνολο μόνιμου πληθυσμού	Ποσοστό
Π.Ε. Ευρυτανίας	**20.081**	
Δήμος Καρπενησίου	13.105	65,2 %
Δήμος Αγράφων	6.976	34,8 %

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την ΕΛΣΤΑΤ

5.1η. Απασχόληση στους τομείς παραγωγής

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 5.6) φαίνεται ο αριθμός του συνολικού αριθμού των απασχολούμενων, αλλά και των απασχολούμενων ανά τομέα παραγωγής, αλλά επίσης και ο αριθμός των ανέργων της Ευρυτανίας, συνολικά και των δήμων της.

Πίνακας 5.6: Απασχολούμενοι και Άνεργοι (2011)

Περιοχή	Απασχολούμε-νοι	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας	Άνεργοι
Π.Ε. Ευρυτανίας	**5.111**	**1.081**	**904**	**3.126**	**1.590**
Δήμος Καρπενησίου	3.715	467	661	2.587	1.045
Δήμος Αγράφων	1.396	614	243	539	545

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία με βάση την ΕΛΣΤΑΤ

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, παρατηρείται πως στην περιοχή της Ευρυτανίας, τα άτομα ασχολούνται κυρίως με τον τριτογενή τομέα, ωστόσο ανά Δήμο παρατηρείται πως υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις. Αναλυτικότερα, στο δήμο Καρπενησίου φαίνεται πως τα άτομα ασχολούνται κυρίως με τον τριτογενή τομέα, καθώς αποτελεί έναν τουριστικό προορισμό. Ενώ, στο δήμο Αγράφων φαίνεται πως τα άτομα ασχολούνται κυρίως με τον πρωτογενή τομέα και στη συνέχεια με τον τριτογενή τομέα. Όσον αφορά στους ανέργους της Περιφερειακής Ενότητας παρατηρείται το γεγονός πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων (65,7 %) κατοικεί στο δήμο Καρπενησίου.

Σχετικά με την επαγγελματική ενασχόληση των κατοίκων της Περιφερειακής Ενότητας, ένα μεγάλο ποσοστό ασχολείται με την κτηνοτροφία, εδώ και πάρα πολλά χρόνια, καθώς αυτή, η ασχολία ευνοείται από τη γεωμορφολογία του νομού. Έπειτα, η δεύτερη σε σειρά ασχολία των κατοίκων είναι η γεωργία, η οποία όμως δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παντού, λόγω της ιδιομορφίας του εδάφους, αλλά σε συγκεκριμένες μόνο περιοχές, οι οποίες όμως είναι περιορισμένες. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως ελάχιστα άτομα και μόλις το 5 % του συνολικού αριθμού των ατόμων ασχολείται με τα τουριστικά επαγγέλματα. (Γκιόλας, 1999)

Επίσης, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρυτανία θεωρείται ως η πιο φτωχή Περιφερειακή Ενότητα σε επίπεδο ΑΕΠ, τόσο σε σχέση με τις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες της Ελλάδας, όσο σε σχέση και με την Ευρώπη (agrinionews.gr). Η οικονομική κατάσταση της Περιφερειακής Ενότητας παρατηρείται πως δεν είναι καλή, καθώς δεν υφίσταται ανάπτυξη. Αυτό συμβαίνει λόγω του γεγονότος πως δεν υπάρχουν ούτε βιομηχανικές μονάδες, αλλά ούτε και αγροτικές μονάδες, οι οποίες συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, αλλά παρά μόνο μικρομεσαίες επιχειρήσεις, γεγονός, που οδηγεί στη μετανάστευση των κατοίκων και κυρίως, των νέων ατόμων στα γύρω ανεπτυγμένα αστικά κέντρα. Το φαινόμενο, αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση των κατοίκων του νομού. (Παπανικολαΐδης, 2018)

Παρόλο το φυσικό και το θρησκευτικό πλούτο της περιοχής, τα στατιστικά στοιχεία αναφέρουν πως η τουριστική εισροή είναι περιορισμένη και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός της μειωμένης πληρότητας των κλινών στις τουριστικές υποδομές της περιοχής, όπως ισχύει για παράδειγμα για τα ξενοδοχεία. (Λεωνή, 2021)

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 5.7) παρουσιάζεται το ποσοστό της πληρότητας των κλινών στα ξενοδοχεία της Ευρυτανίας, αλλά και συγκεκριμένα στο δήμο Καρπενησίου και στο δήμο Αγράφων, για το έτος 2019. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, η πληρότητα των κλινών των ξενοδοχειακών μονάδων κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά ποσοστά και συγκεκριμένα παρατηρείται περίπου 5 % πληρότητα για την περιοχή του δήμου των Αγράφων. Ωστόσο, ο δήμος Καρπενησίου κατέχει μεγαλύτερο ποσοστό από αυτό, που ισχύει συνολικά στην Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας, λόγω της ανάπτυξης του χειμερινού τουρισμού στην περιοχή και συγκεκριμένα στο χιονοδρομικό κέντρο, το οποίο βρίσκεται στο Βελούχι.

Πίνακας 5.7: Ποσοστό πληρότητας κλινών των ξενοδοχειακών μονάδων (2019)

Περιοχή	Ποσοστό πληρότητας κλινών
Π.Ε. Ευρυτανίας	**16,7 %**
Δήμος Καρπενησίου	17,1 %
Δήμος Αγράφων	5,5 %

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία, με βάση την πηγή ΕΛΣΤΑΤ

5.1θ. Μεταφορικά δίκτυα

Η ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας επικοινωνεί με τις γύρω περιοχές, αποκλειστικά, μέσω του οδικού δικτύου. Ως πρωτεύον οδικό δίκτυο της περιοχής ορίζεται ο άξονας, που διέρχεται από την περιοχή της Λαμίας, του Καρπενησίου και του Αγρινίου, ο οποίος ενώνει την περιοχή μελέτης με την ανατολική και τη δυτική Ελλάδα. Επίσης, ως άξονας, που ανήκει στο πρωτεύον οδικό δίκτυο θεωρείται αυτός, που διέρχεται από την περιοχή του Καρπενησίου, του Φουρνά και της Καρδίτσας και ο οποίος ενώνει την περιοχή μελέτης με την περιοχή της Θεσσαλίας. Άλλος, ένας άξονας πρωτεύοντος δικτύου είναι αυτός, που διέρχεται από το Καρπενήσι, έπειτα από τη Δομνίτσα και καταλήγει στην περιοχή της Ναυπάκτου. Όσον αφορά στο δευτερεύον οδικό δίκτυο, παρατηρείται πως υπάρχουν αρκετά προβλήματα, γεγονός, που οφείλεται στα μορφολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής, οπότε κατ' επέκταση και οι ίδιες οι περιοχές μετατρέπονται σε προβληματικές. (Μαριφόγλου, 2022)

Σχετικά με τις μεταφορικές υποδομές, τα τελευταία χρόνια φαίνεται πως έχουν πραγματοποιηθεί διάφορες ενέργειες για την ανάπλαση του οδικού δικτύου, με τη βοήθεια από τα προγράμματα του ΕΣΠΑ, με στόχο την καλύτερη διασύνδεση της Περιφερειακής Ενότητας της Ευρυτανίας με τις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας, αλλά και την καλύτερη διασύνδεση μεταξύ των περιοχών του νομού. Όλες αυτές οι ενέργειες, θα συμβάλλουν στην ευκολότερη μετακίνηση των κατοίκων του νομού, αλλά και στην ευκολότερη πρόσβαση των επισκεπτών σε αυτή. Κατ' επέκταση θα υλοποιηθεί η βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως σε τοπικό επίπεδο έχει υλοποιηθεί ένα πρόγραμμα για την προστασία των οχημάτων από τις κατολισθήσεις, που συμβαίνουν στην έκταση του δρόμου, μεταξύ της περιοχής του Καρπενησίου και του Προυσού, ειδικά κατά την περίοδο του χειμώνα. (Παπανικολαΐδης, 2018)

5.1ι. Υποδομές

Οι κοινωνικές υποδομές, που διαθέτει η περιοχή της Ευρυτανίας χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς. Αναλυτικότερα, στην ευρύτερη περιοχή υπάρχει μόνο μία κεντρική μονάδα υγείας και συγκεκριμένα, το Γενικό Νοσοκομείο Καρπενησίου, ενώ στις υπόλοιπες περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας εντοπίζονται αγροτικά ιατρεία. Ύστερα από την οικονομική κρίση δημιουργήθηκαν κάποιες κοινωνικές υποδομές, με μία από αυτές να είναι ένας λαχανόκηπος, αλλά και ένα κοινωνικό παντοπωλείο, τα οποία συμβάλλουν στην ενίσχυση των αδύναμων οικονομικά οικογενειών, προσφέροντας αγαθά, τα οποία είναι απαραίτητα. (Παπανικολαΐδης, 2018)

Επιπροσθέτως, υπάρχουν τουριστικές υποδομές σε διάφορες περιοχές της Ευρυτανίας και κυρίως στο Καρπενήσι, το οποίο θεωρείται ένας σημαντικός προορισμός για την υλοποίηση ενός ταξιδιού. Συγκεκριμένα, οι τουριστικές υποδομές, που εντοπίζονται είναι οι ξενώνες, τα ενοικιαζόμενα δωμάτια - AirBnB και τα ξενοδοχεία, τα οποία δεν αλλοιώνουν το χαρακτήρα της περιοχής. Επίσης, άλλη μια σημαντική υποδομή, για την περιοχή, είναι το Κέντρο Περιβαλλοντικής Μελέτης, το οποίο έχει ως στόχο του να έρθουν οι πολίτες σε επαφή με τη φύση, αλλά και να ευαισθητοποιηθούν σε οικολογικό επίπεδο. (Παπανικολαΐδης, 2018)

Επίσης, εκτός από το χώρο διαμονής (π.χ. τα ξενοδοχεία) των επισκεπτών υπάρχουν και άλλες τουριστικές υποδομές. Μία από αυτές τις υποδομές είναι το

χιονοδρομικό κέντρο της περιοχής του Καρπενησίου, το οποίο είναι πλήρως εξοπλισμένο και στο οποίο πραγματοποιούνται διάφορες δραστηριότητες και κυρίως αθλητικές. (Καμαρέτσου, 2021)

5.1κ. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Όσον αφορά στον τουρισμό, που υλοποιείται κατά κύριο λόγο στην ευρύτερη περιοχή, διακρίνεται σε δύο κατηγορίες, οι οποίες είναι ο φυσικός και ο θρησκευτικός τουρισμός. Ο φυσικός τουρισμός πραγματοποιείται λόγω του φυσικού κάλλους της περιοχής, με τα αμέτρητα έλατα, τα δάση και τους ποταμούς, που διαθέτει. Ενώ, ο θρησκευτικός τουρισμός έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιείται όλους τους μήνες του χρόνου, λόγω των θρησκευτικών στοιχείων της περιοχής και κυρίως λόγω της Μονής Προυσιώτισσας, η οποία βρίσκεται στα πλαίσια της περιοχής του Προυσού. (Λεωνή, 2021)

Στην περιοχή της Ευρυτανίας αναπτύσσονται διάφορα είδη τουρισμού, όπως είναι για παράδειγμα ο θρησκευτικός τουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός κ.ά.. Αναλυτικότερα, οι αρκετοί ορεινοί όγκοι, που υπάρχουν στην περιοχή συμβάλλουν στην ανάπτυξη και στην ενίσχυση διάφορων δραστηριοτήτων και συγκεκριμένα των αθλητικών δραστηριοτήτων, οι οποίες πραγματοποιούνται κατά τους χειμερινούς μήνες, όπως είναι για παράδειγμα το snowboard, το σκι κ.ά.. Επιπλέον, η ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας διαθέτει αρκετά δάση και ποταμούς, στα οποία δύναται η δυνατότητα πραγματοποίησης αρκετών δραστηριοτήτων, οι οποίες κυρίως πραγματοποιούνται τους καλοκαιρινούς και τους εαρινούς μήνες, όπως είναι για παράδειγμα η πεζοπορία, το rafting, το kayak, η αναρρίχηση, το mountain bike κ.ά.. (Μαριφόγλου, 2022)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η κύρια μορφή τουρισμού, που μπορεί να αναπτυχθεί στην περιοχή της Ευρυτανίας είναι ο αγροτουρισμός. Συγκεκριμένα, τα άτομα, που επισκέπτονται κάποια περιοχή της Ευρυτανίας έχουν τη δυνατότητα να διαμείνουν σε παραδοσιακούς χώρους και να δοκιμάσουν τα παραδοσιακά προϊόντα και τα εδέσματα της περιοχής. Στην περιοχή δραστηριοποιούνται διάφοροι συνεταιρισμοί, από τις γυναίκες, που κατοικούν στην περιοχή και παράγουν τα τοπικά προϊόντα, όπως είναι για παράδειγμα οι χυλοπίτες κ.ά.. Άλλο ένα είδος τουρισμού, που μπορεί να υλοποιηθεί στην ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανία είναι ο

συνεδριακός τουρισμός, καθώς στην Περιφερειακή Ενότητα και συγκεκριμένα, κοντά στο Καρπενήσι υπάρχει ένα συνεδριακό κέντρο, στο οποίο πραγματοποιούνται διάφορες δραστηριότητες, όπως είναι για παράδειγμα οι θεατρικές παραστάσεις, που πραγματοποιούνται εντός του χώρου. (Μαριφόγλου, 2022)

Επιπροσθέτως, υφίσταται ο θρησκευτικός τουρισμός, καθώς στην περιοχή εντοπίζονται πολλά θρησκευτικά στοιχεία, όπως είναι οι εκκλησίες και τα μοναστήρια, με κυριότερη μονή, αυτής του Προυσού, αλλά και ο αθλητικός τουρισμός, καθώς στην Ευρυτανία υπάρχουν γήπεδα ποδοσφαίρου, αλλά και αθλητικά κέντρα, πλήρως εξοπλισμένα. Επιπλέον, άλλο ένα είδος τουρισμού, που έχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί σε μεγάλο βαθμό στην Ευρυτανία είναι ο οικοτουρισμός, καθώς η περιοχή, όπως και προαναφέρθηκε, χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό φυσικών στοιχείων (π.χ. οι λίμνες, τα δάση κ.λπ.).

5.2 Η θρησκευτική κληρονομιά της Ευρυτανίας

Η Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας διαθέτει ένα μεγάλο θρησκευτικό πλούτο, με επίκεντρό του, τη Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας, η οποία συνδυάζει τη θρησκευτική με τη φυσική κληρονομιά (eaasfthiotidos.webnode). Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως σε αυτό, το νομό βρίσκονται αρκετές μονές, αλλά και εκκλησίες, γεγονός, που μπορεί να συμβάλλει στην ενίσχυση, αλλά και στην ανάπτυξη του τουρισμού.

Μερικές από τις εκκλησίες, που υπάρχουν στην Περιφερειακή Ενότητα είναι η Μητρόπολη του Καρπενησίου, η οποία είναι μία βυζαντινή εκκλησία, αλλά και το εκκλησάκι του Αγίου Δημητρίου, το οποίο βρίσκεται σε ένα λόφο εντός του Καρπενησίου. Επιπλέον, στα Βραγγιανά είναι χωροθετημένος ο ναός της Αγίας Παρασκευής, ο οποίος τον 15ο αιώνα αποτελούσε το Πανεπιστήμιο της περιοχής, ενώ στον Κλειτσό βρίσκεται ο ναός του Αγίου Νικολάου. Εκτός από αυτές τις εκκλησίες υπάρχουν και άλλες πολλές ακόμα, σε διάφορες περιοχές της Ευρυτανίας. (saloonpark.gr)

Ο νομός Ευρυτανίας αποτελεί έναν τόπο δυσπρόσιτο και απομονωμένο, αλλά παρόλα αυτά, φέρνει τον επισκέπτη πιο κοντά στην αγνότητα, στην παράδοση και στην εσωτερική αναζήτηση. Σε διάφορες περιοχές του νομού υπάρχουν μοναστήρια, τα οποία με το πέρασμα του καιρού εξελίχθηκαν σε σπουδαία κέντρα θρησκείας και πολιτισμού, διατήρησαν άσβεστη την ορθόδοξη πίστη και την εθνική συνείδηση και στήριξαν το λαό στους δύσκολους αιώνες του οθωμανικού ζυγού. (religiousgreece.gr)

Επίσης, η Περιφερειακή Ενότητα διαθέτει κάποια μοναστήρια, τα οποία πυρπολήθηκαν, λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν από ξένους κατακτητές, είτε στο παρελθόν, στα χρόνια της τουρκοκρατίας, είτε και στο πιο πρόσφατο παρελθόν. Τα περισσότερα μοναστήρια βρίσκονται σε απόκρημνες βουνοπλαγιές και σε δάση, μακριά από τα αστικά κέντρα, άλλα ερειπωμένα, άλλα αναστηλωμένα και άλλα ακμαία και με σημαντικότερη μονή, αυτής της Παναγίας Προυσιώτισσας, ή αλλιώς της κυράς της Ρούμελης, όπως ονομάζεται. (religiousgreece.gr)

Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μέχρι και στις μέρες μας συνεχίζουν να οικοδομούνται ναοί στην περιοχή της Ευρυτανίας. Συγκεκριμένα, στη Δομνίτσα, σε υψόμετρο 1.340 μέτρα, το περασμένο έτος, το έτος 2022 κτίστηκε ο ναός του Αγίου Παϊσίου του Αγιορείτου. (evrytanika.gr)

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 5.8) παρουσιάζονται όλα τα μοναστήρια, που είναι χωροθετημένα στην Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας, αλλά και η ακριβής τοποθεσία τους στο νομό.

Πίνακας 5.8: Τα Μοναστήρια της Π.Ε. Ευρυτανίας

Μοναστήρια	Τοποθεσία στο νομό
Η Μονή του Προσού	Προυσός
Η Μονή του Ιωάννου Προδρόμου	Παλαιοκατούνα
Η Μονή Στάνας	Μοναστηράκι Αγράφων
Η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου	Δομιανοί
Η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος	Βράχα
Η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Αγία Σωτήρα)	Ανατολική Φραγκίστα
Η Μονή της Παναγίας Τατάρνας	Άγραφα
Η Μονή της Γέννησης της Θεοτόκου	Ανατολική Φραγκίστα
Οι Μονές Βραγγιανών	Βραγγιανά
Η Μονή της Θεοτόκου	Τροβάτο
Η Μονή της Αγίας Τριάδας	Πετράλωνα (Σάικα)
Η Μονή Μεσαμπελιά	Γοργιανάδες
Η Μονή Κουμασίων	Κορυσχάδες
Η Μονή του Αγίου Νικολάου Μύρων	Πλάτανος (Κλειτσού)
Η Μονή της Παναγίας Πελεκητής	Άγραφα

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία, με βάση τις πηγές religiousgreece.gr και greecedestination.gr

Χάρτης 5.5: Η θέση των Μονών στην Ευρυτανία

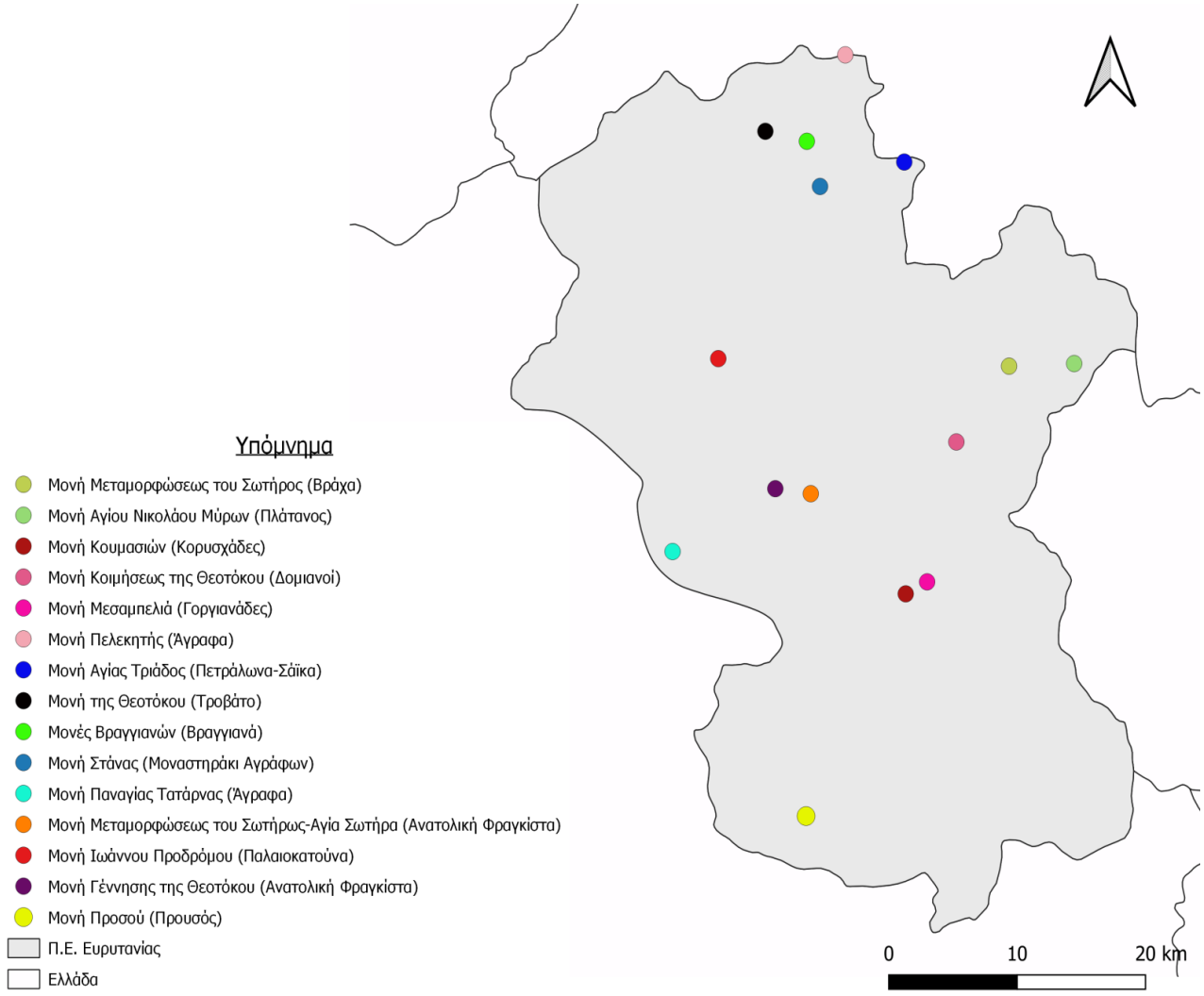

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Η Μονή του Προυσού:

Η Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας είναι το σημαντικότερο μοναστήρι της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, το οποίο προσελκύει μεγάλο αριθμό επισκεπτών, που ενδιαφέρεται για το θρησκευτικό τουρισμό, αλλά και επισκεπτών, που θέλουν να προσκυνήσουν την εικόνα της Παναγίας, η οποία είναι θαυματουργή, ή ακόμα και να εκτελέσουν ένα τάμα. Η μονή έχει αφιερωθεί στην Κοίμηση της Θεοτόκου, γιορτάζει στις 23 Αυγούστου και αποτελεί ένα ανδρικό μοναστήρι. Τα πρώτα χρόνια του 19ου αιώνα, η μονή αποτελούσε τη Σχολή Γραμμάτων της Ρούμελης. (religiousgreece.gr)

Εικόνα 5.5: Η Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας ή Παναγίας της Ρούμελης

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Σύμφωνα με την παράδοση, η ιστορία της Μονής του Προυσού φαίνεται να αρχίζει κατά την περίοδο από το έτος 824 μ.Χ., έως το έτος 829 μ.Χ., κατά την οποία διατάχθηκε από τον εικονομάχο, αυτοκράτορα Θεόφιλο να καούν όλες οι εικόνες, της περιοχής. Η εικόνα προσπάθησε να διασωθεί από έναν άρχοντα της περιοχής, ο οποίος πήρε την εικόνα μαζί του για να την απομακρύνει από την Προύσα και να τη μεταφέρει στην Ελλάδα. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού η εικόνα εξαφανίστηκε και βρέθηκε μερικά χρόνια αργότερα σε μία σπηλιά της περιοχής του Προυσού, από κάποιους βοσκούς. Ο άρχοντας όταν έμαθε που βρίσκεται η εικόνα

θέλησε να την πάρει πίσω προσπαθώντας αρκετές φορές, καθώς κάθε φορά, που προσπαθούσε να πάρει την εικόνα μαζί του, η εικόνα ερχόταν πίσω στην περιοχή του Προυσού, με κάποιον μυστηριώδη τρόπο. Ο άρχοντας και ο ακόλουθός του βλέποντας αυτό το θαύμα έγιναν μοναχοί και οργάνωσαν τη μοναστική κοινότητα της περιοχής. (Ξεπαπαδάκος)

Εικόνα 5.6: Η εικόνα της Παναγίας της Προύσας

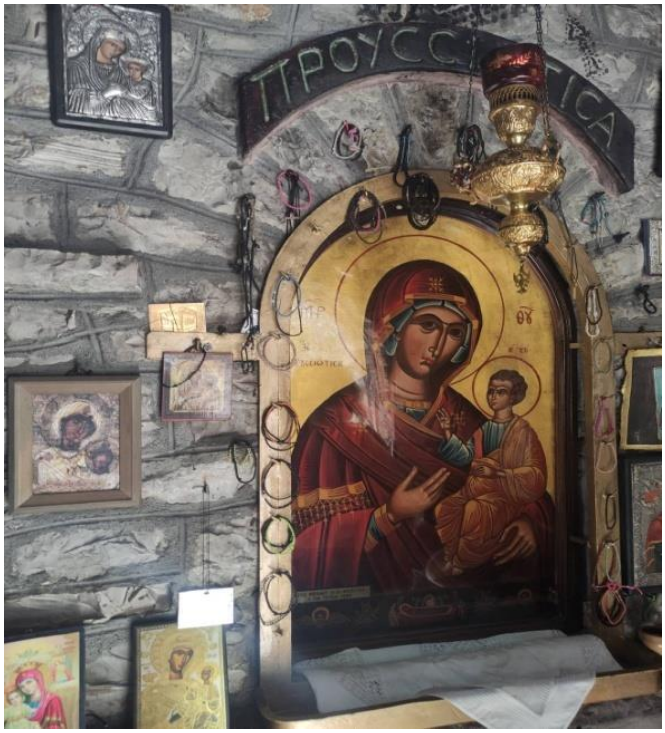

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η Μονή της Παναγιάς Προυσιώτισσας έχει τη δυνατότητα να φιλοξενεί επισκέπτες, που θέλουν να διαμείνουν σε κάποιο κελί του μοναστηριού και να αποκτήσουν μία βιωματική εμπειρία, η οποία σχετίζεται με τη ζωή των μοναχών. Επίσης, η μονή διαθέτει και τουριστικό χαρακτήρα, καθώς στην είσοδο προς τη μονή υπάρχει ένα μικρό κατάστημα, στο οποίο πωλούνται διάφορα θρησκευτικά αντικείμενα, όπως είναι για παράδειγμα οι εικόνες αγίων, τα κομποσκοίνια, οι σφραγίδες για πρόσφορα κ.ά..

Εικόνα 5.7: Τα κελιά της Μονής Προυσού

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Η Μονή του Ιωάννου Προδρόμου (Παλαιοκατούνα):

Για τη Μονή του Ιωάννου Προδρόμου δεν είναι γνωστός ο χρόνος κατασκευής της, αλλά η ιστορία της συνδέεται με την εύρεση της εικόνας του Αγίου από τα άτομα, που κατοικούσαν στο Κερασοχώρι. Η μονή είναι αφιερωμένη στον Ιωάννη τον Πρόδρομο και γιορτάζει στις 29 Αυγούστου. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μεγάλο μέρος της μονής ανοικοδομήθηκε κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, καθώς είχε καταστραφεί στη διάρκεια της επανάστασης. (religiousgreece.gr)

Εικόνα 5.8: Η Μονή του Ιωάννου Προδρόμου

Πηγή: https://imkarpenisiou.gr/

Η Μονή Στάνας:

Η Μονή Στάνας βρίσκεται μέσα σε μία σπηλιά ενός βράχου, η οποία είναι περιτριγυρισμένη από ψηλά δέντρα. Η μονή είναι αφιερωμένη στην Παναγία και γιορτάζει στις επτά και οκτώ Σεπτεμβρίου. Η ιστορία της ξεκινά στα μέσα του 12ου αιώνα, όπου σε μία σπηλιά βρέθηκε η εικόνα της Γέννησης της Παναγίας από ένα βοσκό και έτσι, σε αυτό το σημείο χτίστηκε η μονή. (agrafa.gr)

Σχετικά με το όνομα της μονής υπάρχουν δύο εκδοχές. Η πρώτη εκδοχή αναφέρει πως το όνομά της προέρχεται από το γεγονός πως την περίοδο της Τουρκοκρατίας υπήρχε πλήθος σταμνών, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι κτηνοτρόφοι της περιοχής. Ενώ, η δεύτερη εκδοχή αναφέρει πως το όνομά της προέρχεται από το χωριό Στανός, το οποίο βρίσκεται στην Αιτωλοακαρνανία. (agrafa.gr)

Εικόνα 5.9: Η Μονή Παναγίας Στάνας

Πηγή: https://agrafa.gr/iera-moni-panagias-stanas/

Η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου:

Η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου ιδρύθηκε γύρω στον 16ο αιώνα και η ιστορία της ξεκίνησε όταν βρέθηκε η εικόνα της Θεοτόκου σε ένα πουρνάρι. Η μονή γιορτάζει στις 15 Αυγούστου. Επιπροσθέτως, ονομάζεται και Μοναστήρι των Δομιανών, ή αλλιώς Μονή Δομιανιτίσσης, καθώς βρίσκεται στο χωριό Δομιανοί, το οποίο φημίζεται πως πήρε το όνομά του από τον πρώτο μοναχό του μοναστηριού, ο οποίος ονομαζόταν Δαμιανός. (imkarpenisiou.gr)

Την περίοδο της επανάστασης η μονή λειτούργησε ως καταφύγιο πολλών αγωνιστών, με ένα σημαντικό αγωνιστή να είναι ο Γεώργιος Καραϊσκάκης. Το συγκρότημα της μονής περιλαμβάνει κτίρια, στα οποία βρίσκονται τα κελιά των μοναχών, αλλά και ένα μεγάλο προαύλιο με πολλά ψηλά κυπαρίσσια. (religiousgreece.gr)

Εικόνα 5.10: Το Μοναστήρι των Δομιανών

Πηγή: https://www.imkarpenisiou.gr/map/ieri-moni-koimiseos-tis-theotokoy-domianoi

Η Μονή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος:

Η Μονή τη Μεταμορφώσεως του Σωτήρος είναι αφιερωμένη, όπως υποδηλώνει και η ονομασία της στη Μεταμόρφωση του Σωτήρα και δεν έχει προσδιοριστεί ακριβώς η ημερομηνία της ίδρυσής της, αλλά παρόλα αυτά έχει επιβεβαιωθεί η ύπαρξή της από τον 15ο αιώνα. Επίσης, τη μονή την ονομάζουν και Μονή Βράχας, από την περιοχή, στην οποία είναι χωροθετημένη. (religiousgreece.gr)

Την περίοδο της επανάστασης και αυτή η μονή, όπως και άλλες της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, λειτούργησε ως καταφύγιο πολλών αγωνιστών, όπως είναι για παράδειγμα ο Γεώργιος Καραϊσκάκης. Ύστερα από την απόφαση του Μητροπολίτη του Καρπενησίου, από το έτος 2017 και έπειτα η Μονή Βράχας αποτελεί μία γυναικεία μονή, στην οποία υπάρχουν μόνο δύο καλόγριες. Ωστόσο, γίνονται προσπάθειες για τη δημιουργία κελιών, έτσι ώστε στο μέλλον να μπορούν να διαμένουν περισσότερες μοναχές στο μοναστήρι. (visitkarpenissi.gr)

Εικόνα 5.11: Η Μονή της Μεταμορφώσεως Σωτήρος Βράχας

Πηγή: https://visitkarpenissi.gr/iera-moni-metamorfoseos-sotiros-vrachas/

Η Μονή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (Αγία Σωτήρα):

Στον οικισμό της ανατολικής Φραγκίστας βρίσκεται ένα μικρό εκκλησάκι, το οποίο είναι αφιερωμένο στο Σωτήρα και το οποίο είναι ότι έχει απομείνει από τη Μονή της Φραγκίστας. Η Μονή ιδρύθηκε γύρω στα μέσα του 16ου αιώνα και εκεί έμεινε ως δόκιμος μοναχός ο Κατσαντώνης, ο οποίος ήταν Αγραφιώτης αμαρτωλός. Τέλος, ο ναός ονομάζεται και Αγία Σωτήρα και γιορτάζει στις 6 Αυγούστου. (religiousgreece.gr)

Εικόνα 5.12: Η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος

Πηγή:
http://www.religiousgreece.gr/central-greece/-/asset_publisher/wogy5Y4x6Xn2/content/eurytan-1

Η Μονή της Παναγίας Τατάρνας:

Η Μονή Τατάρνας αποτελεί ένα αντρικό μοναστήρι, το οποίο βρίσκεται σε ένα βράχο στις ορεινές πλαγιές της Ευρυτανίας και είναι ένα μοναστήρι ταλαιπωρημένο από τις αλλεπάλληλες επιδρομές των Τούρκων. Στο ιερό της μονής διασώζονται αρκετά ιστορικά κειμήλια. (Βασιλείου, 1978)

Η μονή ιδρύθηκε κατά τη χρονική περίοδο ανάμεσα στον 12ο αιώνα και στον 13ο αιώνα. Όσον αφορά στην ονομασία του μοναστηριού, μέχρι τις μέρες μας δεν έχει βρεθεί η προέλευσή της, αλλά έχουν γίνει προσπάθειες για ανάλυση του ονόματός της. Επιπλέον, αναφορές έχουν γίνει στο γεγονός πως η ονομασία της μονής είναι στα σλαβικά και υποδηλώνει μία περιοχή, στην οποία συγκεντρώνεται πλήθος ανθρώπων ή μία περιοχή, η οποία διαθέτει πλούσια βλάστηση. (Βασιλείου, 1978)

Εικόνα 5.13: Το Μοναστήρι της Παναγίας Τατάρνας

Πηγή: ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΑΤΑΡΝΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ - Μοναστήρια της Ελλάδος (monastiria.gr)

Η Μονή της Γέννησης της Θεοτόκου:

Αυτή, η μονή αποτελεί ένα πρώην μοναστήρι, από το οποίο, στις μέρες μας έχει σωθεί μόνο το καθολικό και γύρω από αυτό υπάρχουν τα ερείπια από τα κελιά, στα οποία διέμεναν οι μοναχοί του μοναστηρίου. Η μονή χρονολογείται κατά τον 17ο αιώνα, ενώ τη σημερινή εποχή λειτουργεί ως κοιμητηριακός ναός της Ανατολικής Φραγκίστας.

Εικόνα 5.14: Η Μονή Γέννησης της Θεοτόκου

Πηγή: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-gennisis-tis-theotokoy-anatoliki-fragkista

Οι Μονές Βραγγιανών:

Στην περιοχή των Βραγγιανών υπάρχουν σε διάφορα σημεία μοναστήρια, τα οποία είναι ιστορικά και χρονολογούνται τη χρονική περίοδο από τον 16ο αιώνα έως και τον 17ο αιώνα. Το πιο σημαντικό από αυτά τα μοναστήρια είναι αυτό της Αγίας Παρασκευής, το οποίο βρίσκεται στη Γούβα (Αλεξάκης, 2001).

Όσον αφορά στη Μονή της Αγίας Παρασκευής, η μονή ιδρύθηκε στα τέλη του 16ου αιώνα και η μεγάλη Σχολή του Γένους κατά τον 17ο αιώνα, με τη Σχολή να έχει ιδρυθεί από τον Ευγένιο Γιαννούλη (Αλεξάκης, 2001). Σημαντικό είναι να αναφερθεί το γεγονός πως το χρονικό διάστημα από το έτος 1661 έως το έτος 1781, στη μονή λειτούργησαν οι σχολές των Ελληνικών Γραμμάτων και Ελληνικών Επιστημών, τα οποία αποτελούσαν το Ελληνομουσείο Αγράφων (thepressroom.gr). Στις μέρες μας από το σύνολο της μονής έχει παραμείνει ένας μικρός ναός, ο οποίος ήταν το καθολικό της μονής.

Εικόνα 5.15: Η Μονή της Αγίας Παρασκευής

Πηγή: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-agias-paraskeyis-ellinomoyseio-agrafon-vraggiana

Στην περιοχή του Άπω Μαχαλά είναι χωροθετημένος ο Ναός του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, ο οποίος χρονολογήθηκε στα τελευταία χρόνια του 16ου αιώνα και στις αρχές της λειτουργίας του αποτελούσε τμήμα ενός μοναστηριακού συγκροτήματος. Επίσης, στην περιοχή των Στανάδων βρίσκεται ο Ναός του Αγίου Δημητρίου, στο οποίο βρίσκονται οι πιο παλαιές τοιχογραφίες των Βραγγιανών. Αυτός ο ναός ιδρύθηκε στα μέσα του 16ου αιώνα και αποτελούσε, όπως και ο Ναός του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, τμήμα ενός μοναστηριακού συγκροτήματος. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οι Μονές των Βραγγιανών διαθέτουν μεγάλο αριθμό εικόνων και κυρίως εικόνες, που δημιουργήθηκαν τον 17ο αιώνα, ενώ σε κάποιους ναούς, όπως για παράδειγμα ο Ναός του Αγίου Γεωργίου φυλάσσονται λείψανα αρκετών Αγίων, όπως είναι τα λείψανα του Αγίου Χαραλάμπου.

Η Μονή της Θεοτόκου:

Η Μονή της Θεοτόκου στο Τροβάτο δημιουργήθηκε κατά το 16ο αιώνα από έναν ιερομόναχο, ο οποίος ήταν κάτοικος του Τροβάτο. Η προσφορά της μονής, από την αρχή της λειτουργίας της ήταν πολύτιμη, αλλά και πολύπλευρη. Εκτός από το θρησκευτικό της έργο, η μονή επιτέλεσε και κοινωνικό έργο, καθώς αποτέλεσε καταφύγιο για τους Έλληνες, οι οποίοι είχαν πληγεί από τους Τούρκους, αλλά αποτέλεσε και χώρο άντλησης δύναμης και ελπίδας για τους πιστούς. (Γεωργίου, 2008)

Εκτός από το θρησκευτικό και το κοινωνικό έργο της Μονής της Θεοτόκου, η μονή λειτούργησε και με άλλους τρόπους. Ένας, από αυτούς είναι πως αποτέλεσε για πολλά χρόνια το πιο σημαντικό πνευματικό κέντρο του Τροβάτου, αλλά και των γύρω περιοχών, όπως είναι για παράδειγμα για τα Άγραφα. Επίσης, στα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της, η μονή λειτουργούσε ως σχολείο, στο οποίο εκτός από τις θρησκευτικές γνώσεις, που αποκτούσαν οι μαθητές μάθαιναν επίσης, και την ελληνική γλώσσα. (Σαλαγιάννης, 2008)

Εικόνα 5.16: Το Μοναστήρι της Παναγίας Τροβάτου

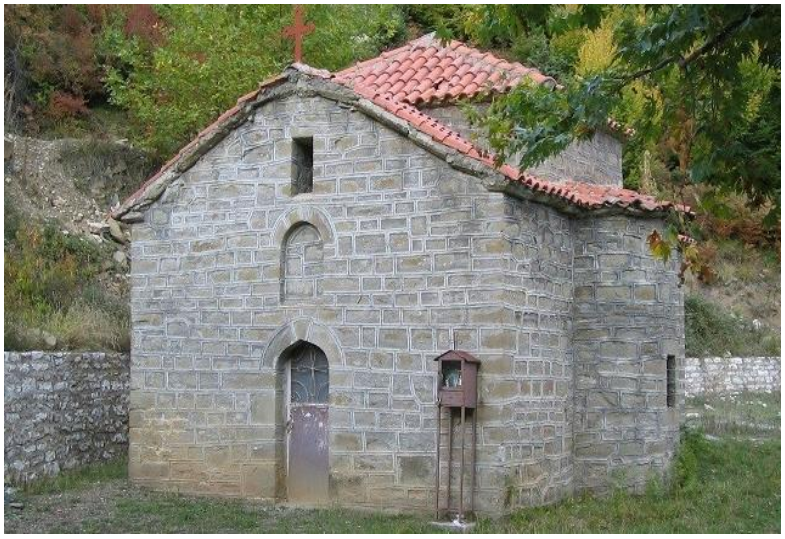

Πηγή: https://agrafa.gr/iera-moni-panagias-trovatou-1600/

Η Μονή της Αγίας Τριάδας:

Η μονή εντοπίζεται στην περιοχή Σάικα, η οποία βρίσκεται στα όρια της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας και της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας και γιορτάζει στις 26 Νοεμβρίου, αλλά και του Αγίου Πνεύματος. Σχετικά με τη χρονολογία δημιουργίας της δεν υπάρχει κάποια πληροφορία, ωστόσο με βάση κάποιες εικόνες, που υπάρχουν στη μονή εκτιμάται πως χρονολογείται στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Κατά την Τουρκοκρατία, στη μονή βρήκαν καταφύγιο πολλά άτομα, τα οποία ήταν υπόδουλοι, ενώ κατά τη γερμανική κατοχή λειτουργούσε ως νοσοκομείο, το οποίο περιέθαλπε τους ιταλούς αιχμαλώτους. (agrafa.gr)

Εικόνα 5.17: Η Μονή Αγίας Τριάδας Πετραλώνων (ΣΑΪΚΑΣ)

Πηγή: https://agrafa.gr/iera-moni-agias-triadas-petralonon-saikas/

Η Μονή Μεσαμπελιά:

Η μονή λέγεται πως είναι αφιερωμένη στη γέννηση της Θεοτόκου και πυρπολήθηκε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, μετά τη μάχη, η οποία διεξάχθηκε στην περιοχή του Βελουχίου (map.imkarpenisiou.gr). Το όνομά της «Μεσαμπελιά» οφείλεται στο γεγονός ότι η μονή βρίσκεται στη μέση του δρόμου των αμπελιών, ανάμεσα στην περιοχή Κλαψί και στην περιοχή του Καρπενησίου (Νέος Δίαυλος Α.Ε., 2003).

Εικόνα 5.18: Η Μονή Μεσαμπελιά

Πηγή: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-gennisis-tis-theotokoy-mesampelia-gorianadon

Η Μονή Κουμασίων:

Το μοναστήρι είναι αφιερωμένο στη Γέννηση της Θεοτόκου και ονομάζεται και «Καταφύγιο». Το μοναστήρι καταστράφηκε κατά τη διάρκεια της επανάστασης και έπειτα ξαναχτίστηκε. Ωστόσο, καταστράφηκε αργότερα από τους Γερμανούς. Έτσι, το 1950 στη θέση του χτίστηκε ένα εκκλησάκι, το οποίο υπάρχει έως και τις μέρες μας και εντάσσεται στην ιδιοκτησία του Μοναστηρίου του Προυσού. (map.imkarpenisiou.gr)

Εικόνα 5.19: Το Εκκλησάκι Κουμασίων

Πηγή: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-gennisis-tis-theotokoy-koymasia-katafygio-koryshades

Η Μονή του Αγίου Νικολάου Μύρων:

Η μονή σύμφωνα με τους κατοίκους του Κλειτσού είναι αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο, Επίσκοπο Μύρων Λυκίας της Μικράς Ασίας. Η λειτουργία του μοναστηριού ξεκίνησε τα πρώτα χρόνια του 17ου αιώνα, πριν ακόμα να εγκατασταθούν κάτοικοι στην περιοχή του Πλατάνου. Στο μοναστήρι φυλάσσονταν αρκετά εκκλησιαστικά είδη, τα οποία όμως είτε καταστράφηκαν, είτε κλάπηκαν από εχθρούς του Χριστιανισμού και από απίστους. (Παπουτσόπουλος, 2017)

Η Μονή της Παναγίας Πελεκητής:

Αποτελεί ένα από τα πιο ξεχωριστά μοναστήρια της περιοχής των Αγράφων, το οποίο καταστράφηκε δύο φορές, μία φορά κατά τη διάρκεια της επανάστασης και μία φορά από τους Γερμανούς. Την ονομασία της, το μοναστήρι την απέκτησε διότι είναι χτισμένο μέσα σε βράχο, στον οποίο επίσης, βρίσκονται και τα κελιά των μοναχών. Σύμφωνα με την παράδοση και την ιστορία της μονής, αναφέρεται πως η Παναγία υπέδειξε στους τεχνίτες, πως να χτίσουν τη μονή και πως να πελεκίσουν το βράχο με ξύλινα εργαλεία. (ikivotos.gr)

Εικόνα 5.20: Η Μονή Πελεκητής

Πηγή: https://happytraveller.gr/moni-pelekitis/

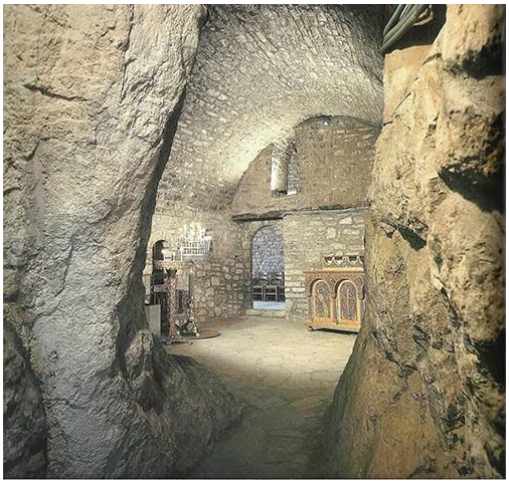

Πηγή: https://ikivotos.gr/post/1021/panagia-pelekhth-h-basilissa-twn-agrafwn

Εκτός από τους ιερούς ναούς, τις εκκλησίες και τις μονές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, στο νομό υπάρχουν και κάποια θρησκευτικά στοιχεία μέσα στη φύση. Αυτά, τα θρησκευτικά στοιχεία είναι τα «Πατήματα» και το «Πέρασμα της Θεοτόκου», τα οποία βρίσκονται στο δρόμο προς την περιοχή του χωριού Προυσού.

Όσον αφορά στα Πατήματα της Θεοτόκου, πάνω στο βράχο κοντά στο χωριό Προυσό υπάρχει ένα μονοπάτι με επτά αποτυπώματα, τα οποία μοιάζουν με ανθρώπινα πατήματα. Αυτά, τα πατήματα έχουν διαφορετικό χρώμα και βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία του βράχου. Σε αυτό, το μονοπάτι, σύμφωνα με την παράδοση, λέγεται πως περπάτησε η Παναγία πηγαίνοντας προς το χωριό Προυσό.

Εικόνα 5.21: Ένα από τα πάτηματα της Παναγίας

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Εκεί στο βράχο, όπου βρίσκεται το πιο κοντινό στο έδαφος πάτημα έχει δημιουργηθεί μία σκάλα, έτσι ώστε να έχουν πρόσβαση όλα τα άτομα να δουν από κοντά, να αγγίξουν, αλλά και να προσκυνήσουν ένα από τα πατήματα της Θεοτόκου. Σε αυτό το σημείο, πολλά άτομα αφήνουν διάφορα προσωπικά τους αντικείμενα, όπως είναι για παράδειγμα τα κομποσκοίνια τους, αλλά και τα τάματά τους.

Μπροστά από, αυτό, το βράχο και δίπλα από το πρώτο πάτημα της Παναγίας βρίσκεται ένα Εκκλησάκι, στο εσωτερικό του οποίου εντοπίζεται η εικόνα της Παναγίας της Προυσώτισσας, το οποίο και αυτό αποτελεί έναν ιερό χώρο, στον οποίο αρκετά άτομα αφήνουν τα προσωπικά τους αντικείμενα, όπως είναι για παράδειγμα τα κομποσκοίνια, αλλά και τάματα.

Εικόνα 5.22: Το εκκλησάκι των Πατημάτων

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Επιπροσθέτως, άλλο ένα στοιχείο, το οποίο υποδηλώνει τη συνύπαρξη μεταξύ του θρησκευτικού στοιχείου με το φυσικό στοιχείο είναι το πέρασμα της Παναγίας, το οποίο αποτελεί μία τρύπα σε ένα βράχο, η οποία κατά την ιστορία προκλήθηκε από την Παναγία, η οποία πέρασε μέσα από, αυτό, το βράχο.

Εικόνα 5.23: Το Πέρασμα της Θεοτόκου

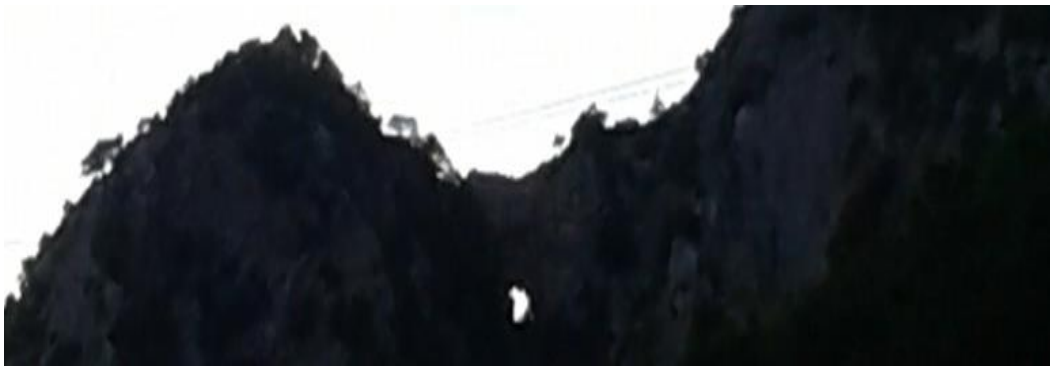

Πηγή: https://www.romfea.gr/afieromata/2614-ta-patimata-kai-i-kura-tis-roumelis

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Μεθοδολογία Έρευνας και Αποτελέσματα

6.1 Η μέθοδος της έρευνας και της συλλογής δεδομένων

Μία έρευνα μπορεί να υλοποιηθεί μέσω δύο μεθόδων. Οι μέθοδοι, αυτοί, είναι η ποσοτική μέθοδος και η ποιοτική μέθοδος. Όσον αφορά στη πρώτη, βασίζεται σε αριθμητικά στοιχεία και για την πραγματοποίησή της είναι σημαντικό να υπάρχει πλήθος ερωτηθέντων και η συλλογή όλων των απαραίτητων στοιχείων υλοποιείται κυρίως μέσα από τη συλλογή ερωτηματολογίων. Από την άλλη μεριά, όσον αφορά στη δεύτερη μέθοδο, χρειάζεται ένα μικρό δείγμα και πολλές πληροφορίες. Σε αυτή, την περίπτωση η συλλογή των απαραίτητων στοιχείων πραγματοποιείται μέσα από την υλοποίηση διάφορων συνεντεύξεων, αλλά και από την παρατήρηση. Οπότε, γίνεται κατανοητό πως για μία έρευνα με ποσοτικά στοιχεία, δηλαδή στοιχεία, που μπορούν να μετρηθούν χρησιμοποιείται η ποσοτική μέθοδος, ενώ για μία μελέτη περίπτωσης χρησιμοποιείται η ποιοτική μέθοδος. (Αγγελάκη, 2018)

Στην παρούσα εργασία για την καλύτερη αντίληψη της υπάρχουσας κατάστασης, αλλά και την υλοποίηση της έρευνας πεδίου στην ευρύτερη περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας χρησιμοποιήθηκαν και οι δύο μέθοδοι έρευνας, δηλαδή και η ποιοτική μέθοδος, αλλά και η ποσοτική μέθοδος. Αναλυτικότερα, από τη μία μεριά η ποιοτική μέθοδος απευθύνεται σε διάφορους φορείς της περιοχής, οι οποίοι αναφέρουν όλα όσα γνωρίζουν και σχετίζονται με τα θρησκευτικά στοιχεία της ευρύτερης περιοχής και από την άλλη μεριά η ποσοτική μέθοδος, κατά την οποία πραγματοποιήθηκε μία δημοσκόπηση αναφερόμενη σε επισκέπτες και σε άτομα, που γνωρίζουν την περιοχή. Αυτή, η δημοσκόπηση διεξάχθηκε μέσα από το διαμοιρασμό ερωτηματολογίων σε ένα συγκεκριμένο δείγμα, έχοντας ως στόχο τη συλλογή και την επεξεργασία των δεδομένων, τα οποία βασίζονται στις εκάστοτε απόψεις και στα εκάστοτε χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων.

1η Έρευνα: Ποιοτική Μέθοδος

6.2 Ερωτήσεις και Αποτελέσματα ποιοτικής μεθόδου

Η ποιοτική μέθοδος, η οποία αποτελείται από την πραγματοποίηση συνεντεύξεων εφαρμόστηκε για τη διεύρυνση κάποιων γνώσεων σχετικά με τις μονές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας. Αυτές, οι συνεντεύξεις απευθύνθηκαν σε συγκεκριμένους φορείς της ευρύτερης περιοχής και αποτελούνται από κάποιες ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Α'). Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και παρακάτω, οι φορείς, στους οποίους απευθύνθηκα ήταν αρχικά η Ιερά Μητρόπολη του Καρπενησίου και έπειτα, ο Σύλλογος Προυσού.

Όσον αφορά στη συνέντευξη, που πραγματοποιήθηκε στην Ιερά Μητρόπολη του Καρπενησίου, οι περισσότερες απαντήσεις αφορούσαν τη Μονή του Προυσού, η οποία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προσκυνήματα της ορθοδοξίας και την οποία επισκέπτονται κατά κύριο λόγο, οι επισκέπτες, σε σχέση με τις υπόλοιπες μονές της Ευρυτανίας. Αρχικά, η Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου ερωτήθηκε για τον τόπο καταγωγής των ατόμων, που επισκέπτονται τις μονές της περιοχής, αλλά και για την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν. Η απάντηση, που δόθηκε, είναι πως άνθρωποι κάθε ηλικίας επισκέπτονται τις μονές και αναλυτικότερα, από τη μία μεριά τις επισκέπτονται νεαρά άτομα για να συνδυάσουν την επίσκεψή τους με δραστηριότητες στη φύση και από την άλλη μεριά άτομα μεγάλης ηλικίας με καθαρά θρησκευτικό κίνητρο. Σχετικά με την καταγωγή των επισκεπτών είναι κάτοικοι της χώρας, αλλά και Έλληνες, οι οποίοι ζουν στο εξωτερικό, με μερικές ενδεικτικές χώρες καταγωγής να είναι η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία. Επίσης, οι αλλοεθνείς είναι ελάχιστοι.

Άλλη μία ερώτηση, που πραγματοποιήθηκε είναι αν οι υποδομές, που βρίσκονται κοντά σε θρησκευτικά στοιχεία - είτε οι μεταφορικές υποδομές, είτε οι υποδομές φιλοξενίας - είναι επαρκείς. Η απάντηση, που δόθηκε είναι πως οι υποδομές φιλοξενίας εντοπίζονται κυρίως στις μεγαλύτερες περιοχές της Ευρυτανίας και όχι κοντά στις μονές, όπως υφίστανται και στην περιοχή του Προυσού, στην οποία εκλείπουν. Επιπροσθέτως, αναφέρθηκε πως στη Μονή του Προυσού τους χειμερινούς μήνες είναι δύσκολη η φιλοξενία, όμως τον υπόλοιπο χρόνο φιλοξενούνται, καθημερινά, πολλοί επισκέπτες. Όσον αφορά στις μεταφορικές υποδομές είναι ικανοποιητικές, εκτός από κάποια πιο απόμακρα και ορεινά σημεία.

Επίσης, άλλη μία ερώτηση ήταν αν τα περιπατητικά μονοπάτια μπορούν να φέρουν τον επισκέπτη κοντά στα θρησκευτικά, στα φυσικά και στα πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής. Η απάντηση, που δόθηκε είναι πως υπάρχει ένα δίκτυο μονοπατιών, τα οποία μπορούν να περπατήσουν οι επισκέπτες και στη διαδρομή τους να έρθουν σε επαφή με διάφορα θρησκευτικά στοιχεία (εκκλησίες, μονές), με τη φύση, αλλά και με τον πολιτισμό. Ένα σημαντικό μονοπάτι, που τα συνδυάζει όλα, αυτά, τα χαρακτηριστικά είναι το «Μονή του Προυσού - Αλλαντοποιείο Στρεμμένου - Μαύρη Σπηλιά», στο οποίο τα άτομα έρχονται σε επαφή με τη θρησκεία, δηλαδή τη μονή, επίσης έρχονται σε επαφή με τον πολιτισμό, καθώς στο εσωτερικό της μονής υπάρχει ένα μουσείο, στο οποίο φυλάσσονται διάφορα αντικείμενα του Γεώργιου Καραϊσκάκη, αλλά και διάφορα είδη λαϊκής τέχνης και διάφορα λειτουργικά σκεύη και τέλος, έρχονται σε επαφή με τη φύση (π.χ. μαύρη σπηλιά κ.ά.) περπατώντας στο δάσος.

Η παραπάνω συνέντευξη με ώθησε εκτός από την Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου να πραγματοποιήσω τις ίδιες ερωτήσεις και στο Σύλλογο Προυσού, καθώς η Μονή της Παναγίας της Ρούμελης βρίσκεται σε πολύ κοντινή απόσταση από το κέντρο του χωριού Προυσού. Οι απαντήσεις, που δόθηκαν είναι πως τη μονή, αλλά και το χωριό επισκέπτονται άτομα όλων των ηλικιών, καθώς αποτελεί έναν τόπο, που ενδείκνυται για όλες τις εποχές και για όλους τους ανθρώπους. Συγκεκριμένα, για το χωριό Προυσό αναφέρθηκε πως οι υποδομές φιλοξενίας της περιοχής είναι περιορισμένες, έως και ανύπαρκτες και γι' αυτό το λόγο οι επισκέπτες διαμένουν στα γύρω χωριά ή και στις μεγαλύτερες περιοχές. Αναλυτικότερα, εντός του χωριού δεν υπάρχουν επαρκείς ξενοδοχειακές μονάδες, παρά μόνο κάποια AirBnB, ενώ οι κοντινότερες ξενοδοχειακές μονάδες βρίσκονται σε απόσταση δέκα χιλιομέτρων, περίπου, από το κέντρο του χωριού.

Τέλος, μία επιπλέον ερώτηση, που πραγματοποιήθηκε είναι αν θα ωφελούσε ένα διαφημιστικό σποτ για την προώθηση του τόπου και κατ' επέκταση για την ανάπτυξη του χωριού και της ευρύτερης περιοχής. Η απάντηση, που δόθηκε είναι πως έχουν πραγματοποιηθεί κάποια διαφημιστικά, παρόλα αυτά κάθε καινούριο είναι ευπρόσδεκτο για την ανάδειξη του τόπου. Επίσης, φάνηκε πως υπάρχει ενδιαφέρον για τη διαφήμιση, αλλά και για την αναγνωρισιμότητα της περιοχής, καθώς μελλοντικά θα προσελκύσουν πολλούς επισκέπτες και κατά συνέπεια θα ενισχυθεί η οικονομία του τόπου και με αυτόν τον τρόπο θα καταφέρει η περιοχή να μετατραπεί σε έναν τουριστικό, αλλά και ανταγωνιστικό προορισμό.

2η Έρευνα: Ποσοτική Μέθοδος

6.3 Ο καθορισμός του πληθυσμού - στόχου της ποσοτικής μεθόδου

Ο προσδιορισμός του πληθυσμού - στόχου είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για την έρευνα. Με την έννοια πληθυσμός - στόχος αναφερόμαστε στα άτομα, που πληρούν τα στοιχεία, τα οποία είναι απαραίτητα για την υλοποίηση της έρευνας. Ωστόσο, είναι δύσκολο να ερωτηθεί όλο το πλήθος του πληθυσμού - στόχου, οπότε επιλέγεται ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα.

Συγκεκριμένα, αναφορικά με την παρούσα έρευνα, το προφίλ των επισκεπτών, που ερωτήθηκαν είναι άτομα, τα οποία κατάγονται από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, είτε μεγάλες πόλεις, είτε μικρότερες πόλεις, είτε χωριά, που βρίσκονται εκτός της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας. Επίσης, μπορεί να είναι είτε κάτοικοι της Ελλάδας, είτε κάτοικοι άλλων χωρών. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως ένα μέρος του δείγματος επιλέχθηκε μέσα από τα μέλη των συλλογικών εκδρομών με θρησκευτικό χαρακτήρα, αλλά και από μεμονωμένα άτομα, τα οποία πραγματοποιούν διάφορα ταξίδια. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως το ερωτηματολόγιο απάντησαν μόνον άτομα, που έχουν επισκεφτεί έστω μία φορά την περιοχή της Ευρυτανίας.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως τα κύρια είδη δειγματοληψίας είναι δύο και είναι η τυχαία δειγματοληψία και η μη τυχαία δειγματοληψία. Η συγκεκριμένη έρευνα υλοποιήθηκε με βάση την τυχαία δειγματοληψία, όπου όλοι έχουν την ίδια πιθανότητα να χρησιμοποιηθούν ως δείγμα σε μία έρευνα και γι' αυτό το λόγο, αυτή, η δειγματοληψία μπορεί να χαρακτηριστεί και ως μία δειγματοληψία ευκαιρίας. Αναλυτικότερα, στη συγκεκριμένη δειγματοληψία συμμετείχαν 204 άτομα και πραγματοποιήθηκε κατά τη χρονική περίοδο μεταξύ των μηνών Απρίλιο και Μάιο, του έτους 2023.

6.4 Ερευνητικές υποθέσεις και ερευνητικά ερωτήματα

Η βασική υπόθεση είναι πως η Περιφερειακή Ενότητα της Ευρυτανίας, με το πλήθος των θρησκευτικών, των φυσικών και των πολιτιστικών στοιχείων, που διαθέτει δεν έχει ανεπτυγμένο σε μεγάλο βαθμό το θρησκευτικό τουρισμό, κυρίως λόγω της μη αποδοτικής συνεργασίας μεταξύ των φορέων, που εμπλέκονται, αλλά και της χαμηλής προώθησής της, τόσο σε περιοχές εντός της χώρας, όσο και εκτός.

Μερικές υποθέσεις, που μπορούν να γίνουν για την Ευρυτανία και οι οποίες θεωρούνται ως δευτερεύουσες, παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής:

Η1) Τα περισσότερα άτομα, που επισκέπτονται την ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας έχουν ως κίνητρο τις δραστηριότητες, που μπορούν να πραγματοποιήσουν (π.χ. σκι).

Η2) Η αξιοποίηση και η προβολή όλων των θρησκευτικών στοιχείων θα οδηγήσουν μελλοντικά στην τουριστική ανάπτυξη.

Η3) Τα θρησκευτικά στοιχεία αν συνδυαστούν με τις δραστηριότητες, που πραγματοποιούνται στην περιοχή, μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τουρισμού.

Η4) Ένας κύριος παράγοντας, που παρεμποδίζει την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού της ευρύτερης περιοχής είναι πως δεν προβάλλεται με ορθό τρόπο.

Ο βασικός στόχος της έρευνας είναι να πραγματοποιηθεί μία εκτίμηση για το γεγονός αν οι μονές της ευρύτερης περιοχής της Ευρυτανίας, σε συνδυασμό με τα φυσικά και τα πολιτιστικά στοιχεία, που διαθέτει, μπορούν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη του τουρισμού σε διάφορες επιμέρους περιοχές της, που δεν είναι τόσο γνωστές στο ευρύ κοινό.

Πιο συγκεκριμένα, τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία θα απαντηθούν μέσα από την υλοποίηση των ερωτηματολογίων είναι τρία και είναι τα εξής:

1) Αναγνωρίζεται από τα άτομα η σημασία των θρησκευτικών στοιχείων της Ευρυτανίας και η ανάγκη για τη διατήρησή τους;
2) Πως αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τα άτομα την ύπαρξη των μονών για την ανάπτυξη του τουρισμού της ευρύτερης περιοχής;
3) Πως θα μπορούσε να αξιοποιηθεί και να προωθηθεί η θρησκευτική κληρονομιά της περιοχής;

4) Υπάρχει συγκεκριμένη εποχή και χρονικό διάστημα επίσκεψης και παραμονής στην ευρύτερη περιοχή;

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 6.1) γίνεται η αντιστοιχία των ερευνητικών ερωτημάτων με τις αντίστοιχες ερωτήσεις, οι οποίες αναφέρονται στο ερωτηματολόγιο (βλ. Παράρτημα Β').

Πίνακας 6.1: Αντιστοιχία ερευνητικών ερωτημάτων με ερωτήσεις

Ερευνητικά Ερωτήματα	**Ερωτήσεις**
1) Αναγνωρίζεται από τα άτομα η σημασία των θρησκευτικών στοιχείων της Ευρυτανίας και η ανάγκη για τη διατήρησή τους;	16
2) Πως αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τα άτομα την ύπαρξη των μονών για την ανάπτυξη του τουρισμού της ευρύτερης περιοχής;	16, 17
3) Πως θα μπορούσε να αξιοποιηθεί και να προωθηθεί η θρησκευτική κληρονομιά της περιοχής;	15, 18, 19, 20
4) Υπάρχει συγκεκριμένη εποχή και χρονικό διάστημα επίσκεψης και παραμονής στην ευρύτερη περιοχή;	9, 10

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Οι ερωτήσεις από 1 έως και 8 έχουν σχέση με τα προσωπικά στοιχεία των ατόμων, που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο και τα οποία θα βοηθήσουν στο να διερευνηθεί σε ποιο βαθμό οι απαντήσεις, οι απόψεις και η γνώμη τους διαφοροποιούνται με βάση το φύλο των ατόμων (ερώτηση 1), την ηλικιακή τους ομάδα (ερώτηση 2), την εργασιακή τους απασχόληση (ερώτηση 3), το επίπεδο εκπαίδευσής τους (ερώτηση 4), τον τόπο διαμονής τους (ερώτηση 5), τον αριθμό επισκέψεων στην ευρύτερη περιοχή (ερώτηση 6), το κίνητρο επίσκεψής τους (ερώτηση 7) και με ποιον επέλεξαν να ταξιδέψουν (ερώτηση 8).

Έπειτα, διατυπώνονται κάποιες ερωτήσεις για να εντοπιστεί αν υπάρχει συγκεκριμένη εποχή και χρονικό διάστημα της παραμονής των ατόμων σε κάποια από τις περιοχές της Ευρυτανίας (ερώτηση 9 και 10), οι οποίες είναι οι εξής:

9) Ποια περίοδο επισκεφτήκατε κάποια περιοχή της Π.Ε. Ευρυτανίας;
10) Πόσο χρονικό διάστημα διαμείνατε στην Ευρυτανία;

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκαν ερωτήσεις για να εντοπιστεί το γεγονός αν τα άτομα επισκέφτηκαν κάποια από τις μονές της περιοχής, για τον τρόπο, που πληροφορήθηκαν γι' αυτές, αλλά και για το αν έμειναν στα κελιά του μοναστηριού κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ευρυτανία (ερωτήσεις 11 έως και 14). Οι ερωτήσεις, αυτές, είναι οι εξής:

11) Που διαμείνατε στην Ευρυτανία;
12) Επισκεφτήκατε κάποια Μονή της Ευρυτανίας;
13) Ποια / ες Μονή / ες επισκεφτήκατε;
14) Πως πληροφορηθήκατε για τις Μονές της Ευρυτανίας;

Τέλος, ακολουθούν κάποιες ερωτήσεις, οι οποίες απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα, που τέθηκαν και οι οποίες μπορεί να μας βοηθήσουν στο να καταλήξουμε σε κάποιες δράσεις, που θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τουρισμού και κυρίως του θρησκευτικού, σε διάφορες περιοχές της Ευρυτανίας και επακολούθως σε ολόκληρη την Περιφερειακή Ενότητα. Οι ερωτήσεις, αυτές (ερώτηση 16 έως και 20), είναι οι εξής:

16) Πόσο σημαντικό ρόλο θεωρείτε πως μπορεί να διαδραματίσουν οι Μονές στην ανάπτυξη της περιοχής;
17) Πόσο πιστεύετε ότι οι Μονές αξιοποιούνται ικανοποιητικά για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ευρυτανία;
18) Θα συνδυάζατε το θρησκευτικό τουρισμό με τον περιπατητικό τουρισμό;
19) Θεωρείτε πως η Ευρυτανία ως θρησκευτικός προορισμός προβάλλεται επαρκώς;
20) Πιστεύετε ότι ένα διαφημιστικό σποτ θα επιφέρει τουριστική ανάπτυξη;

6.5 Αποτελέσματα έρευνας

Στην έρευνα, που υλοποιήθηκε με τη χρήση των ερωτηματολογίων και η οποία πραγματοποιήθηκε τη χρονική περίοδο από την 1η Απριλίου, έως την 1η Μαίου του έτους 2023, συμμετείχαν 204 άτομα, με καταγωγή από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και τα οποία έχουν επισκεφτεί έστω και μία φορά στη ζωή τους, κάποια από τις περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας. Παρακάτω, παρουσιάζονται κάποια διαγράμματα, τα οποία απεικονίζουν τις απαντήσεις, που δόθηκαν από τους ερωτηθέντες.

Όσον αφορά στα χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα (Γράφημα 6.1) το μεγαλύτερο ποσοστό (56,4 %), που απάντησε είναι οι γυναίκες, ενώ το μικρότερο ποσοστό (43,6 %) είναι οι άντρες. Σχετικά με την ηλικιακή ομάδα (Γράφημα 6.2), στην οποία ανήκουν τα άτομα φαίνεται πως το μεγαλύτερο ποσοστό (69,6 %) είναι άτομα ηλικίας από 18 έως 35 έτη, ενώ από 31 άτομα (15,2 %) ανήκουν αντίστοιχα στην ηλικιακή ομάδα από 36 έως 50 έτη και στην ηλικιακή ομάδα άνω των 50 ετών.

Γράφημα 6.1: Φύλο

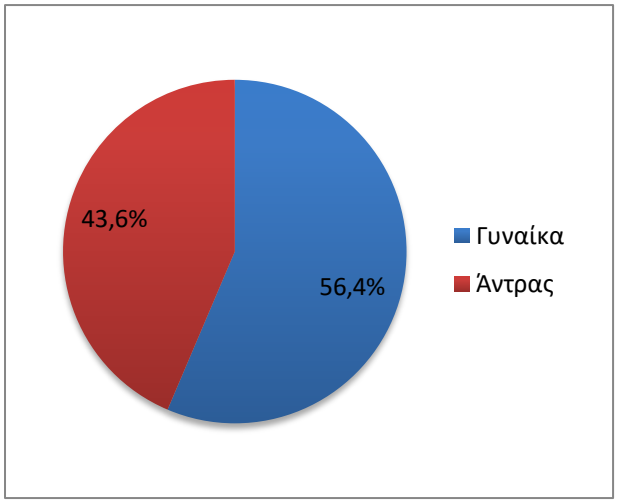

Γράφημα 6.2: Ηλικιακή ομάδα

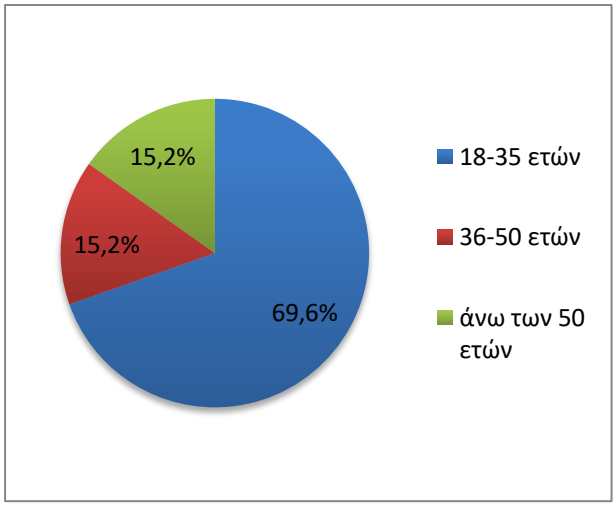

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Στα επόμενα γραφήματα (Γράφημα 6.3 και Γράφημα 6.4) παρουσιάζεται η εργασιακή απασχόληση, αλλά και το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων. Φαίνεται πως το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκει στους φοιτητές (46,6 %) και στους απόφοιτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (52 %).

Γράφημα 6.3: Εργασιακή απασχόληση

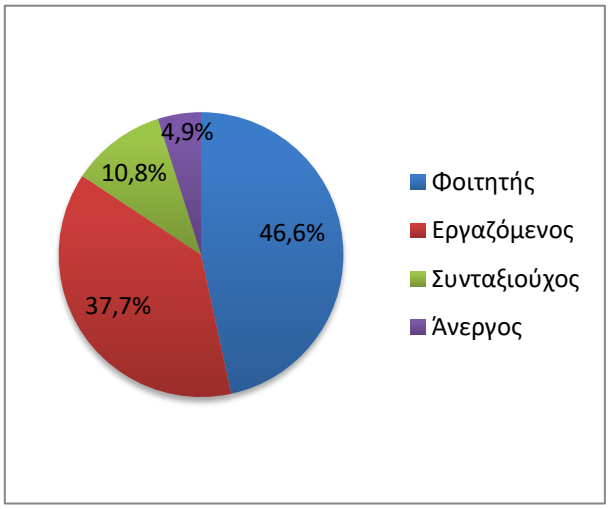

Γράφημα 6.4: Επίπεδο εκπαίδευσης

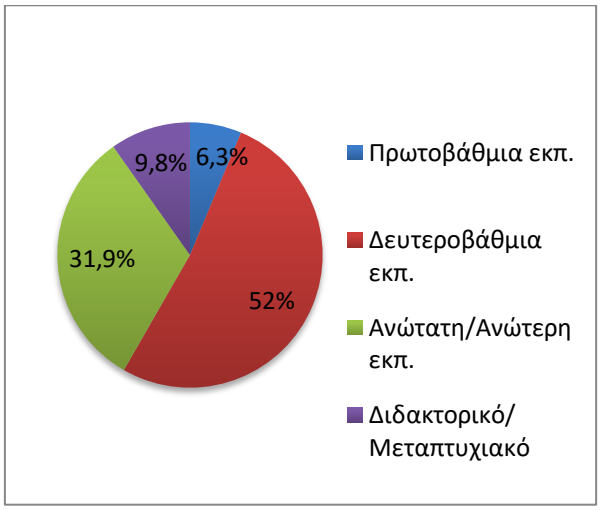

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Στα παρακάτω γραφήματα (Γράφημα 6.5 και Γράφημα 6.6) φαίνεται το πόσες φορές έχουν επισκεφτεί τα άτομα κάποια περιοχή της Ευρυτανίας, αλλά και με ποιους ταξίδεψαν. Συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο ποσοστό (61,3 %) των ερωτηθέντων έχει επισκεφτεί την Ευρυτανία μόνο μία φορά. Επίσης, παρατηρείται πως τα περισσότερα άτομα ταξίδεψαν είτε με τους φίλους τους (40,9 %), είτε με την οικογένειά τους (26,4 %), ενώ λίγα άτομα επίλεξαν να ταξιδέψουν μόνοι τους (14 %).

Γράφημα 6.5: Συχνότητα επίσκεψης

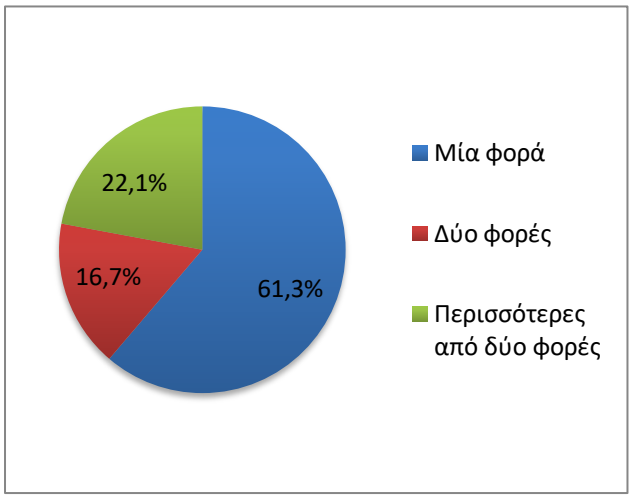

Γράφημα 6.6: Με ποιον ταξίδεψαν

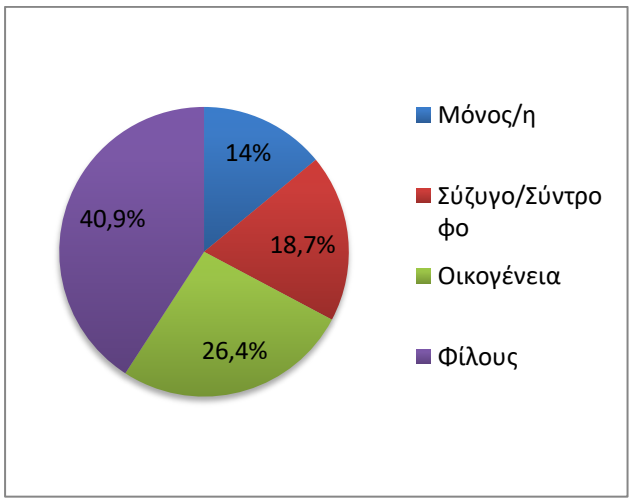

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Παρακάτω (Γράφημα 6.7), παρουσιάζεται το κίνητρο των ατόμων, το οποίο τους ώθησε στο να υλοποιήσουν ένα ταξίδι / μία επίσκεψη σε κάποια, από τις περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας. Συγκεκριμένα, φαίνεται πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων επίλεξε για διακοπές (33 %) μία περιοχή της Ευρυτανίας και έπειτα για την πραγματοποίηση διάφορων δραστηριοτήτων (20,4 %), όπως είναι για παράδειγμα το σκι κ.ά.. Σημαντικό ποσοστό φαίνεται πως διαθέτει ως κίνητρο το θρησκευτικό τουρισμό (14,2 %), αλλά και το περιβάλλον και την ατμόσφαιρα (9,7 %) της ευρύτερης περιοχής. Άλλη μία παρατήρηση είναι πως η πρόσβαση στην περιοχή, ο οικονομικός προορισμός και η προηγούμενη τους εμπειρία δεν αποτελούν ένα σημαντικό κίνητρο. Επίσης, ένα μικρό ποσοστό (5,7 %) επίλεξε ως κίνητρο την επιλογή «Άλλο», στην οποία δόθηκαν ως απαντήσεις η σχολική εκδρομή και το γεγονός πως έχουν συγγενείς στην ευρύτερη περιοχή.

Γράφημα 6.7: Κίνητρο ταξιδιού / επίσκεψης

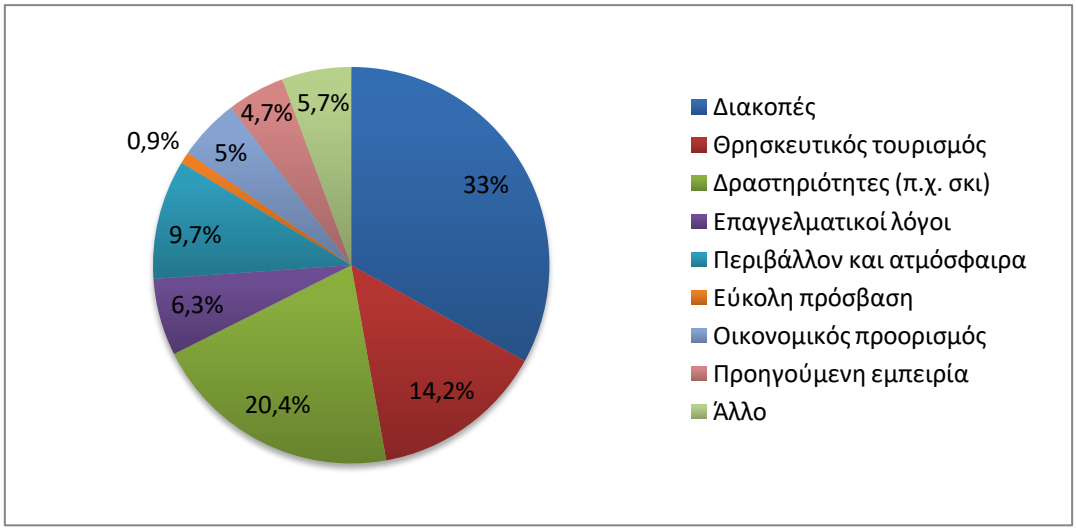

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Στα δύο παρακάτω γραφήματα (Γράφημα 6.8 και Γράφημα 6.9) φαίνεται αντίστοιχα η περίοδος επίσκεψης στην Ευρυτανία, αλλά και το χρονικό διάστημα παραμονής στην περιοχή. Συγκεκριμένα, φαίνεται πως τα περισσότερα άτομα προτιμούν να επισκεπτούν την Ευρυτανία τους εαρινούς (34,5 %), αλλά και τους χειμερινούς μήνες (33,3 %). Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων είχε διαμείνει στην ευρύτερη περιοχή για μία με δύο μέρες (53,4 %), ενώ πολύ λίγα άτομα διέμειναν για μία βδομάδα (5,9 %), αλλά και για περισσότερες μέρες από μία βδομάδα (2,5 %).

Γράφημα 6.8: Περίοδος επίσκεψης

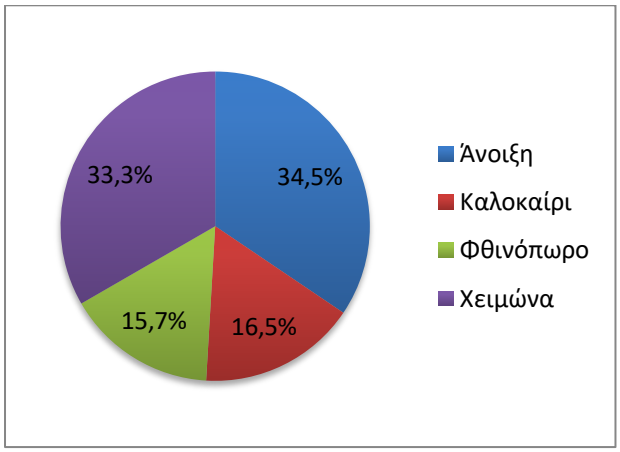

Γράφημα 6.9: Χρόνος διαμονής

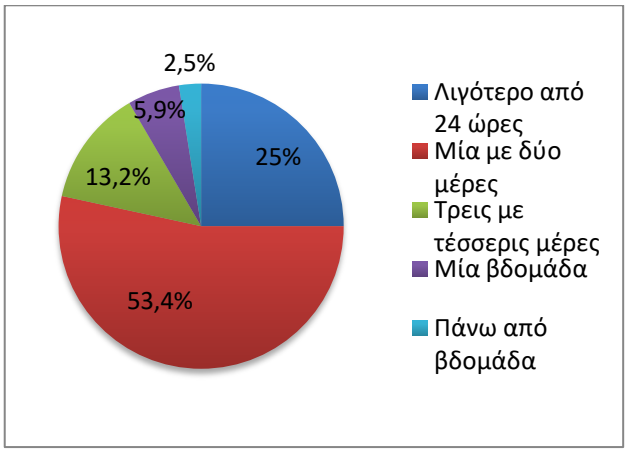

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Άλλη μία ερώτηση είναι αυτή σχετικά με το μέρος, στο οποίο διέμειναν τα άτομα, τα οποία ταξίδεψαν σε κάποια περιοχή της Ευρυτανίας. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω γράφημα (Γράφημα 6.10), το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων (45,1 %) επίλεξαν να διαμείνουν σε κάποια ξενοδοχειακή μονάδα. Η αμέσως επόμενη επιλογή είναι τα ενοικιαζόμενα δωμάτια (26 %), ενώ μόνο εννέα άτομα (4,4 %) διέμειναν σε ένα από τα μοναστήρια της ευρύτερης περιοχής. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως τα άτομα, που επίλεξαν να διαμείνουν σε κάποιο μοναστήρι είναι κατά βάση άτομα, τα οποία ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 50 ετών και άνω. Όσον αφορά στο ποσοστό των ατόμων (24,5 %), που επίλεξαν την επιλογή «Άλλο», ως απαντήσεις δόθηκαν πως δε διέμειναν κάπου, καθώς επισκέφτηκαν την περιοχή για λίγες ώρες και πως διέμειναν είτε σε σπίτια συγγενικών προσώπων, είτε σε σπίτια φίλων τους.

Γράφημα 6.10: Μέρος διαμονής

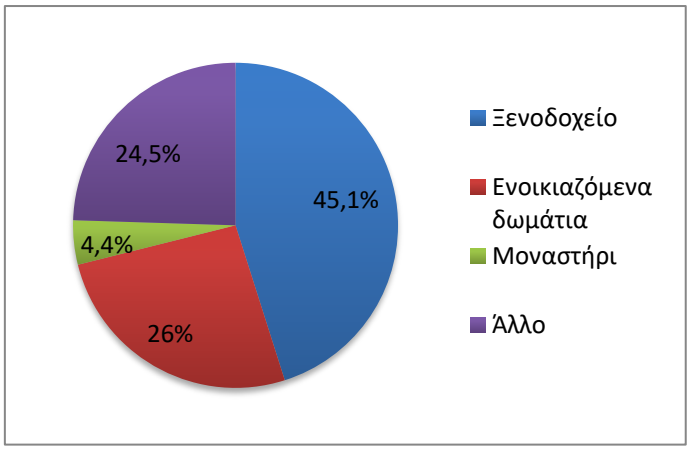

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Με βάση το παρακάτω γράφημα (Γράφημα 6.11) φαίνεται πως το 43,1 % των ερωτηθέντων επισκέφτηκε έστω μία από τις μονές, που εντοπίζονται στην Ευρυτανία, έναντι του ποσοστού 56,9 %, το οποίο ταξίδεψε στην Ευρυτανία, χωρίς όμως να επισκεφτεί κάποια από τις μονές της ευρύτερης περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οι ερωτηθέντες ανέφεραν πως οι μονές, που επισκέφτηκαν είναι η Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας και η Μονή Τατάρνας.

Γράφημα 6.11: Επίσκεψη σε Μονή

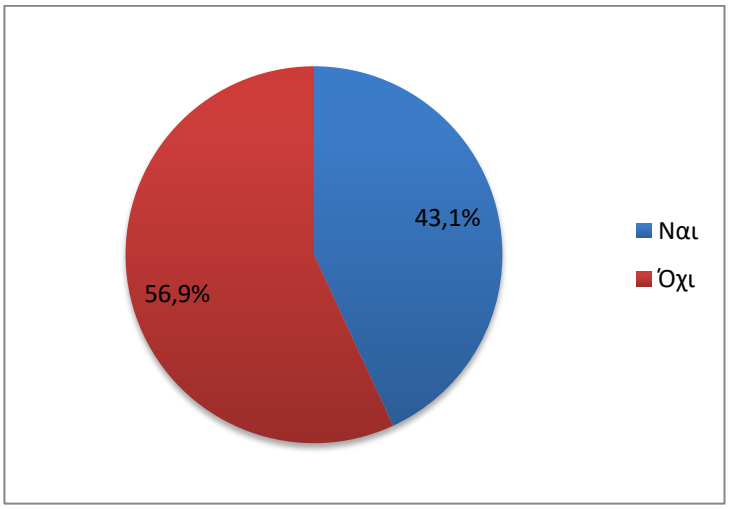

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Στα επόμενα γραφήματα (Γράφημα 6.12 και Γράφημα 6.13) παρουσιάζονται οι απαντήσεις, οι οποίες δόθηκαν σχετικά με τον τρόπο πληροφόρησης για τις μονές, αλλά και με τι μπορεί να συνδυαστεί μία επίσκεψη σε κάποια μονή, αντίστοιχα. Όσον αφορά στο Γράφημα 6.12 παρατηρείται το γεγονός πως οι περισσότεροι ερωτηθέντες (35,2 %) ενημερώθηκαν για κάποια από τις μονές, είτε από τους συγγενείς τους, είτε από τους φίλους τους, ωστόσο περίπου το ίδιο ποσοστό ατόμων (34,7 %) δεν έχουν ενημερωθεί. Σημαντικό ποσοστό ατόμων ενημερώθηκε από το διαδίκτυο (20,5 %), αλλά και από τα τουριστικά πρακτορεία (9,1 %). Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως μόνο ένα άτομο (0,5 %) ενημερώθηκε από την τηλεόραση και κανένας τους από το ραδιόφωνο. Έπειτα, όσον αφορά στο Γράφημα 6.13, τα άτομα ανέφεραν πως την επίσκεψή τους σε μία μονή της Ευρυτανίας μπορεί να τη συνδυάσουν κυρίως με το φυσικό περιβάλλον (37,2 %), με τα αξιοθέατα (22,8 %), με τα τοπικά προϊόντα (19,1 %) και με τα αθλήματα / extreme sports (15,6 %) και όχι τόσο με τη νυχτερινή ζωή (2,5 %) και τα μουσεία (1,6 %). Επίσης, υπάρχει και ένα μικρό ποσοστό (1,1 %)

ατόμων, το οποίο θα συνδύαζε την επίσκεψή του σε μία μονή με τους επαγγελματικούς λόγους επίσκεψής του στην ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας.

Γράφημα 6.12: Μέσο ενημέρωσης για Μονές

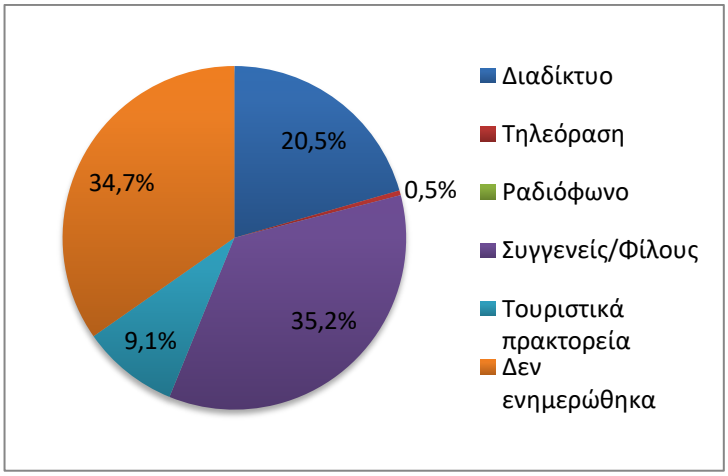

Γράφημα 6.13: Συνδυασμός με Μονές

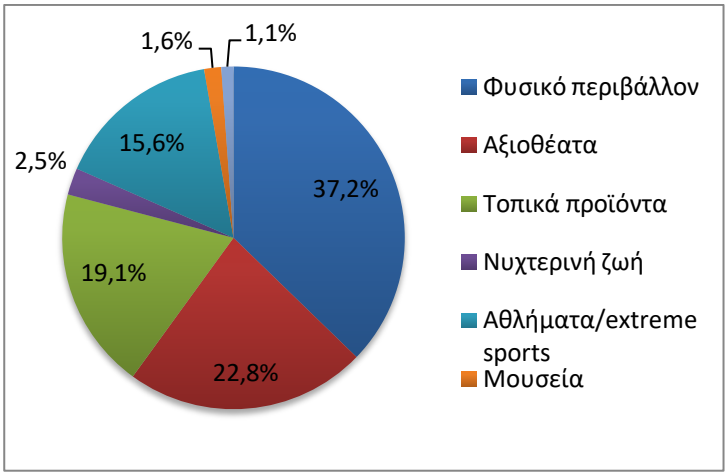

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Παρακάτω ακολουθούν κάποιες ερωτήσεις σχετικές με το ρόλο των μονών της Ευρυτανίας, την προβολή τους, αλλά και τη σχέση, που έχουν με την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. Επίσης, είναι σχετικές και με δύο δράσεις, που μπορεί μελλοντικά να πραγματοποιηθούν αν είναι αποδεκτές από τους πολίτες.

Όσον αφορά στην ερώτηση σχετικά με το ρόλο των μονών στην ανάπτυξη της περιοχής (Γράφημα 6.14), φαίνεται πως η πλειοψηφία των ατόμων έχει μία πολύ θετική στάση. Ωστόσο, υπάρχει ένα πολύ μικρό ποσοστό (2,5 %), που πιστεύει ότι οι μονές δεν μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής.

Γράφημα 6.14: Πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι Μονές στην ανάπτυξη της περιοχής

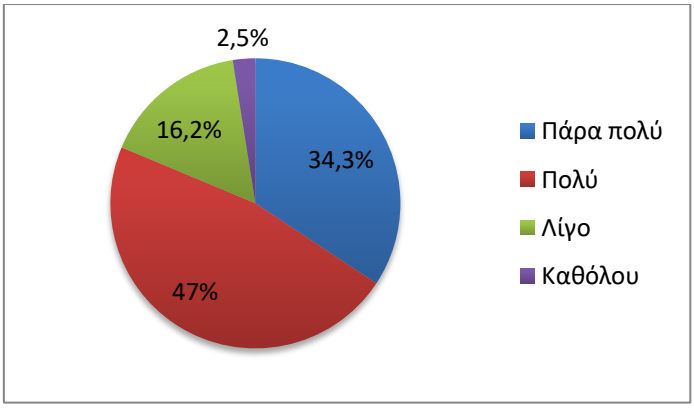

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Σχετικά με την ερώτηση, για το πόσο ικανοποιητικά αξιοποιούνται οι μονές, για την ανάπτυξη του τουρισμού στην Ευρυτανία (Γράφημα 6.15), η πλειοψηφία των ατόμων απάντησε λίγο έως και καθόλου, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 10 % απάντησε «Πολύ» και κανένας από τους ερωτηθέντες «Πάρα πολύ».

Γράφημα 6.15: Πόσο ικανοποιητικά αξιοποιούνται οι Μονές της Ευρυτανίας για την ανάπτυξη του τουρισμού

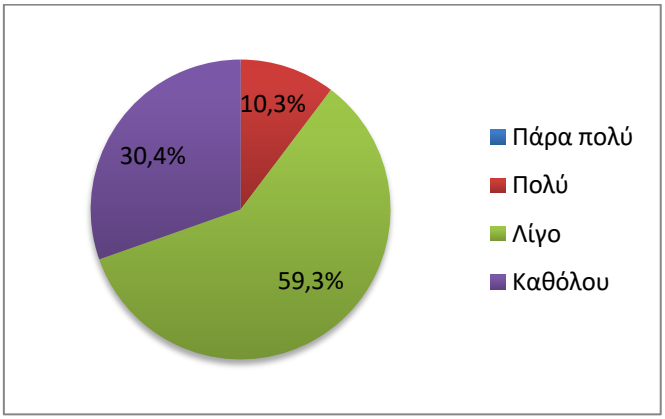

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Άλλη μία ερώτηση είναι για το αν ο επισκέπτης θα συνδύαζε το θρησκευτικό τουρισμό με τον περιπατητικό τουρισμό (Γράφημα 6.16) και συγκεκριμένα, αν τα άτομα θα επέλεγαν ένα θρησκευτικό μονοπάτι, δηλαδή ένα μονοπάτι, που θα συνδύαζε την επίσκεψη σε μία μονή με το φυσικό περιβάλλον, με τα αξιοθέατα και με τα πολιτιστικά στοιχεία.

Γράφημα 6.16: Συνδυασμός θρησκευτικού και περιπατητικό τουρισμό

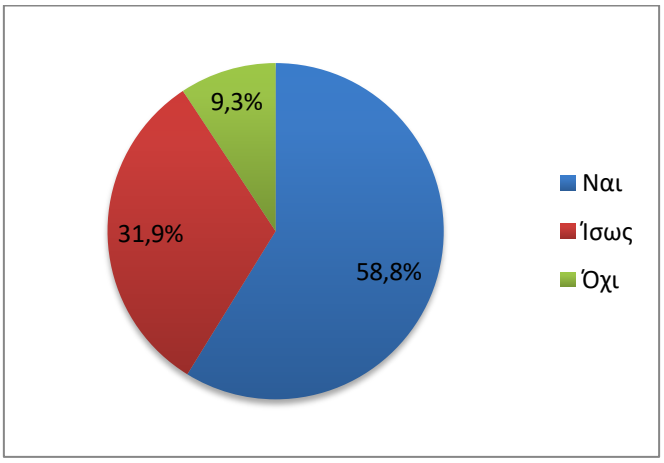

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Τέλος, ακολουθούν άλλα δύο γραφήματα (Γράφημα 6.17 και Γράφημα 6.18), όπου τα άτομα ερωτήθηκαν για το αν η Ευρυτανία προβάλλεται επαρκώς ως θρησκευτικός προορισμός και για το αν ένα διαφημιστικό σποτ θα επιφέρει τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή, αντίστοιχα. Στο Γράφημα 5.17 φαίνεται πως οι ερωτηθέντες πιστεύουν πως η Ευρυτανία προβάλλεται λίγο (54,9 %), έως και καθόλου (42,6 %) ως θρησκευτικός προορισμός, ενώ μόλις πέντε άτομα (2,5 %) πιστεύουν πως προβάλλεται επαρκώς. Τέλος, στο Γράφημα 5.18 φαίνεται πως υπάρχει μία θετική στάση, με κάποια επιφύλαξη απέναντι σε ένα νέο διαφημιστικό σποτ, ωστόσο υπάρχουν και δέκα άτομα (4,9 %), τα οποία πιστεύουν πως ένα καινούριο διαφημιστικό σποτ δε θα επιφέρει κάποιο όφελος.

Γράφημα 6.17: Είναι επαρκής η προβολή της Ευρυτανίας ως θρησκευτικός προορισμός

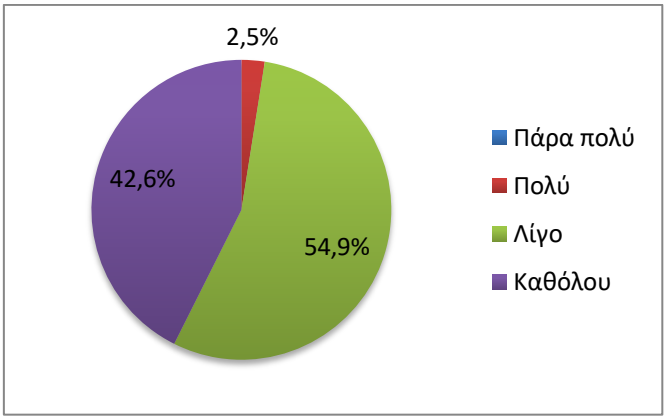

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Γράφημα 6.18: Διαφημιστικό σποτ και τουριστική ανάπτυξη

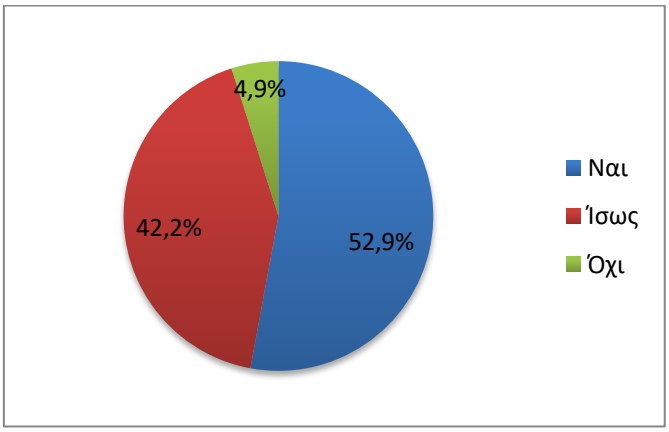

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης

Πίνακας 7.1: Ανάλυση SWOT

Δυνατά Σημεία (S)	**Αδύναμα Σημεία (W)**
Πλήθος φυσικών πόρων Η επαρκής οδική σύνδεση με τις γύρω περιοχές Η παραγωγή πολλών τοπικών προϊόντων (χυλοπίτες, αλλαντικά, γλυκά κουταλιού κ.ά.) Η πλούσια θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά Ένα από τα πιο σημαντικά προσκυνήματα Η οργάνωση εκδρομών προς την περιοχή της Ευρυτανίας Η ύπαρξη αρκετών μονοπατιών Η δυνατότητα φιλοξενίας των επισκεπτών στις Μονές της περιοχής Η γεωμορφολογία της περιοχής συμβάλλει στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού Αρκετές υποδομές φιλοξενίας	Η ελλιπής προβολή κάποιων περιοχών της Ευρυτανίας Η πρόσβαση σε κάποια σημεία της Π.Ε. είναι δύσκολη, λόγω του ορεινού χαρακτήρα της Η μη ύπαρξη επαφής με το παράκτιο τμήμα και με το θαλάσσιο μέτωπο Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα Η μη επαρκής ενημέρωση όσον αφορά στις εκδηλώσεις, που λαμβάνουν χώρα Η συγκέντρωση καταλυμάτων σε συγκεκριμένες περιοχές και η έλλειψη σε άλλες Η προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού της περιοχής είναι ανεπαρκής

Ευκαιρίες (O)	**Απειλές (T)**
Οι νέες τεχνολογίες Η εξέλιξη και η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, διεθνώς Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού Η ανάπτυξη του τουρισμού με κίνητρο τα θρησκευτικά στοιχεία Η αξιοποίηση των νέων χρηματοδοτικών πηγών Η αυξανόμενη ζήτηση για τοπικά προϊόντα Η ανάκαμψη της οικονομίας	Τα επικίνδυνα καιρικά φαινόμενα κατά τους χειμερινούς μήνες Μη επαρκής προβολή και οργάνωση των θρησκευτικών στοιχείων Η ύπαρξη ανταγωνιστικών περιοχών Η εσωτερική μετανάστευση σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα Η ύπαρξη πανδημιών, όπως αυτή του COVID - 19 Η ακρίβεια σε διάφορους τομείς Οι φυσικές καταστροφές Η αλλοίωση του παραδοσιακού χαρακτήρα Η έλλειψη των πιστοποιημένων περιπατητικών μονοπατιών Οι περίοδοι της οικονομικής κρίσης

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Με βάση τη μελέτη, που υλοποιήθηκε για την ευρύτερη περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας, στον παραπάνω πίνακα (Πίνακας 7.1) παρουσιάζεται η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης της περιοχής. Αναλυτικότερα, από τη μία μεριά η Ευρυτανία διαθέτει αρκετά δυνατά σημεία, αλλά και κάποια αδύναμα και από την άλλη μεριά υπάρχουν κάποιες ευκαιρίες, αλλά και κάποιες απειλές, οι οποίες προκύπτουν από διάφορους εξωτερικούς παράγοντες.

Συγκεκριμένα, ένα δυνατό σημείο της ευρύτερης περιοχής είναι η γεωμορφολογία της, η οποία συμβάλλει στην ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως είναι για παράδειγμα ο αθλητικός τουρισμός, ο οποίος πραγματοποιείται στα ποτάμια της περιοχής (rafting) και στα βουνά (ski), αλλά και διάφορων άλλων μορφών τουρισμού. Άλλο ένα δυνατό σημείο της περιοχής είναι το πλήθος των φυσικών πόρων (π.χ. τα ποτάμια, οι λίμνες, τα φαράγγια κ.λπ.), αλλά και το πλήθος των θρησκευτικών χαρακτηριστικών (π.χ. οι μονές, οι εκκλησίες κ.ά.) και των πολιτιστικών χαρακτηριστικών (π.χ. οι πύργοι του Καραϊσκάκη κ.ά.), που υπάρχουν διάσπαρτα σε διάφορα σημεία της Ευρυτανίας. Επίσης, στην περιοχή εντοπίζεται ένα από τα πιο σημαντικά προσκυνήματα, η Μονή του Προυσού, την οποία επισκέπτεται μεγάλος αριθμός επισκεπτών, κάθε χρόνο.

Άλλο ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της περιοχής είναι πως η οδική σύνδεση με τις γύρω περιοχές είναι επαρκής, οπότε οι επισκέπτες, αλλά και οι κάτοικοι έχουν τη δυνατότητα να ταξιδεύουν με ασφάλεια, αλλά και με άνεση σε διάφορα μέρη της Περιφερειακής Ενότητας και σε σύντομο χρονικό διάστημα. Επιπροσθέτως, στην περιοχή παράγονται πολλά τοπικά προϊόντα, όπως είναι για παράδειγμα οι χυλοπίτες, τα γλυκά του κουταλιού και κυρίως τα αλλαντικά, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, απέναντι σε άλλες περιοχές, που παράγουν τοπικά προϊόντα. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οργανώνονται εκδρομές με προορισμό διάφορα σημεία της Ευρυτανίας και έχοντας ως αφετηρία διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Επιπροσθέτως, άλλο ένα θετικό χαρακτηριστικό είναι πως στην περιοχή υπάρχουν διάφορα μονοπάτια, τα οποία συνδέουν διάφορα στοιχεία της, όπως είναι τα εξής μονοπάτια: το μονοπάτι της Μαύρης Σπηλιάς και το μονοπάτι, που ενώνει το αλλαντοποιείο και τη Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας. Τέλος, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως στην ευρύτερη περιοχή της Ευρυτανίας υπάρχουν αρκετές υποδομές φιλοξενίας για τους επισκέπτες της περιοχής και επίσης, υπάρχει δυνατότητα φιλοξενίας τους σε μοναστήρι.

Εκτός από τα δυνατά και σημαντικά χαρακτηριστικά, που διαθέτει η Ευρυτανία υπάρχουν και κάποια αδύναμα και αρνητικά χαρακτηριστικά, τα οποία μπορεί να ελλοχεύουν διάφορους κινδύνους. Ένα από αυτά, τα αδύναμα σημεία είναι πως κάποιες περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας, αλλά και διάφοροι οικισμοί της δεν προβάλλονται επαρκώς, έτσι ώστε να ενισχυθεί ο τουρισμός της περιοχής. Επίσης, τα άτομα των γύρω περιοχών και γενικότερα τα άτομα από άλλες περιοχές της χώρας δε έχουν επαρκή ενημέρωση, σχετικά με τις εκδηλώσεις, που λαμβάνουν χώρα στην Ευρυτανία, όπως είναι για παράδειγμα τα πανηγύρια. Επιπλέον, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οι ντόπιοι και οι φορείς της περιοχής δε δίνουν βάση στην ενίσχυση και στην προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού, ο οποίος θα μπορούσε να αναδειχθεί ως ένας από τους πιο σημαντικούς τομείς του τουρισμού της Ευρυτανίας και επίσης, να συνδυαστεί και με άλλους τομείς του τουρισμού.

Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να αναφερθεί το γεγονός πως η Ευρυτανία δε διαχειρίζεται με ορθό τρόπο τα ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα και γι' αυτό το λόγο η ανταγωνιστικότητά της είναι μειωμένη σε σχέση με τις άλλες τουριστικές περιοχές της Ελλάδας, οι οποίες διαθέτουν όμοια χαρακτηριστικά. Άλλο ένα μειονεκτικό χαρακτηριστικό της περιοχής είναι πως σε κάποια σημεία της παρατηρείται δύσκολη πρόσβαση, αλλά και χρονοβόρα, λόγω του ορεινού της χαρακτήρα. Επίσης, σε καμία από τις πλευρές της Περιφερειακής Ενότητας δεν υπάρχει επαφή με το παράκτιο τμήμα, αλλά ούτε και με το θαλάσσιο μέτωπο.

Τέλος, στην Ευρυτανία παρατηρείται πως υπάρχει η συγκέντρωση καταλυμάτων σε συγκεκριμένες περιοχές της και η έλλειψη σε άλλες, γεγονός, που μπορεί να οδηγήσει στην αποξένωση κάποιων από αυτές, οι οποίες μάλιστα διαθέτουν και σημαντικά χαρακτηριστικά. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η ευρύτερη περιοχή του χωριού Προυσού, το οποίο παρόλο που διαθέτει, σε αρκετά κοντινή απόσταση, τα πιο σημαντικά θρησκευτικά στοιχεία (τη Μονή της Παναγίας Προυσιώτισσας, τα πατήματα και το πέρασμα της Θεοτόκου) της Ευρυτανίας, δεν υπάρχουν σε επαρκή βαθμό μονάδες φιλοξενίας επισκεπτών και οι πιο κοντινές ξενοδοχειακές μονάδες βρίσκονται σε απόσταση δέκα χιλιομέτρων.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η περιοχή μελέτης μπορεί να επηρεαστεί από διάφορους εξωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να οδηγήσουν την περιοχή μελέτης στην αξιοποίηση κάποιων ευκαιριών, αλλά από την άλλη μεριά μπορεί να οδηγήσουν και σε κάποιες απειλές. Όσον αφορά στις ευκαιρίες, που υπάρχουν για την

περιοχή μελέτης και οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν για την απάπτυξή της, ποικίλουν και κάποιες από αυτές είναι πως στις μέρες μας παρατηρείται η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η ανάπτυξη του τουρισμού με κίνητρο τα θρησκευτικά στοιχεία, αλλά και γενικότερα η εξέλιξη και η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα. Επιπροσθέτως, κύρια ευκαιρία είναι η αυξανόμενη ζήτηση για τα τοπικά προϊόντα, τα οποία παρατηρείται πως διαθέτει και παράγει σε μεγάλο βαθμό η Ευρυτανία. Τέλος, άλλες σημαντικές ευκαιρίες είναι η αξιοποίηση των νέων χρηματοδοτικών πηγών, η ανάκαμψη της οικονομίας και οι νέες τεχνολογίες.

Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες απειλές, οι οποίες επηρέαζουν την περιοχή μελέτης. Μία σημαντική απειλή είναι τα καιρικά φαινόμενα και κυρίως κατά τους χειμερινούς μήνες, αλλά και οι φυσικές καταστροφές, όπως είναι οι κατολισθήσεις, που υφίστανται και σε κάποιες από τις περιοχές της Περιφερειακής Ενότητας και αποτελούν απρόσμενους παράγοντες, οι οποίοι δυσκολεύουν την πρόσβαση, αλλά και τη μετακίνηση, τόσο των επισκεπτών, όσο και των ίδιων των κατοίκων. Άλλη μία σημαντική απειλή, η οποία δε συμβάλλει στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης είναι η ακρίβεια, που υφίσταται σε διάφορους τομείς και κατ' επέκταση οι περίοδοι της οικονομικής κρίσης. Επίσης, η ύπαρξη πανδημιών, όπως ήταν για παράδειγμα αυτή, του COVID - 19, δεν επιτρέπει την πραγματοποίηση ταξιδιών.

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως υπάρχουν πολλές ανταγωνιστικές περιοχές, οι οποίες διαθέτουν αρκετά όμοια χαρακτηριστικά με την περιοχή μελέτης και τα οποία αξιοποιούνται με καταλληλότερο τρόπο και έτσι, με αυτό τον τρόπο οδηγούνται στην αναγνωρισιμότητα. Επιπροσθέτως, παρατηρείται το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης των ατόμων σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα για διάφορους λόγους, αλλά και το φαινόμενο της αλλοίωσης του παραδοσιακού χαρακτήρα των τόπων, με σκοπό να εμπορευματοποιήσουν τις περιοχές και να γίνουν πιο προσιτές στους επισκέπτες. Τέλος, μερικές ακόμα απειλές είναι η μη επαρκής προβολή και οργάνωση των θρησκευτικών στοιχείων, που διαθέτουν οι περιοχές, αλλά και η έλλειψη των πιστοποιημένων περιπατητικών μονοπατιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Προτάσεις ενίσχυσης και ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού

Για την ενίσχυση, αλλά και την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην ευρύτερη περιοχή της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας είναι σημαντικό να πραγματοποιηθούν κάποιες δράσεις. Κάποιες προτάσεις παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής:

1. Η εκπόνηση του Στρατηγικού Σχεδίου Ανάπτυξης

Αρχικά, για να υπάρξει η δυνατότητα της ανάπτυξης και της ενίσχυσης του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή και η οποία επίσης, θα είναι και οργανωμένη είναι σημαντικό να εκπονηθεί ένα στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης για αυτόν, τον τομέα του τουρισμού. Με αυτό, τον τρόπο θα υπάρξει η δυνατότητα αναγνώρισης των δυνατοτήτων, που υπάρχουν, ο προσδιορισμός των στόχων, αλλά και των τρόπων και των μέσων της επίτευξής τους. Για την ορθή υλοποίηση, αυτού, του σχεδίου κρίνεται σημαντική και η συμβολή των διάφορων φορέων, που εμπλέκονται και οι οποίοι σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως είναι για παράδειγμα οι ιδιωτικοί φορείς, η πολιτεία, αλλά και η Μητρόπολη.

2. Η σύνδεση των θρησκευτικών στοιχείων με τα φυσικά και τα πολιτιστικά

Η Ευρυτανία, όπως έχει αναφερθεί και στα προηγούμενα κεφάλαια, διαθέτει ένα πλήθος θρησκευτικών, πολιτιστικών και φυσικών στοιχείων. Οπότε, για τη διαμόρφωση μίας πλήρους εμπειρίας για τον επισκέπτη κρίνεται απαραίτητος ο συνδυασμός όλων, αυτών, των στοιχείων. Η πρόταση, αυτή, μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη δημιουργία θρησκευτικών μονοπατιών, τα οποία θα συνδέουν κάποια από τις μονές με τα πολιτιστικά και φυσικά στοιχεία, που υπάρχουν σε κοντινή απόσταση. Επίσης, η πρόταση, αυτή, μπορεί να υλοποιηθεί με τη ανάδειξη και τη διεύρυνση των ήδη υπαρχόντων μονοπατιών. Επιπλέον, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως στην ευρύτερη περιοχή μπορούν να εντοπιστούν, αν υπάρχουν, εγκαταλελειμμένα μονοπάτια, έτσι ώστε να δημιουργηθούν πεζοπορικά μονοπάτια. Το γεγονός, αυτό, θα συνδυάσει το

θρησκευτικό τουρισμό με άλλα είδη εναλλακτικού τουρισμού, όπως είναι για παράδειγμα ο περιπατητικός τουρισμός.

Ένα ενδεικτικό μονοπάτι, που ήδη υπάρχει και το οποίο μπορεί να αναδειχθεί και να διευρυνθεί είναι το «Μονή του Προυσού - Αλλαντοποιείο Στρεμμένου - Μαύρη Σπηλιά». Το μονοπάτι, αυτό, είναι περίπου τέσσερα χιλιόμετρα και η διάρκειά του είναι μιάμιση ώρα περίπου και η δυσκολία του είναι αυξανόμενη. Η έναρξη του μονοπατιού είναι η Μονή του Προυσού και ακολουθώντας το μονοπάτι «Μ6» φτάνει στο Αλλαντοποιείο και συνεχίζοντας στο μονοπάτι «Μ6» και έπειτα ακολουθώντας το μονοπάτι «Μ7» καταλήγει στη Μαύρη Σπηλιά. Ο επισκέπτης, μέσα από αυτή τη διαδρομή έρχεται σε επαφή με τη θρησκεία, τα τοπικά προϊόντα, αλλά και τους αμέτρητους φυσικούς πόρους της περιοχής.

Χάρτης 8.1: Μονή του Προυσού - Αλλαντοποιείο Στρεμμένου - Μαύρη Σπηλιά

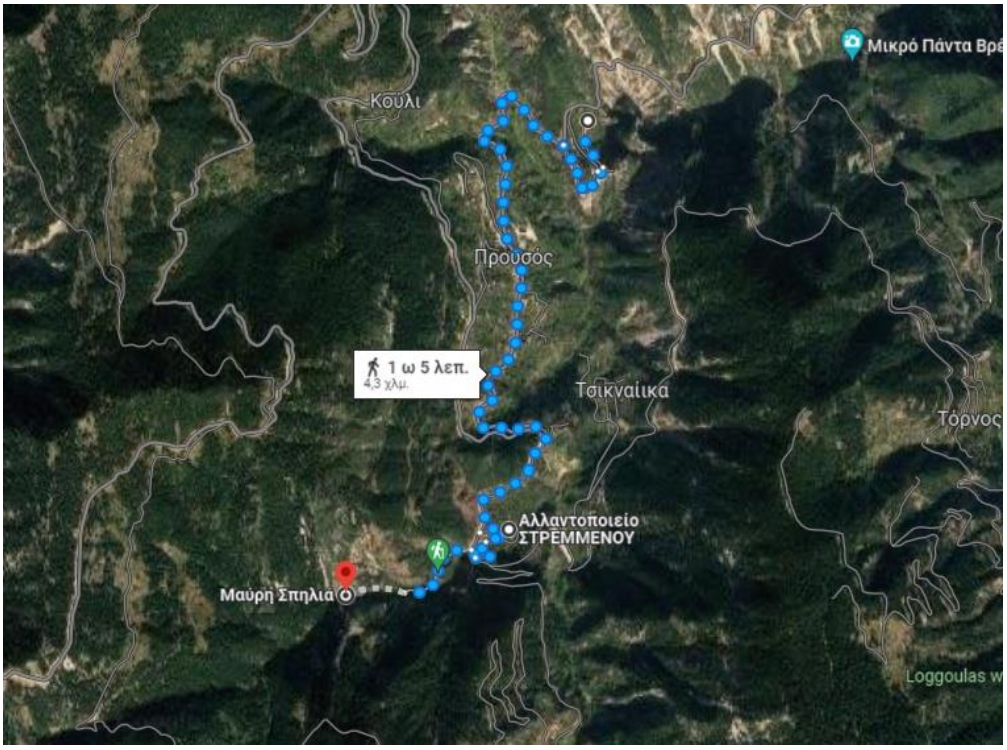

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία, μέσω του Google Maps

Αυτό, το μονοπάτι μπορεί να διευρυνθεί, έτσι ώστε οι επισκέπτες να έρχονται σε επαφή και με τα πολιτιστικά στοιχεία. Αυτό, θα επιτευχθεί αν το μονοπάτι επεκταθεί μέχρι και τους πύργους του Καραϊσκάκη και τη Σχολή των Ελληνικών Γραμμάτων. Επίσης, μπορεί να διευρυνθεί σε έκταση, αλλά και σε διάρκεια, έτσι ώστε το μονοπάτι να συνδέσει τον περιπατητικό, το θρησκευτικό και τον

πολιτιστικό τουρισμό με τον αθλητικό τουρισμό, δηλαδή με αθλητικές δραστηριότητες. Η επέκτασή του μπορεί να υλοποιηθεί έως τα Διπόταμα, όπου οι περιπατητές μπορούν να πραγματοποιήσουν διάφορες αθλητικές δραστηριότητες, όπως είναι το rafting κ.ά.. Με αυτό τον τρόπο, το μονοπάτι θα έχει έκταση περίπου δέκα χιλιόμετρα και η διάρκειά του θα είναι περίπου δύο ώρες, όπως φαίνεται και στον παρακάτω χάρτη (Χάρτης 8.2).

Χάρτης 8.2: Επέκταση του μονοπατιού

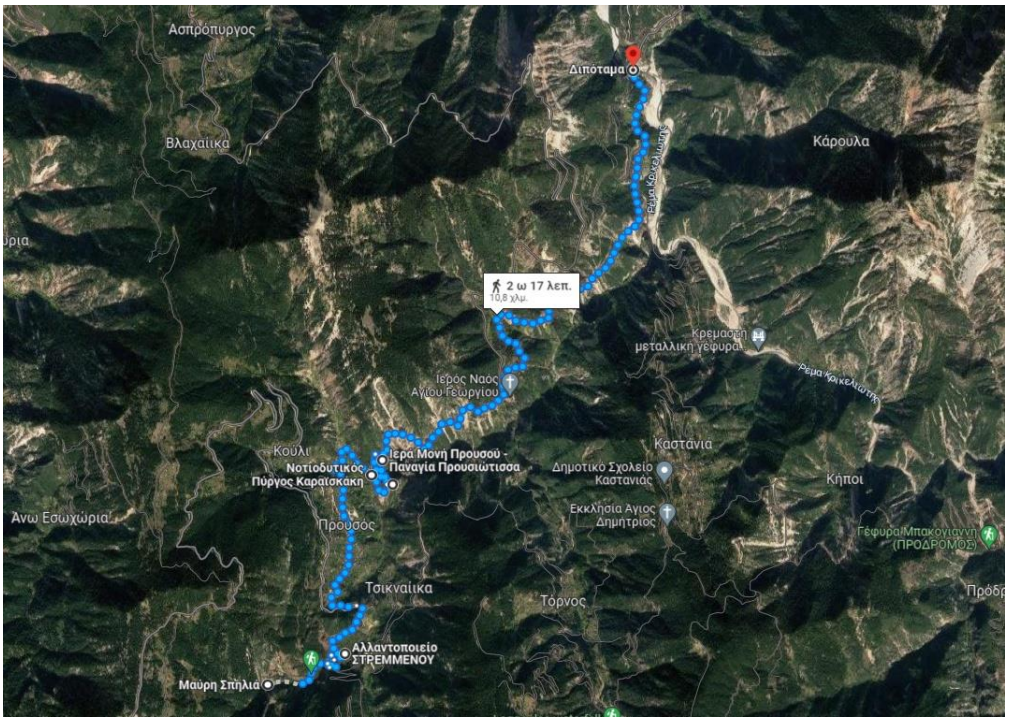

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία, μέσω του Google Maps

3. Η προώθηση και η προβολή των θρησκευτικών στοιχείων

Η προώθηση και η προβολή των θρησκευτικών στοιχείων της Ευρυτανίας, τα οποία συνδυάζονται αρμονικά με τα φυσικά και τα πολιτιστικά στοιχεία της περιοχής είναι μία σημαντικ πρόταση, η οποία θα συμβάλλει στο να μετατραπεί σε μία ανταγωνιστική και αναγνωρίσιμη περιοχή και θα συμβάλλει στην ενίσχυση του τουρισμού της περιοχής. Η πρόταση, αυτή, μπορεί να πραγματοποιηθεί με την υλοποίηση κάποιων επιμέρους δράσεων. Αυτές, οι επιμέρους δράσεις παρουσιάζονται παρακάτω και είναι οι εξής:

α) Η υλοποίηση ενός διαφημιστικού, στο οποίο θα παρουσιάζονται όλα τα χαρακτηριστικά, που διαθέτει η Ευρυτανία και κυρίως των θρησκευτικών στοιχείων, που εντοπίζονται σε αυτή.

β) Η δημιουργία μίας εμπλουτισμένης ιστοσελίδας σε διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η οποία θα ασχολείται αποκλειστικά με θέματα του τουρισμού. Σε αυτή θα μπορούν να αναδεικνύονται τα αξιοθέατα, τα μοναστήρια, τα τοπόσημα κ.ά. και επίσης, θα διαθέτει και πληροφορίες, οι οποίες θα είναι χρήσιμες για ένα μελλοντικό επισκέπτη.

γ) Η ύπαρξη offline διαφήμισης, η οποία θα πραγματοποιείται μέσα από το ραδιόφωνο, από τα περιοδικά και τις εφημερίδες.

δ) Ο εμπλουτισμός με φωτογραφίες της τράπεζας των φωτογραφιών για τη Στερεά Ελλάδα και συγκεκριμένα για διάφορες περιοχές της Ευρυτανίας, για τις οποίες, οι φωτογραφίες είναι ελάχιστες, έως και ανεπαρκείς, όπως υφίσταται για την περιοχή του Προυσού.

4) Η αξιοποίηση των χρηματοδοτικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σημαντική δράση κρίνεται η αξιοποίηση των χρηματοδοτικών προγραμμάτων, έτσι ώστε να δοθεί η δυνατότητα της δημιουργίας ξενώνων και ξενοδοχειακών υποδομών για τη φιλοξενία μεγαλύτερου αριθμού επισκεπτών, σε κοντινή απόσταση από τις μονές. Επιπροσθέτως, κρίνεται σημαντική δράση, η αξιοποίηση των χρηματοδοτήσεων για τη συντήρηση και τη μέριμνα των θρησκευτικών στοιχείων της Ευρυτανίας, χωρίς να υπάρξει η αλλοίωση του χαρακτήρα τους. Επιπλέον, οι χρηματοδοτήσεις θα συμβάλλουν στη βελτίωση των μεταφορικών υποδομών, όπου χρειάζεται και συγκεκριμένα σε ορεινά σημεία, στα οποία παρατηρείται πως η πρόσβαση δυσχεραίνει.

5) Η αξιοποίηση των εγκαταλελειμμένων κτιρίων και οικοπέδων

Η αξιοποίηση των οικοπέδων και των κτιρίων, που δε χρησιμοποιούνται ή / και έχουν εγκαταλειφθεί είναι σημαντική για την οικοδόμηση διάφορων τουριστικών υποδομών, τα οποία θα ταιριάζουν με το χαρακτήρα και την αρχιτεκτονική της εκάστοτε περιοχής, έτσι ώστε να μην αλλοιώνεται ο χαρακτήρας της.

6) Η οργάνωση περισσότερων εκδρομών

Για την ενίσχυση του τουρισμού της Περιφερειακής Ενότητας, μία σημαντική πρόταση είναι η οργάνωση περισσότερων εκδρομών, σε συνεργασία με την εκκλησία, οι οποίες θα έχουν σχέση κυρίως με τα θρησκευτικά στοιχεία του τόπου. Επίσης, σημαντική κρίνεται και η αύξηση των δρομολογίων και η διεύρυνση των

περιοχών αφετηρίας τους, μέσα από την επικοινωνία με διάφορα ταξιδιωτικά πρακτορεία.

7) Η διοργάνωση εκδηλώσεων

Η διοργάνωση εκδηλώσεων στο χώρο των μονών, όπως είναι για παράδειγμα οι παραδοσιακές εορτές, τα πανηγύρια, τα φεστιβάλ, οι εκθέσεις τέχνης και άλλες δραστηριότητες, μπορούν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού, καθώς οι επισκέπτες θα μπορούν να συμμετάσχουν και να κατανοήσουν καλύτερα και σε βάθος τον πολιτισμό της περιοχής.

8) Η δημιουργία προγραμμάτων εθελοντισμού

Μπορούν να δημιουργηθούν προγράμματα εθελοντισμού, έτσι ώστε οι επισκέπτες να έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε διάφορες δράσεις, οι οποίες έχουν σχέση με τη συντήρηση και τη βελτίωση των μονών, αλλά και του περιβάλλοντα χώρου τους (π.χ. ο καθαρισμός των κήπων, η κατασκευή μονοπατιών κ.ά.). Μέσα από, αυτή, τη διαδικασία, τα άτομα θα έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν στην κοινότητα και στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου.

9) Η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού προγράμματος

Το εκπαιδευτικό, αυτό, πρόγραμμα θα συνδυάζει τη θρησκεία και την ιστορία με την περιήγηση στις μονές της περιοχής και τη διασκέδαση. Το πρόγραμμα, αυτό, μπορεί να περιλαμβάνει είτε σεμινάρια για τον πνευματικό πλούτο των επισκεπτών, είτε σεμινάρια για την παρασκευή παραδοσιακών προϊόντων, όπως είναι για παράδειγμα τα γλυκά του κουταλιού, τα διάφορων ειδών ζυμαρικά κ.ά., αλλά και εκδρομές στα αξιοθέατα της περιοχής.

10) Η επιμόρφωση και η εξειδίκευση των εμπλεκόμενων με το θρησκευτικό τουρισμό

Μία σημαντική πρόταση για την καλύτερη διαμόρφωση μίας εικόνας από τους επισκέπτες είναι η κατάρτιση, η εξειδίκευση, αλλά και η επιμόρφωση των συσχετιζόμενων ατόμων και φορέων με το θρησκευτικό τουρισμό. Με αυτό, τον τρόπο η περιοχή θα οδηγηθεί στο να βελτιώσει τις υπηρεσίες της, που παρέχονται

στους επισκέπτες, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα οι επισκέπτες να αποκτήσουν μία θετική εικόνα για την περιοχή.

11) Η πιστοποίηση και η σήμανση των μονοπατιών, που ήδη υπάρχουν, αλλά και αυτών, που θα διαμορφωθούν στο μέλλον

Η πιστοποίηση και η σήμανση (Εικόνα 8.1) των μονοπατιών αποτελεί μία δευτερεύουσα και συμπληρωματική πρόταση, η οποία όμως είναι και ταυτόχρονα σημαντική, καθώς η πιστοποίηση ενός μονοπατιού από τη μία μεριά δημιουργεί ασφάλεια και σιγουριά στα άτομα, που το επισκέπτονται, και από την άλλη μεριά τα πιστοποιημένα μονοπάτια συνήθως επιλέγονται από τους Tour Operators.

Εικόνα 8.1: Σήμανση Μονοπατιών

Πηγή: Γκορόγιας, 2022

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, φαίνεται πως ο θρησκευτικός τουρισμός, ο οποίος είναι ένας από τους πιο σημαντικούς τύπους τουρισμού, μεταβάλλεται συνεχώς, αποκτώντας, ανά τους καιρούς καινούριες μορφές. Η μεταβολή αυτή, όπως και ειπώθηκε, οφείλεται στο γεγονός ότι οι ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ατόμων, αλλά και ο τρόπος ζωής τους αλλάζουν, συνεχώς. Η Ελλάδα θεωρείται πως έχει τις βάσεις και τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για την ενίσχυση του θρησκευτικού τουρισμού, σε διάφορες περιοχές της, με μερικά από αυτά τα χαρακτηριστικά να είναι για παράδειγμα το κλίμα της, η γεωγραφική της θέση, αλλά και ο θρησκευτικός της πλούτος.

Σε όλο τον κόσμο υπάρχει μία ποικιλία από θρησκευτικά αξιοθέατα, τα οποία επισκέπτονται αρκετά άτομα, κάθε χρόνο. Αυτά, τα θρησκευτικά αξιοθέατα μπορεί να είναι για παράδειγμα κάποια θρησκευτικά κτίρια ή / και συγκροτήματα, τα προσκυνήματα, τα αρχαιολογικά μνημεία, που διαθέτουν ιερότητα, αλλά έχουν χάσει τα θρησκευτικά τους χαρακτηριστικά και λειτουργούν πια ως ένα αξιοθέατο για τους τουρίστες κ.ά.. Όσον αφορά στην Ελλάδα ένα από τα κύρια θρησκευτικά αξιοθέατα είναι τα μοναστήρια, που διαθέτει καθώς τη ναυαρχίδα του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα αποτελεί το Άγιο Όρος, το οποίο διαθέτει αρκετά μοναστήρια και χαρακτηρίζεται ως ένα από τα σημαντικότερα θρησκευτικά αξιοθέατα της χώρας.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο θρησκευτικός τουρισμός, ως ένας από τους σημαντικότερους και με προοπτικές τύπους τουρισμού, μπορεί να επιφέρει αρκετές μεταβολές, είτε αυτές είναι θετικές, είτε είναι αρνητικές. Μερικές από αυτές τις μεταβολές του τουρισμού, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως θετικές, είναι η δυνατότητα ανάπτυξης της συναλλαγματικής εισροής, η δυνατότητα αύξησης της απασχόλησης και του εισοδήματος, μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, κυρίως σε τουριστικά επαγγέλματα, που εξυπηρετούν τις ανάγκες και τις επιθυμίες των τουριστών και η δυνατότητα αύξηση των εσόδων του κράτους, αλλά και των μονών. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός, πως τα οφέλη, που μπορεί να επιφέρει ο θρησκευτικός τουρισμός στην εκάστοτε περιοχή, θα οδηγήσουν στη μεταβολή της, σε μία ανταγωνιστική και ταυτόχρονα σε μία ελκυστική περιοχή. Από την άλλη μεριά, η κύρια μεταβολή, η οποία χαρακτηρίζεται ως αρνητική και η οποία μπορεί να προκύψει από την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού είναι ο υπερτουρισμός.

Όσον αφορά στην περιοχή μελέτης, δηλαδή στην Ευρυτανία, διαθέτει πλήθος θρησκευτικών στοιχείων, διάσπαρτα σε όλη της την έκταση, τα οποία συνδυάζονται αρμονικά με τα πολιτιστικά στοιχεία, που διαθέτει, αλλά και με τα στοιχεία της φύσης. Αυτά τα χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη γεωγραφία της αποτελούν σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη, αλλά και την ενίσχυση του θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή. Ωστόσο, σε κάποια σημεία της Ευρυτανίας δεν υπάρχει εύκολη πρόσβαση, η οποία επίσης δυσχεραίνεται και από το κλίμα της. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ένα μειονεκτικό στοιχείο, που διαθέτει η Περιφερειακή Ενότητα, είναι πως οι τουριστικές υποδομές περιορίζονται σε κάποιες συγκεκριμένες περιοχές, με μεγαλύτερο πληθυσμό, με αποτέλεσμα κάποιες περιοχές να μη μπορούν να φιλοξενήσουν επαρκή αριθμό επισκεπτών και κατ' επέκταση δε μπορούν να ενισχυθούν οικονομικά.

Ύστερα από την έρευνα, που υλοποιήθηκε φαίνεται πως είναι σημαντική η προτροπή των ατόμων, που ανήκουν και σε άλλες ηλικιακές ομάδες, πέρα από τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, για θρησκευτικό τουρισμό, καθώς θα επιφέρει αρκετά οφέλη και στα ίδια τα άτομα, αλλά και στην περιοχή, την οποία θα επισκεφτούν. Για να υλοποιηθεί αυτός, ο στόχος είναι σημαντικό τα άτομα να κατανοήσουν πως ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να πραγματοποιηθεί σε συνδυασμό και με άλλα είδη τουρισμού, όπως είναι για παράδειγμα ο περιπατητικός τουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός κ.ά., γεγονός, που θα τον κάνει πιο ευχάριστο.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως για να γίνει μία περιοχή με πληθώρα θρησκευτικών στοιχείων, όπως η Ευρυτανία, τουριστικά ελκυστικότερη είναι σημαντικό να προβληθούν και να προωθηθούν αυτά, τα στοιχεία της, με διάφορους τρόπους, όπως είναι για παράδειγμα η online και η offline διαφήμιση. Επίσης, σημαντική είναι η αξιοποίηση των χρηματοδοτικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη συντήρηση και τη μέριμνα των θρησκευτικών στοιχείων της περιοχής, χωρίς να υπάρξει η αλλοίωση του χαρακτήρα τους. Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να οργανωθούν περισσότερες εκδρομές, να διοργανωθούν διάφορες εκδηλώσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα εθελοντισμού, τα οποία θα συνδέονται με τα θρησκευτικά στοιχεία της εκάστοτε περιοχής. Τέλος, απαραίτητη κρίνεται η επιμόρφωση και η εξειδίκευση των εμπλεκόμενων με το θρησκευτικό τουρισμό, έτσι ώστε να βελτιωθούν οι υπηρεσίες, που παρέχονται στους επισκέπτες, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα οι επισκέπτες να αποκτήσουν μία θετική εικόνα για την περιοχή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α’

Συνεντεύξεις προς:

- Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου
- Σύλλογος Προυσού

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Α'

Οι ερωτήσεις, που πραγματοποιήθηκαν προς την Ιερά Μητρόπολη Καρπενησίου, για την υλοποίηση του ερωτηματολογίου είναι οι εξής:

1) *Ποιος είναι ο τόπος καταγωγής των ατόμων, που επισκέπτονται τις μονές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας;*

2) *Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκουν οι επισκέπτες των μονών της περιοχής;*

3) *Οι υποδομές, που βρίσκονται κοντά σε θρησκευτικά στοιχεία - είτε οι μεταφορικές υποδομές, είτε οι υποδομές φιλοξενίας - είναι επαρκείς;*

4) *Τα περιπατητικά μονοπάτια της περιοχής έχουν τη δυνατότητα να φέρουν τον επισκέπτη κοντά στα θρησκευτικά, στα φυσικά και στα πολιτιστικά στοιχεία της Ευρυτανίας;*

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ Β'

Οι ερωτήσεις, που πραγματοποιήθηκαν προς το Σύλλογο Προυσού, για την υλοποίηση του ερωτηματολογίου είναι οι εξής:

1) *Ποιος είναι ο τόπος καταγωγής των ατόμων, που επισκέπτονται τη Μονή Προυσιώτισσας και το χωριό Προυσό;*

2) *Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκουν οι επισκέπτες;*

3) *Οι υποδομές φιλοξενίας, που βρίσκονται κοντά στη Μονή Προυσού είναι επαρκείς;*

4) *Θα ωφελούσε ένα διαφημιστικό σποτ στην προώθηση του τόπου και κατ' επέκταση στην ανάπτυξη του χωριού και της ευρύτερης περιοχής;*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β’

Ερωτηματολόγιο σχετικά με τις Μονές της Περιφερειακής Ενότητας Ευρυτανίας (οποιοσδήποτε μπορεί να αποτελέσει δείγμα αυτής της έρευνας).

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το παρακάτω ερωτηματολόγιο αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της διπλωματικής μου εργασίας στο πλαίσιο της απόκτησης του πτυχίου μου στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Αποτελείται από 20 ερωτήσεις και η διάρκειά του είναι δύο με τρία λεπτά.

Παρακαλώ να απαντήσετε μόνο όσοι έχετε επισκεφτεί την Ευρυτανία!

1) Φύλο: *

- ○ Άντρας
- ○ Γυναίκα
- ○ Άλλο...

2) Ηλικιακή Ομάδα: *

- ○ 18 - 35 ετών
- ○ 36 - 50 ετών
- ○ άνω των 50 ετών

3) Εργασιακή Απασχόληση: *

- ○ Φοιτητής
- ○ Εργαζόμενος
- ○ Συνταξιούχος
- ○ Άνεργος

4) Επίπεδο Εκπαίδευσης: *

- ◯ Απόφοιτος Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
- ◯ Απόφοιτος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
- ◯ Απόφοιτος Ανώτατης / Ανώτερης Εκπαίδευσης
- ◯ Κάτοχος Διδακτορικού / Μεταπτυχιακού

5) Ποιος είναι ο τόπος διαμονής σας; *

Κείμενο σύντομης απάντησης

6) Πόσες φορές έχετε επισκεφτεί την Ευρυτανία; *

1. Μία φορά
2. Δύο φορές
3. Περισσότερες από δύο φορές

7) Ποιο θα μπορούσε να είναι το κίνητρό σας για να πραγματοποιήσετε ένα ταξίδι στην Ευρυτανία; (περισσότερες από μία επιλογές) *

- ☐ Διακοπές
- ☐ Θρησκευτικός τουρισμός
- ☐ Δραστηριότητες (π.χ. σκι)
- ☐ Επαγγελματικοί λόγοι
- ☐ Περιβάλλον και ατμόσφαιρα
- ☐ Εύκολη πρόσβαση
- ☐ Οικονομικός προορισμός
- ☐ Προηγούμενη εμπειρία
- ☐ Άλλο...

8) Με ποιον / ποιους ταξιδέψατε; (περισσότερες από μία επιλογές) *

- ☐ Μόνος / η
- ☐ Σύζυγο / Σύντροφο
- ☐ Οικογένεια
- ☐ Φίλους

9) Ποια περίοδο επισκεφτήκατε την Ευρυτανία; (περισσότερες από μία επιλογές) *

- [ ] Άνοιξη
- [ ] Καλοκαίρι
- [ ] Φθινόπωρο
- [ ] Χειμώνα

10) Πόσο χρονικό διάστημα διαμείνατε στην Ευρυτανία; *

- ○ Λιγότερο από 24 ώρες
- ○ Μία με δύο μέρες
- ○ Τρεις με τέσσερις μέρες
- ○ Μία βδομάδα
- ○ Πάνω από βδομάδα

11) Που διαμείνατε; *

- ○ Ξενοδοχείο
- ○ Ενοικιαζόμενα Δωμάτια
- ○ Μοναστήρι
- ○ Άλλο...

12) Επισκεφτήκατε κάποια Μονή της Ευρυτανίας; *

1. Ναι
2. Όχι

13) Ποια/ες Μονή/ες επισκεφτήκατε;

Κείμενο σύντομης απάντησης

14) Πως πληροφορηθήκατε για τις Μονές της Ευρυτανίας; (περισσότερες από μία επιλογές) *

- [ ] Διαδίκτυο
- [ ] Τηλεόραση
- [ ] Ραδιόφωνο
- [ ] Συγγενείς / Φίλους
- [ ] Τουριστικά πρακτορεία
- [ ] Δεν ενημερώθηκα

15) Με τι μπορείτε να συνδυάσετε την επίσκεψή σας στις Μονές στην Ευρυτανία; * (περισσότερες από μία επιλογές)

- [ ] Φυσικό περιβάλλον
- [ ] Αξιοθέατα
- [ ] Τοπικά προϊόντα
- [ ] Νυχτερινή ζωή
- [ ] Αθλήματα / extreme sports
- [ ] Μουσεία
- [ ] Άλλο...

16) Πόσο σημαντικό ρόλο θεωρείτε πως μπορεί να διαδραματίσουν οι Μονές στην ανάπτυξη της περιοχής; *

1. Πάρα πολύ
2. Πολύ
3. Λίγο
4. Καθόλου

17) Πόσο πιστεύετε ότι οι Μονές αξιοποιούνται ικανοποιητικά για την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στην Ευρυτανία; *

1. Πάρα πολύ
2. Πολύ
3. Λίγο
4. Καθόλου

18) Θα συνδυάζατε το θρησκευτικό τουρισμό με τον περιπατητικό τουρισμό (π.χ. μονοπάτια); *

1. Ναι
2. Ισως
3. Όχι

19) Θεωρείτε πως η Ευρυτανία ως θρησκευτικός προορισμός προβάλλεται επαρκώς; *

1. Πάρα πολύ
2. Πολύ
3. Λίγο
4. Καθόλου

20) Πιστεύετε ότι ένα διαφημιστικό σποτ θα επιφέρει τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή; *

1. Ναι
2. Ισως
3. Όχι

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- Αγγελάκη, Σ. (2018). Ο Πολιτιστικός Τουρισμός στην Αθήνα. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα.
- Αλεξάκης, Δ.-Χ. (2001). Τα γράμματα στην περιοχή των Αγράφων κατά την Τουρκοκρατία. Αθήνα.
- Αλτιμήσης, Δ. (2020). Προοπτικές ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού μέσω του θεσμού της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας: Η περίπτωση της Ελευσίνας. Χίος.
- Αντώνογλου, Γ. (2017). Η επίδραση ενός ισχυρού πολιτιστικού πόρου στην υποκίνηση του σύγχρονου τουρίστα - Η περίπτωση του Μουσείου Ακρόπολης. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Βαρβαρέσος, Σ. (2000). Τουρισμός: έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα. Εκδόσεις: Προπομπός, β' έκδοση.
- Βασιλείου, Π. (1978). Το μοναστήρι Τατάρνας Ευρυτανίας. Αθήνα.
- Γαβριήλ. Ε.-Σ. (2021). Η θρησκευτικότητα ως πολυτροπικό μέσο τουριστικής προβολής. Μία διαθρησκευτική προσέγγιση στα ταξίδια θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα και την Τουρκία. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη.
- Γαλαντερίδου, Α. (2021). Στρατηγικός σχεδιασμός και προοπτικές ανάπτυξης του θρησκευτικού τουρισμού στην Περιφερειακή Ενότητα Έβρου. Πτυχιακή Εργασία. Αλεξανδρούπολη.
- Γεωργίου, Λ. (2008). Τα Άγραφα στη διαδρομή της ιστορίας. Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α'. Τροβάτο, Άγραφα, Μεγάλα Βραγγιανά. Αθήνα.
- Γκιόλιας, Μ.-Α. (1999). Ιστορία των Αρχαίων Ευρυτάνων. Αθήνα.
- Γκόλτσιου, Α. (2007). Ανάπτυξη ενός μεθοδολογικού πλαισίου δεικτών για την ανάλυση του τουριστικού τοπίου. Διδακτορική Διατριβή. Μυτιλήνη.
- Γκορόγιας, Ν. (2022). Οικοτουριστικές διαδρομές - μονοπάτια στο Δήμο Αγράφων, Νομού Ευρυτανίας. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Καρπενήσι.
- Γκούνη, Γ. (2020). Στρατηγική Διοίκηση Τουριστικών Προορισμών και Επιχειρήσεων Φιλοξενίας. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Χίος.
- Δερεζόγλου, Ε. (2020). Προοπτικές ανάπτυξης θρησκευτικού τουρισμού στη Λευκάδα. Διπλωματική Εργασία. Χίος.

- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2018). Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάσας. Αρ. Φύλλου 299.
- Ζοπουνίδης, Κ., Σίσκος, Γ. (2006). Τουριστικό Μάνατζμεντ. Αθήνα. Εκδόσεις: Κλειδάριθμος
- Θεοδώρου, Δ. (2018). Ο πολιτιστικός τουρισμός στην Ελλάδα: Η συμβολή του χορού στην προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Διπλωματική Εργασία. Θεσσαλονίκη.
- Καμαρέτσου, Μ. (2021). Θρησκευτικός τουρισμός - Εναλλακτικός τουρισμός: Η Ευρυτανία ως μελέτη περίπτωσης. Διπλωματική Εργασία. Καρπενήσι.
- Καραχάλης, Ν. Γ. (2007). Πολιτισμός και τοπική ανάπτυξη: ο ρόλος των πολιτιστικών και τουριστικών περιοχών στη σύγχρονη πόλη. Διδακτορική Διατριβή. Πάντειο.
- Κοκκίνου, Π. (2021). Η Ανάπτυξη του Πολιτιστικού Τουρισμού στην Περιφερειακή Ενότητα Κορινθίας ως παράγοντας ενίσχυσης των Τουριστικών Επιχειρήσεων. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα.
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. (2001). Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον. Εκδόσεις: Κριτική.
- Κουρτέση, Μ. (2021). Ο πολιτισμός ως πηγή εναλλακτικού τουρισμού και μοχλός βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης. Η περίπτωση της Άνδρου. Δυνατότητες και προοπτικές. Διπλωματική Εργασία. Αθήνα.
- Λαχλάλι, Λ. Π. (2012). Ο θρησκευτικός τουρισμός στη Δυτική Θεσσαλία. Διπλωματική Εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Λεωνή, Θ. (2021). Ο μουσειακός πολιτισμός της Ευρυτανίας: αντιλήψεις και προσδοκίες μέσα από μία έρευνα κοινού. Μεταπτυχιακή διατριβή. Μυτιλήνη.
- Μαριφόγλου, Α. (2022). Τρόποι προώθησης του εναλλακτικού τουρισμού. Μελέτη περίπτωσης, τα ψηφιακά μέσα στην Περιφερειακή Ενότητα Ευρυτανίας. Πτυχιακή Εργασία. Πάτρα.
- Μοίρα, Π. (2004). Από τον προσκυνητή στο θρησκευτικό τουρίστα. Κοινωνιολογική προσέγγιση. Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση: 1η έκδοση
- Μοίρα, Π. (2008). Η παράμετρος της θρησκείας στον πολιτιστικό τουρισμό. Αγορά Χωρίς Σύνορα.
- Μοίρα, Π. (2009). Θρησκευτικός τουρισμός. Αθήνα, εκδόσεις: Interbooks.
- Μουστάκα, Κ. (2019). Πολιτιστικός τουρισμός και τοπική κοινωνία: η περίπτωση του Άργους. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα.

- Νάκου, Ε. (2001). Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός. Αθήνα.
- Νέος Δίαυλος Α.Ε. (2003). Μοναστήρια και Προσκυνήματα της Εκκλησίας της Ελλάδος. Αθήνα.
- Ξεπαπαδάκος, Γ. Μοναστήρια και Προσκυνήματα της Ελλάδας. Μονή Παναγίας Προυσιώτισσας.
- Ουδατζή, Κ. (2018). Ο ρόλος των Ολυμπιακών Μουσείων στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Περίπτωση Μελέτης: Ολυμπιακό Μουσείο στη Θεσσαλονίκη. Διπλωματική Εργασία. Πάτρα.
- Παπανικολαΐδης, Χ. (2018). Πολιτιστική Διοίκηση και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Περίπτωση μελέτης: Η περιοχή Διπόταμα στο Νομό Ευρυτανίας. Διπλωματική Εργασία. Ιούνιος.
- Παπουτσόπουλος, Η. (2017). Κλειτσός Ευρυτανίας. Το χωριό μας. Ιστορία Λαογραφία Πολιτισμός. Κλειτσός.
- Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο Στερεάς Ελλάδας
- Πολύζος, Σ. (2017). Η χωρική και οικονομική διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού στην Ελλάδα, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών.
- Σαλαγιάννης, Π. (2008). Τα Άγραφα στη διαδρομή της ιστορίας. Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α'. Τροβάτο, Άγραφα, Μεγάλα Βραγγιανά. Αθήνα.
- Σκόνδρας, Δ., Ivanaj, R. (2021). Πως μπορούν να αξιοποιηθούν επιχειρηματικά τα πολιτισμικα αποθέματα της περιοχής. Πάτρα.
- Τσάρτας, Π. (1996). Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό. Αθήνα. Εκδόσεις: Εξάντας.
- Τσερώτα, Γ. (2008). Ο θρησκευτικός τουρισμός στην Ελλάδα. Πτυχιακή Εργασία. Ηράκλειο.
- Φιδάνη, Μ. (2012). Πολιτιστικός τουρισμός και τοπική ανάπτυξη: Ο ρόλος των μουσείων. Μεταπτυχιακή Εργασία. Θεσσαλονίκη.
- Χαρταλάμη, Α. (2019). Θρησκευτικός τουρισμός στη Λάρισα: Η χωρική & η αναπτυξιακή διάσταση. Μεταπτυχιακή Εργασία. Βόλος.

Ξενόγλωσση:

- Jackowski, A. (2000). Religious tourism: problems with terminology, in A. Jackowski (ed.) Peregrinus Cracoviensis, Krakow: Institute of Geography, Jagiellonian University.
- McKercher, B., Du Cros H. (2002). Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management. Routledge.
- Mousavi, S. S., Doratli, N., Mousavi, S. N., Moradiahari, F. (2016). Defining Cultural Tourism. International Conference on Civil, Architecture and Sustainable Development. London.
- OECD. (2009). The impact of culture on tourism. Paris.
- Rinschede, G. (1992). Forms of religious tourism. Annals of Tourism Research.
- Robichaud, P. (1999). Tourist or Pilgrim?: Rescuing the Jubilee - The heart of piligrimage is conversion, not travel: The journey is only the means to the end (religious travel to Rome, Italy aw the year 200 approaches), America Press.
- Smith, V.L. (1992). The Quest in Guest, Annals of Tourism Research.
- Yakunin, V. N., Yamashev, V. M., Anuchin, O. I., Adaevskaya, T. A. & Ovsyannikova, N. V. (2016). Religious Tourism and Pilgrimage in Russia: Cultural – Historical Analysis. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, November 2016.

Διαδυκτιακοί Τόποι:

- Μοναστήρι (θρησκεία). Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9_(%CE%B8%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B1) (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Μοναστήρια της Ελλάδας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1vy6gdwHbycflTmqsByyHPT31B9Q&ll=38.47725897589585%2C26.12082657693815&z=7 (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Χίου, Δ. (2006). Τι είναι Μουσείο;. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: http://courses.arch.ntua.gr/112551.html (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Νομός Ευρυτανίας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%BF%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%95%CF%85%CF%81%CF%85%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82 (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Κανελλόπουλος, Ι. Αρχαία: Διαδραστικά (Interactive) Θέματα. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://sites.google.com/site/kanellopoulosian/arx-inter (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ε.Α.Α.Σ. Ν. Φθιώτιδος. Ένωση αποστράτων αξιωματικών Στρατού. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://eaasfthiotidos.webnode.gr/n-eyrytanias/genika-stoicheia/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Saloon Park. Εκκλησίες και Μοναστήρια. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://saloonpark.gr/%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%B1/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Θρησκευτικοί Τουριστικοί Προορισμοί. Ευρυτανία. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: http://www.religiousgreece.gr/central-greece/-/asset_publisher/wogy5Y4x6Xn2/content/eurytan-1 (Προσβάσιμο την 01/06/2023)

- Εκκλησίες & Μαναστήρια στο Νομό Ευρυτανίας. Greece destination. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://greecedestination.gr/%ce%b5%ce%ba%ce%ba%ce%bb%ce%b7%cf%83%ce%af%ce%b5%cf%82-%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%ae%cf%81%ce%b9%ce%b1-%cf%83%cf%84%ce%bf-%ce%bd%ce%bf%ce%bc%cf%8c-%ce%b5%cf%85%cf%81%cf%85%cf%84%ce%b1/(Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Παλαιοκατούνας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://imkarpenisiou.gr/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Δήμος Αγράφων. Ιερά Μονή Παναγίας Στάνας. Δημοσιευμένο στην Ιστοσελίδα: https://agrafa.gr/iera-moni-panagias-stanas/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Ιερή Μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου Δομιανοί. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.imkarpenisiou.gr/map/ieri-moni-koimiseos-tis-theotokoy-domianoi (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μονή Μεταμορφώσεως Σωτήρος Βράχας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://visitkarpenissi.gr/iera-moni-metamorfoseos-sotiros-vrachas/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Μοναστήρια της Ελλάδας. Ιερά Μονή Παναγίας Τατάρνας Ευρυτανίας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΑΤΑΡΝΑΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ - Μοναστήρια της Ελλάδος (monastiria.gr) (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Μονή Γέννησης της Θεοτόκου. Ανατολική Φραγκίστα. Δημοσιευμένο στην Ιστοσελίδα: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-gennisis-tis-theotokoy-anatoliki-fragkista (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Μονή Ζωοδόχου Πηγής. Φουρνάς. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-zoodohoy-pigis-foyrnas (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Δήμος Αγράφων. Ιερά Μονή Αγίας Τριάδας Πετραλώνων (ΣΑΪΚΑΣ). Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://agrafa.gr/iera-moni-agias-triadas-petralonon-saikas/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)

- Δήμος Αγράφων. Ιερά Μονή Παναγίας Τροβάτου - 1600. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://agrafa.gr/iera-moni-panagias-trovatou-1600/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Μονή Αγίας Παρασκευής Ελληνομουσείο Αγράφων. Βραγγιαννά. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-agias-paraskeyis-ellinomoyseio-agrafon-vraggiana (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Pressroom. Μονή Αγίας Παρασκευής, το πανεπιστήμιο των Βραγγιανών. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.thepressroom.gr/ekklisia/moni-agias-paraskeyis-panepistimio-ton-braggianon (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Μονή Γέννησης της Θεοτόκου. «Μεσαμπελιά» Γοριανάδων. Δημοσιευμένο στην Ιστοσελίδα: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-gennisis-tis-theotokoy-mesampelia-gorianadon (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ιερά Μητρόπολις Καρπενησίου. Μονή Γέννησης της Θεοτόκου. «Κουμάσια», «Καταφύγιο», Κορυσχάδες. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://map.imkarpenisiou.gr/moni-gennisis-tis-theotokoy-koymasia-katafygio-koryshades (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Happy Traveller. Μονή Πελεκητής: Η ξορυφαία ιερά μονή των Αγράφων. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://happytraveller.gr/moni-pelekitis/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Κιβωτός της Ορθοδοξίας. Παναγία Πελεκητή: Η «βασίλισσα» των Αγράφων. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://ikivotos.gr/post/1021/panagia-pelekhth-h-basilissa-twn-agrafwn (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Τα πατήματα και η Κυρά της Ρούμελης. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.romfea.gr/afieromata/2614-ta-patimata-kai-i-kura-tis-roumelis (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- WONDERGREECE Plan your trip. Ν. Ευρυτανίας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: http://www.wondergreece.gr (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Διαχρονικό. Ιερουσαλήμ: ο ιερός τόπος τριών θρησκειών. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.diaxroniko.eu/2022/04/ierousalim-o-ieros-topos-trion-thriskeion.html (Προσβάσιμο την 01/06/2023)

- NEWS.gr. Το μεγάλο προσκύνημα της Μέκκας. (2013). Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.news.gr/kosmos/alles-hores/article/100770/to-megalo-proskynhma-ths-mekkas.html (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ελληνικός Ταξιδιωτικός Οδηγός για τη Ρώμη. Βατικανό - Vatican City. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.rome-info.gr/2015/04/vatikano-romi.html (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Δόγμα Πρακτορείο Εκκλησιαστικών Ειδήσεων. Άγιο Όρος: Το «υψηλότερο» σημείο της γης. (2016). Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.dogma.gr/diafora/agio-oros-ypsilotero-simeio-tis-gis/34170/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Καλλικράτης. Δήμοι. Σύσταση δήμων. Νομός Ευρυτανίας. Δημοσιευμένο στην Ιστοσελίδα: https://www.kallikratis.org/dimoi-systasi-dimon-nomos-eyrytanias/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Καστρολόγος. Κάστρα της Ελλάδας. Πύργος Καραϊσκάκη - Δυτικός. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.kastra.eu/castlegr.php?kastro=karaiskakwst (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Αυθεντικός Τόπος Ζωής. Κέντρο Ιστορίας Πολιτισμού Ευρυτανίας. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://visitkarpenissi.gr/kentro-istorias-politismou-evritanias/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- European Environment Agency. Natura 2000 Network Viewer. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://natura2000.eea.europa.eu/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- GEODATA. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: http://geodata.gov.gr/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ελληνική Στατιστική Αρχή. ΕΛΣΤΑΤ. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.statistics.gr/el/home (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Νικήτας, Σ. (2017). CNN Greece. Camino de Santiago: 800 χιλιόμετρα πεζοπορίας στην πιο διάσημη προσκυνηματική διαδρομή. Δημοσιευμένο στην Ιστοσελίδα: https://www.cnn.gr/focus/story/83836/camino-de-santiago-800-xiliometra-pezoporias-stin-pio-diasimi-proskynimatiki-diadromi-pics (Προσβάσιμο την 01/06/2023)

- Πρωτόπαπας, Β. (2022). Carnet de Voyage. Καμίνο ντε Σαντιάγο ντε Κομποστέλα: Ο δρόμος του Αγίου Ιακώβου, α΄μέρος. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://carnetdevoyage.gr/kamino-nte-santiago-nte-kompostella-a-meros/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- Ευρυτανικά Νέα. (2022). Ο νεόδμητος ναός του Αγίου Παϊσίου. Έγιναν τα θυρανοίξια στη Δομνίτσα Ευρυτανίας, προεξάρχοντος του Μητροπολίτη Καρπενησίου. Δημοσιευμένο στην Ιστοσελίδα: https://evrytanika.gr/%CE%BF-%CE%BD%CE%B5%CF%8C%CE%B4%CE%BC%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%BD%CE%B1%CF%8C%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%B1%CF%8A%CF%83%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%AD%CE%B3%CE%B9/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)
- agrinionews.gr. Στον «πάτο» της ΕΕ η Ευρυτανία! Ο φτωχότερος νομός σε όλη την Ευρωζώνη. Δημοσιευμένο στην εξής Ιστοσελίδα: https://www.agrinionews.gr/%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CF%80%CE%AC%CF%84%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%B5-%CE%B7-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%85%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1-%CE%BF-%CF%86%CF%84%CF%89%CF%87%CF%8C%CF%84%CE%B5/ (Προσβάσιμο την 01/06/2023)